

ÖZET

Çevre sorunları ve çevre koruma politikaları, işçileri çeşitli biçimlerde etkilemektedir. Bu etkiler, işgücü sağlığı ve iş güvenliği ile istihdam konularında oldukça belirgindir. Çevre sorunları, işçiler üzerinde olumsuz yönde bir etkiye sahiptir. Çevre koruma politikaları ise işçileri hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Avrupa'daki işçi sendikaları, 1970'li yıllardan itibaren çevre politikaları oluşturmaya başlamışlardır. Fakat bu, Türkiye'de yeni bir konudur. Genelde işçi sendikaları çevre koruma duyarlılığını destekleyen sendikal politikalar oluşturmaktadır. Bazı sendikalar da çevre korumacılığının ortaya çıkardığı işsizlik nedeniyle, çevre koruma politikalarına karşı direnç grubu özelliği gösteren sendikal politikalar izleyebilmektedir.

ABSTRACT

Environment problems and environment protection policies effect the workers in various ways. This effects are abvious on employment, occupational safety and healt. Environmet problems have negative affects on workers. Environment protection policies may have either negative or positive affects on workers.

Since the beginning of the 1970s, trade unions in Europe have begun to develop environment policies. However this is a new subject in Turkey. Generally trade unions produce union policies supporting environment protection sensetivity. On the other hand some trade unions may follow union policies showing resistance against environment protection policies due to unemployment problems arising from these policies.

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR.....	XI
ŞEKİLLER.....	XIV
KISALTMALAR.....	XV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE SORUNLARI VE ÇEVRE KORUMA POLİTİKALARININ İŞÇİLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Ş.1. ÇEVRE SORUNLARINA GENEL BİR BAKIŞ.....	4
Ş.2. ÇEVRE SORUNLARININ İŞÇİLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	8
I) İŞGÜCÜ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ SORUNLARI İLE ÇEVRE SORUNLARININ BİRLİKTE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	9
II) İŞGÜCÜ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ SORUNLARI İLE ÇEVRE SORUNLARI YARATAN ETMENLER ARASINDA BULUNAN KARŞILIKLI İLİŞKİ.....	13
A. İşyerinin Çevre Sorunu Yaratan Kaynaklarının İşgücü Sağlığı ve İş Güvenliği Üzerindeki Etkileri	15
1. Genel Anlamda	15
2. Çevreyi ve İşçileri Etkileyen Büyük Endüstriyel Kazalar.....	18

B. İşyerinin Kurulu Bulunduğu Dış Çevredeki Çevre Sorunu Yaratın Kaynakların İşgücü Sağlığı ve İş Güvenliği Üzerindeki Etkileri	20
III) ÇEVRE SORUNU YARATAN KAYNAKLARIN İŞÇİLERİN İŞYERİ DIŞINDAKİ YAŞAMLARINA VE AİLELERİNİN SAĞLIğINA ETKİLERİ.....	25
A. İşçilerin İşyerinde Bulunan Sağlık Bozucu Etmenleri Evlerine Taşınmaları ve Mesleki Bulaşıcı Hastalıklar	25
B. Çevre Sorunlarının Yerleşim Bölgeleri Üzerindeki Sağlık Bozucu Etkileri ve İşçiler	26
IV) ÇEVRE SORUNLARININ İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	28
§.3. ÇEVRE KORUMA POLİTİKALARINA GENEL BİR BAKIŞ	31
§.4. ÇEVRE KORUMA POLİTİKALARININ İŞÇİLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	32
I) ÇEVRE KORUMA POLİTİKALARININ İŞGÜCÜ SAĞLIğI VE İŞ GÜVENLİğİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	32
II) ÇEVRE KORUMA POLİTİKALARININ İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	35
A. Çevre Koruma Politikalarının İstihdam Üzerindeki Olumlu Etkileri.....	43
1. Çevre Koruma Sektörü.....	43
2. Emek Yoğun Teknolojiler.....	45
B. Çevre Koruma Politikalarının İstihdam Üzerindeki Olumsuz Etkileri.....	47
1. Sermaye Yoğun Teknolojiler.....	47
2. Kapatılan İşyerleri	48
3. İşyerlerinin Maliyet Yapılarında Oluşın Değişimlerin İstihdam Üzerindeki Etkileri.....	50
a. Kapanan İşyerleri	50
b. Ulusal Piyasada Değişen Maliyet Yapıları Nedeniyle Ortaya Çıkan Yeni Rekabet Koşulları	51
c. Uluslararası Piyasalarda Değişen Maliyet Yapıları Nedeniyle Ortaya Çıkan Yeni Rekabet Koşulları	53
III) İŞYERLERİNİN TAŞINMASINA VE BELİRLİ BÖLGELERDE KURULMASINA YÖNELİK ZORLAMALAR	56
IV) İŞE GİRİŞ SINIRLAMALARI VE İSTİHDAM ETME ZORUNLULUğU.....	58

İKİNCİ BÖLÜM

ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ SİSTEMİ VE İŞÇİ SENDİKALARININ ÇEVRE
POLİTİKALARI

§.1. ENDÜSTRİ İLİŞKİLER SİSTEMİ VE ÇEVRE	60
§.2. İŞÇİ SENDİKALARI VE ÇEVRE	63
I) ÇEVRE SORUNLARI İLE KORUMA POLİTİKALARININ İŞÇİLERİ ETKİLEMESİ VE İŞÇİ SENDİKALARI	68
A. İşgücü Sağlığı-İş Güvenliği ve Yaşam Kalitesi Kavramı	68
B. Çevre Konusunun İstihdam Üzerindeki Etkileri	69
II) YEŞİL, ÇEVRECİ GRUPLARIN ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİNE ETKİSİ ...	70
§.3. ULUSLARARASI İŞÇİ KURULUŞLARININ ÇEVRE POLİTİKALARI ..	74
I) ULUSLARARASI HÜR İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU (ICFTU).....	74
II) ULUSLARARASI METAL İŞÇİLERİ FEDERASYONU (IMF)	75
§.4. AVRUPA ÜLKELERİNDE İŞÇİ SENDİKALARININ ÇEVRE POLİTİKALARI	76
I) YUNANİSTAN İŞÇİ SENDİKALARI.....	76
II) HOLLANDA İŞÇİ SENDİKALARI.....	77
III) İTALYA İŞÇİ SENDİKALARI	79
IV) ALMANYA İŞÇİ SENDİKALARI.....	82
V) DANİMARKA İŞÇİ SENDİKALARI.....	85
VI) İNGİLTERE İŞÇİ SENDİKALARI.....	88
VII) DİĞER BAZI AVRUPA ÜLKELERİNDE İŞÇİ SENDİKALARININ ÇEVRE POLİTİKALARI	91
§.5. TÜRKİYE'DEKİ İŞÇİ KONFEDERASYONLARI VE SENDİKALARININ ÇEVRE POLİTİKALARI	93
I) TÜRKİYE'DEKİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONLARININ ÇEVRE POLİTİKALARI.....	94
A. Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK).....	94
B. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ).....	96
C. Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (HAK-İŞ).....	99

II) TÜRKİYE'DEKİ İŞÇİ SENDİKALARININ ÇEVRE POLİTİKALARI.....	102
A. GENEL-İŞ Sendikası.....	102
B. Türkiye Metal, Çelik, Mühimmat, Makina, Metalden Mamül Eşya, Otomotaj ve Yardımı İşçileri Sendikası (TÜRK-METAL).....	103
C. Öz Tütün, Müskirat, Gıda Sanayii ve Yardımcı İşçileri Sendikası (ÖZ GIDA-İŞ).....	105
D. Türkiye Petrol, Kimya, Lastik İşçileri Sendikası (PETROL-İŞ).....	107
E. ÖZ AĞAÇ-İŞ Sendikası.....	110
F. Türkiye Liman Dok ve Gemi Sanayii İşçileri Sendikası (DOK, GEMİ-İŞ).....	112
G. Türkiye Enerji, Su ve Gaz İşçileri Sendikası (TES-İŞ).....	113

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

MUĞLA İLİ'NDE BULUNAN İŞÇİ SENDİKA ŞUBELERİ İLE İŞYERİ BAŞTEMSİLCİLERİNİN ÇEVRE KONUSUNA İLİŞKİN GİRİŞİMLERİ VE YAKLAŞIMLARININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR UYGULAMA

Ş.1. TES-İŞ SENDİKASI YATAĞAN ŞUBESİ İLE MADEN-İŞ SENDİKASI YATAĞAN VE HAVALİSİ ŞUBESİ'NİN ÇEVRE KONUSUNDAKİ GİRİŞİMLERİ VE AÇIKLAMALARI.....	119
I) ŞUBELERİN ÇEVRE KONUSUNDAKİ YAKLAŞIMLARINI BELİRLEYEN İSTİHDAM SORUNU	120
A. Yatağan Termik Santrali'nda İstihdam	121
B. Yeniköy Termik Santrali'nda İstihdam	122
C. Kemerköy (Gökova) Termik Santrali'nda İstihdam.....	122
D. Güney Ege Linyitleri İşletmesi'nde (G.E.L.İ.) İstihdam	123
II) TES-İŞ SENDİKASI YATAĞAN ŞUBESİ'NİN GİRİŞİMLERİ VE AÇIKLAMALARI.....	123
III) MADEN-İŞ SENDİKASI YATAĞAN VE HAVALİSİ ŞUBESİ'NİN GİRİŞİMLERİ VE AÇIKLAMALARI.....	126

Ş.2. MUĞLA İLİ'NDE BULUNAN İŞÇİ SENDİKA ŞUBELERİ VE İŞYERİ BAŞTEMİSİLCİLERİNİN ÇEVRE KONUSUNDAKİ YAKLAŞIMLARINI BELİRLEMeye YÖNELİK UYGULAMA	128
I) UYGULAMANIN AMACI	128
II) UYGULAMANIN KAPSAMI	129
III) UYGULAMANIN YÖNTEMİ.....	130
IV) SENDİKA BİRİMLERİNİN YEREL ÇEVRE SORUNLARINA YAKLAŞIMLARI.....	131
A. Muğla İli Gündeminde Sürekli Olarak Çevre Sorunlarının Yer Almasının Nedenlerine İlişkin Değerlendirmeleri.....	131
B. Muğla İlinde Çevre Sorunu Yaratan Etmenleri Değerlendirmeleri.....	132
C. İlde Faaliyet Gösteren Termik Santrallara İlişkin Değerlendirmeleri	132
V) SENDİKA BİRİMLERİNİN ÇEVRECİ, YEŞİL GRUPLARA YAKLAŞIMLARI.....	135
A. Çevreci, Yeşil Grupları Nitelendirmeleri	135
B. Çevreci, Yeşil Gruplarla Ortak Girişimde Bulunmayı Düşünmeleri.....	135
VI) SENDİKA BİRİMLERİNİN ÇEVRE KONUSUNUN ÇALIŞMA KOŞULLARINA VE İLİŞKİLERİNE YAPTIĞI ETKİLERİ DEĞERLENDİRMELERİ	136
A. Sendikaların Çevre Konularıyla İlgilenmeleri.....	136
B. Çevre Koruma Amaçlı İşyeri Kapatılması	137
C. İşyerlerinin Belirli Bölgelere Taşınmaya ya da Kurulmaya Zorlanmaları Konusunu Değerlendirmeleri.....	140
D. Çevre Sorunları ile İşgücü Sağlığı ve İş Güvenliğini Riske Sokan Etmenler Arasında Bir İlişkinin Olduğu Düşüncesini Değerlendirmeleri	140
E. Çevre Koruma Politikalarının İstihdam ve Ücret Düzeyleri Üzerindeki Etkileri.....	141
Ş.3. UYGULAMA SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	143
SONUÇ.....	146
KAYNAKÇA.....	i-xvii
EK.....	xviii-xxiv

TABLOLAR

No	Tablonun Adı	Sayfa
TABLO 1	KENTSEL ÇEVRE SORUNLARININ MEKANSAL BOYUTA GÖRE DAĞILIMI.....	7
TABLO 2	BÜYÜK ENDÜSTRİYEL KAZALARA ÖRNEKLER.....	19
TABLO 3	İMALAT SANAYİ İŞYERLERİNİN ŞİKAYET ETTİKLERİ GÜRÜLTÜ KAYNAKLARINA GÖRE DAĞILIMI (TÜRKİYE TOPLAMI VE BAZI İLLER).....	22
TABLO 4	İMALAT SANAYİ İŞYERLERİNDE ŞİKAYET EDİLEN GÜRÜLTÜ KAYNAKLARININ ÇIKIŞ YERLERİNE GÖRE DAĞILIMI (TÜRKİYE TOPLAMI VE BAZI İLLER).....	24
TABLO 5	ÇEVRE KORUMA POLİTİKALARINDA KULLANILAN EKONOMİK VE MALİ ARAÇLAR.....	32
TABLO 6	ÇEVRE KORUMA POLİTİKALARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE VE İSTİHDAMA ETKİLERİ.....	37
TABLO 7	KİRLİLİK KONTROLÜNE İLİŞKİN ÇALIŞMALARIN İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ BEKLENİLEN ETKİLERİ (İŞYERLERİNİN YANITLARI).....	38

TABLO 8	F. ALMANYA CUMHURİYETİ: ÇEVRESEL ETKİNLİKLERDEKİ İSTİHDAM(1980-1984)	44
TABLO 9	ABD'DE ELEKTRİK ENERJİSİ ÜRETİMİNDE KULLANILAN TEKNOLOJİLERİN DOĞRUDAN İSTİHDAM YARATICI ETKİSİ	46
TABLO 10	ENDÜSTRİ İLİŞKİLER SİSTEMİNİN ÇEVREBİLİMSEL GELİŞMESİ	62
TABLO 11	YATAĞAN TERMİK SANTRALI'NDA İSTİHDAM.....	121
TABLO 12	YENİKÖY TERMİK SANTRALI'NDA İSTİHDAM	122
TABLO 13	KEMERKÖY (GÖKOVA) TERMİK SANTRALI'NDA İSTİHDAM	122
TABLO 14	GÜNEY EGE LİNYİTLERİ İŞLETMESİNDE İSTİHDAM	123
TABLO 15	SENDİKA BİRİMLERİNİN KEMERKÖY (GÖKOVA) TERMİK SANTRALI'NA İLİŞKİN DÜŞÜNCELERİ	133
TABLO 16	SENDİKA BİRİMLERİNİN YATAĞAN TERMİK SANTRALI'NIN ÇEVRE SORUNU YARATTIĞINA İLİŞKİN TARTIŞMA VE GİRİŞİMLERİ DEĞERLENDİRMELERİ	134
TABLO 17	SENDİKA BİRİMLERİNİN KEMERKÖY (GÖKOVA) TERMİK SANTRALI'NIN ÇEVRE SORUNU YARATTIĞINA İLİŞKİN TARTIŞMA VE GİRİŞİMLERİ DEĞERLENDİRMELERİ.....	134
TABLO 18	SENDİKA BİRİMLERİNİN ÇEVRECİ, YEŞİL GRUPLARA BAKIŞLARI.....	135
TABLO 19	SENDİKA BİRİMLERİNİN ÇEVRECİ, YEŞİL GRUPLARLA ORTAK GİRİŞİMDE BULUNMAYI DÜŞÜNMELEİ	136
TABLO 20	SENDİKA BİRİMLERİNİN ÇEVRECİ, YEŞİL GRUPLARA BAKIŞI VE BU GRUPLARLA ORTAK GİRİŞİMDE BULUNMAYI DÜŞÜNMELEİ.....	136
TABLO 21	SENDİKA BİRİMLERİNİN, SENDİKLARIN ÇEVRE KONUSUYLA İLGİLENME NEDENLERİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELERİ	137
TABLO 22	SENDİKA BİRİMLERİNİN ÜYELERİNİN ÇALIŞMAKTA OLDUĞU İŞYERİNİN SÜREKLİ KAPATILMASI DÜŞÜNÇESİNE KATILMALARI	138

TABLO 23	SENDİKA BİRİMLERİNİN ÜYELERİNİN İŞGÜCÜ SAĞLIĞINI VE İŞ GÜVENLİĞİNİ OLUMSUZ ETKİLEYEN KOMŞU İŞYERİNİN SÜREKLİ KAPATILMASI DÜŞÜNCESİNE KATILMALARI	138
TABLO 24	SENDİKA BİRİMLERİNİN ÜYELERİNİN ÇALIŞMAKTA OLDUĞU İŞYERİNİN SÜREKLİ KAPATILMASI İLE ÜYELERİNİN İŞGÜCÜ SAĞLIĞINI VE İŞ GÜVENLİĞİNİ OLUMSUZ ETKİLEYEN KOMŞU İŞYERİNİN SÜREKLİ KAPATILMASI DÜŞÜNCESİNE KATILMALARI	139
TABLO 25	SENDİKA BİRİMLERİNİN ÇEVRECİ, YEŞİL GRUPLARA BAKIŞI VE SENDİKA BİRİMLERİNİN ÜYELERİNİN ÇALIŞMAKTA OLDUĞU İŞYERİNİN SÜREKLİ KAPATILMASI DÜŞÜNCESİNE KATILMALARI	139
TABLO 26	İŞYERLERİNİN TAŞINMALARI VE BELİRLİ BÖLGELERDE KURULMAYA ZORLANMALARI KONUSUNU İLİŞKİN SENDİKA BİRİMLERİNİN DEĞERLENDİRMELERİ	140
TABLO 27	SENDİKA BİRİMLERİNİN ÇEVRE SORUNLARI İLE İŞGÜCÜ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİNİ RISKE SOKAN ETMENLER ARASINDA BİR İLİŞKİ OLDUĞU DÜŞÜNCESİNE KATILMALARI	141
TABLO 28	SENDİKA BİRİMLERİNİN ÜYELERİNİN ÇALIŞMAKTA OLDUĞU İŞYERİNİN SÜREKLİ KAPATILMASI İLE ÇEVRE SORUNLARI İLE İŞGÜCÜ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİNİ RISKE SOKAN ETMENLER ARASINDA BİR İLİŞKİ OLDUĞU DÜŞÜNCESİNE KATILMALARI	141
TABLO 29	SENDİKA BİRİMLERİNİN ÇEVRE KORUMA POLİTİKALARININ İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİ DEĞERLENDİRMELERİ	142

ŞEKİLLER

No	Şekil Adı	Sayfa
ŞEKİL 1	ÇALIŞMA-SAĞLIK İLİŞKİSİ	13
ŞEKİL 2	İŞYERİ DÜZEYİNDE ÇEVRESEL KORUMA.....	14
ŞEKİL 3	ENDÜSTRİ İLİŞKİLER SİSTEMİ	61

KISALTMALAR

- A.B.D. : Amerika Birleşik Devletleri.
A.İ.T.İ.A. : Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.
A.Ş. : Anonim Şirketi.
A.T. : Avrupa Topluluğu.
A.T.U. : Ukrayna Atom İşçileri Sendikası.
A.Ü. S.B.F. : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi.
B. : Baskı.
B.M. : Birleşmiş Milletler.
Bkz. : Bakınız.
Bşk. : Başkanlığı.
C. : Cilt.
C.F.D.T. : Fransa Demokratik İş Konfederasyonu.
C.G.I.L. : İtalya Genel İş Konfederasyonu.
C.G.T. : Fransa Genel İş Konfederasyonu.
C.I.S.L. : İtalya İşçi Sendikaları Konfederasyonu.
C.N.V. : Hollanda Ulusal Hıristiyan Sendikaları Federasyonu.
C.S.C. : Belçika Hıristiyan Sendikalar Konfederasyonu.

- Ç.E.D. : Çevresel Etki Değerlendirmesi.
- Çev. : Çeviren.
- D.A.G. : Alman Ücretliler Birliği Sendikası.
- D.Ç.K.K. : Dünya Çevre ve Kalkınma Komiyonu.
- D.Ç.S.U.Ü. : Düşük Çevresel Standart Uygulayan Ülkeler.
- D.E.Ü. : Dokuz Eylül Üniversitesi.
- D.G.B. : Alman İşçi Sendikaları Konfederasyonu.
- D.İ.E. : Devlet İstatistik Enstitüsü.
- D.İ.S.K. : Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu.
- D.P.T. : Devlet Planlama Teşkilatı.
- DOK, GEMİ-İŞ : Türkiye Liman Dok ve Gemi Sanayii İşçileri Sendikası.
- E. : Esas.
- E.F.I.L.W.C. : Avrupa Çalışma ve Yaşam Koşullarının Geliştirilmesi Vakfı.
- E.S.B.A.V. : Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı.
- F.G.T.B. : Belçika Genel İş Federasyonu.
- F.N.V. : Hollanda Sendikalar Federasyonu.
- F.O. : Fransa İşçi Gücü (Genel İş Konfederasyonu-İşçi Gücü)
- G.E.L.İ. : Güney Ege Linyitleri İşletmesi.
- HAK-İŞ : Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu,
- I.C.E.F. : Uluslararası Kimya, Enerji ve Genel Hizmet İşçileri Federasyonu.
- I.C.F.T.U. : Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu.
- I.L.O. : Uluslararası Çalışma Örgütü.
- I.M.F. : Uluslararası Metal İşçileri Federasyonu.
- I.P.C.S : Kimyasal İş Güvenliği Uluslararası Programı.

I.T.S.	: Uluslararası Sendikal İşkolu Sekretaryaları.
İ.İ.B.F.	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.
İ.S.G.Ü.M.	: İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Merkezi.
İ.S.K.İ.	: İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi.
İ.S.O.	: İstanbul Sanayi Odası.
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi.
K.	: Karar.
L.O.	: Danimarka İşçi Sendikaları Konfederasyonu.
M.E.S.S.	: Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası.
M.M.Ç.K.	: Muğla Mahalli Çevre Kurulu.
M.P.M.	: Milli Prodüktive Merkezi.
M.S.F.	: İngiltere İmalat, Bilim ve Finans Sendikası.
MADEN-İŞ	: Türkiye Maden İşçileri Sendikası.
Md.	: Müdürlüğü.
N.C.U.	: İngiltere İletişim Sendikası.
NALGO	: İngiltere Ulusal ve Yerel Devlet Memurları Sendikası
No.	: Numara.
O.E.C.D.	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü.
Ö.T.V.	: Almanya Kamu Hizmeti İşçileri Sendikası.
ÖZ GIDA-İŞ	: Öz Tütün, Müskirat, Gıda Sanayii ve Yardımcı İşçileri Sendikası.
PETROL-İŞ	: Türkiye Petrol, Kimya, Lastik İşçileri Sendikası.
R.G.	: Resmi Gazete.
S.	: Sayı.
s.	: Sayfa.
S.E.R.A.	: Sosyalist Çevre ve Doğal Kaynaklar Birliği.

- T. : Tarih.
- T.Ç.S.V. : Türkiye Çevre Sorunları Vakfı.
- T.E.K. : Türkiye Elektrik Kurumu.
- T.E.M.A. : Türkiye Erozyonla Mücadele ve Ağaçlandırma Vakfı.
- T.G.W.U. : İngiltere Taşıma ve Genel İşçiler Sendikası.
- T.İ.S. : Toplu İş Sözleşmesi.
- T.O.B.B. : Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği.
- T.O.D.A.İ.E. : Türkiye Ortadoğu amme İdaresi Enstitüsü.
- T.U.C. : İngiltere İşçi Sendikaları Kongresi.
- T.Ü.B.A. : Türkiye Basın Ajansı.
- TES-İŞ : Türkiye Enerji, Su ve Gaz İşçileri Sendikası.
- TÜRK-İŞ : Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu.
- TÜRK-METAL : Türkiye Metal, Çelik, Mühimmat, Makina, Metalden Mamül Eşya, Otomontaj ve Yardımı İşçileri Sendikası.
- U.G.T. : İspanya Genel İşçiler Örgütü.
- U.I.L. : İtalyan İşçi Birliği.
- U.N.C.E.D. : Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı.
- U.Ü. : Uludağ Üniversitesi.
- U.Ü.G.V. : Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı.
- V.N.O. : Hollanda İşveren Birliği.
- vb. : Ve benzerleri.
- Y. : Yıl.
- Y.Ç.S.U.Ü. : Yüksek Çevresel Standart Uygulayan Ülkeler.
- Ya. : Yayın.

GİRİŞ

Endüstri ilişkilerinin temel ögelerinden biri olan işçi sendikaları, ilk ortaya çıkışlarından günümüze kadar gelişme süreçleri ve dinamikleriyle birlikte fonksiyonları da ister teorik ister pratik alanda olsun birçok tartışmanın konusu durumunda olmuştur. Tartışmalar çok eksenli bir yapıda oluşmakta; sendikaların üye sayılarından, ekonomik ve sosyal etkilerinden, geleneksel ve modern fonksiyonlarına kadar geniş bir alana yayılmaktadır.

Tartışmalarda yer alan düşünceleri üç ayrı grup altında genelleyebiliriz. Bu gruplardan birincisi, "sendikalar toplumun ekonomik ve politik süreçlerine müdahale etmekte ve bu müdahalenin sonuçları da olumsuzdur" görüşünü savunmaktadır. İkinci grup ise, "sendikalar hala işçilerin çalışma şartlarının iyileştirilmesi bakımından önemli kurumlardır" demektedir. Sonuncu grup ise, "sendikaların geleneksel fonksiyonları önemini ve etkisini yitirmiştir ve sendikalar değişen şartlara bağlı olarak geleneksel fonksiyonlarını yenilemelidir" düşüncesini öne çıkarmaktadır.

Hazırlanan bu çalışma, işçi sendikalarının önemini hala koruduğu, bununla birlikte bir yenilenme ve genişleme gerekliliğinin olduğu noktalarından hareket etmektedir. Konuyla ilgili tarafların büyük bir kısmının ve işçi sendikaların genel eğilimi yenilenme, genişleme gerekliliği yönündedir. Geleneksel fonksiyonların birçoğu önemini geçmişteki kadar korurken, bu fonksiyonlara ilişkin geçmişin deneyimlerinden esinlenen ve

günümüz koşullarını da dikkate alan bir politika değişikliği farklı ağırlıklarda da olsa bütün işçi sendikalarının önünde bir yaşamsal görev olarak durmaktadır. Bu geleneksel fonksiyonların yerine getirilmesinde niteliksel bir değişim anlamına gelmektedir. Diğer yandan sendikalar, toplumsal ve ekonomik yaşamda, geleneksel fonksiyonlarının yanısıra yeni faaliyet alanlarında, yeni fonksiyonlar oluşturma noktasındadırlar.

Sendikal hareketin bu yenilenme sürecinde tartışılan ana konularından biri, sendikaların çevre sorunlarına ilişkin politika oluşturmaları ve oluşturulacak politikanın içeriğinin ne olacağıdır. 1970'li yıllarda sanayileşmiş ülkelerde doğan ve hızla ivme kazanan çevreci, yeşil, ekolojist hareketler kamu politikalarını etkiledikleri gibi toplumda yer alan her bireyin ve kurumun gündemine çevre sorunları ve çevrenin korunması konularınının girmesine neden olmuşlardır. Özellikle yeşil ve ekolojist hareketlerin sanayi toplumunu kuramsal ve pratik alanda reddetmeleri; sanayi-sonrası toplum, sanayi karşıtı toplum ütopyalarını işlemeye başlamaları yeni bir ideolojik düzlemi oluşturmuş ve geliştirmiştir.

Sendikalar bu gelişim çizgisinden iki şekilde etkilenmektedirler. Bunlardan birincisi sivil toplum(baskı) örgütleri olarak çevre sorunları ile karşı karşıya gelmeleridir. İkinci etki ise çevre sorunlarının ve sorunların önlenmesine yönelik farklı özellikteki girişimlerin işçiler üzerinde oluşturduğu etkilerdir. İşçiler, çevre sorunlarından ve çevre koruma politikalarından etkilenmektedirler. Bunun temelinde çevre sorunları olgusunun yalnızca sağlık boyutlu değil ekonomik, toplumsal ve politika boyutlarını da kapsaması yatmaktadır.

Çevre sorunları, bu sorunları önleme politikaları ve bunların sonuçları çalışma yaşamıyla yakından ilgilidir. Bunun en önemli göstergelerinden biri olarak da Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 6-27 Haziran 1990 tarihlerinde İsviçre'nin Cenevre kentinde yapılan 77. Dönem Çalışma Konferansı'nda oturum konusu olarak, "Çevre ve Çalışma Dünyası" temasının işlenmesini ve tarafların bu konuda görüşlerini tartışmaya açmalarını gösterebiliriz.

Buradan hareketle bu çalışmada sendikaların çevre sorunlarıyla ilgilenmelerinin nedensel kaynakları, çevre sorunlarının ve çevre

korumaya ilişkin çalışmaların işçilere olan etkileri ile birlikte Avrupa ülkelerinde ve Türkiye'de bulunan bazı işçi sendikalarının çevre politikaları incelenmeye çalışılacaktır. Çalışma üç bölümden oluşacak şekilde tasarlanmıştır.

Birinci Bölüm'de çevre sorunlarına kısaca değinilerek bu sorunların işçiler üzerindeki etkileri hakkında geniş bir bilgi verilecektir. Çevre sorunları ile işgücü sağlığı ve işgüvenliği arasında bulunan karşılıklı ilişki gösterilmeye çalışılacaktır. Aynı zamanda çevre sorunlarının yarattığı kimi olumsuz istihdam sonuçları hakkında bilgi verilecektir. Bölümün devamında çevre sorunlarını önlemeye ve olumsuz sonuçlarını gidermeye amaçlayan ekonomik, toplumsal, yasal süreçlerin (çevre koruma politikalarının) işçileri nasıl etkilediği belirlenmeye çalışılacaktır. Bu belirleme, çevre koruma politikalarının işgücü sağlığı ve iş güvenliği önlemleri ile istihdam düzeyi üzerindeki etkilerini kapsamaktadır.

İkinci Bölüm'de işçi sendikalarının neden çevre konusuyla ilgilenmeleri gerektiği gösterilmeye çalışılacak ve yeşil, çevreci grupların endüstri ilişkilerine yönelik müdahalelerine kısa örnekler verilecektir. Bunların yanısıra çevre politikalarının endüstri ilişkiler sistemini nasıl etkilediği konusuna bağlı olarak "endüstri ilişkiler sisteminin çevrebilimsel genişlemesi" konularına açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Bölümün devamında uluslararası işçi sendika örgütlerinin çevre politikalarından örnekler verilecektir. Bazı Avrupa ülkelerinde bulunan işçi sendikalarının çevre konusuna ilişkin politika ve girişimlerine değinilecektir. Bu bölümde ayrıca, Türkiye'de kurulu bulunan üç işçi sendikası konfederasyonu ile bazı işçi sendikalarının çevre politikaları hakkında bilgi verilecektir.

Üçüncü Bölüm'de yerel düzeyde, iki sendika şubesinin çevre konusundaki girişimleri ve söylemleri incelenmiştir. Üçüncü Bölüm'ün devamında bu çalışma için yapılmış bir uygulamanın sonuçlarına yer verilmiştir. Uygulama Muğla İli'nde faaliyet gösteren sendika birimlerini kapsamaktadır.

Sonuç sayfalarında ise çalışmanın genel bir özeti ve çalışmada elde edilen bulguların belirtilmesine çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE SORUNLARI VE ÇEVRE KORUMA POLİTİKALARININ İŞÇİLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Ş.1. ÇEVRE SORUNLARINA GENEL BİR BAKIŞ

Çevre sorunları, ortaya çıkardığı ve gelecekte ortaya çıkarması olası sonuçlar bakımından, insan uygarlığının önünde duran en önemli sorunlardan birisidir¹. Bu sorunlar, nedenleri ve sonuçları ile birlikte değerlendirildiğinde yalnızca canlılara ilişkin bir sağlık sorunu konusu değildir. Çevre sorunları sağlığı da kapsayan, fakat içinde daha başka unsurlar taşıyan bir konudur. Konunun ekonomik, toplumsal, kültürel, demografik, doğal güçler gibi çok fazla sayıdan oluşan bileşenleri vardır.

Günümüzde tüm kurumların, kişilerin ve bunların etkinliklerinin gündeminde, çevre sorunları bir şekilde yer almaktadır. Örneğin her bilimsel disiplin, kendi ilgi alanı çerçevesinde çevre sorunları konusuna eğilmektedir. Çevre sorununa bağlı yeni disiplinler ya da disiplinlerarası çalışma konuları oluşmuş ve oluşmaya devam etmektedir².

¹ Çevre ve ekolojik sistem kavramları hakkında geniş bilgi için bkz.: Fevzi ALTUÇ, *Çevre Sorunları*, U.Ü. Güçlendirme Vakfı Ya. No.41, Bursa, 1990, s.9-13; Ergun GÜRPINAR, *Çevre Sorunları*, B.2., İstanbul, 1992, s.13-38; Fehmi YAVUZ, *Çevre Sorunları Genellikle ve Ülkemiz Açısından*, A.Ü. S.B.F. Ya. No.385, Ankara, 1975, s.4-5; Kenneth E.F. WATT, *Understanding the Environment*, Boston, 1982, s.1-28; Enver ÖZKALP, "Teknoloji ve Çevre", *ESKİŞEHİR ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İ.L.B.F. DERGİSİ*, C.X, S.1-2(1992), s.401-403.

² ALTUÇ, *Çevre ...*, s.2.

İnsan uygarlığının³ tarihsel süreç içindeki gelişiminde, çevre ve insan arasında sürekli bir etkileşim olmuştur. Çevre insan uygarlığının gelişimini etkilerken, insanların uğraşları ve bu uğraşların sonuçları da çevreyi etkilemiştir⁴.

İnsan, doğayla olan uyumsuzluğunu, ürettiği teknik araçlarla uyumluluğa dönüştürme zorunluluğu duymuştur. Bu, çevre ilişkileri temelinde insanı hayvandan ayıran önemli bir özelliktir. Hayvanlar, biyolojik anlamda değişerek çevreye uyum sağlamaya çabalarlar; uyum sağlayamayan türler ise yok olurlar. İnsan ise çevre ile olan uyumsuzluklarını teknik uğraşı ile kontrol etmeye çalışmış ve bu sayede türünü korumuştur⁵. İnsan gelişme çizgisi içinde bu noktada hayvanlardan ayrılarak, çevreyle olan uyumu, geliştirdiği teknikler yardımıyla sağlamaya çalışmıştır. Geliştirdiği teknikler yardımıyla çevre etmenlerini kontrol altına alması, değiştirmesi veya ortadan kaldırması olanaklı hale gelmiştir.

İnsanın "çevre üzerinde asıl etkisi" tarımı "keşfetmesi" ile başlamıştır⁶. Fakat çevre sorunları, çok büyük oranda sanayileşmenin⁷ başlaması ve gelişmesi sonucunda kendini hissettirmiştir. Sanayileşme, insanın toplumsal ve ekonomik ilişkilerinde köklü değişikliklere yol açan bir devrim olması yanında, insan-doğa (başka deyişle insan-çevre) ilişkilerinde de bir devrim anlamı taşır.

İnsan uygarlığı gelişim sürecini sürdürdükçe, oluşturduğu bilim ve teknik "yardımıyla insan, doğa ile olan bağlarından kurtulmuştur"⁸. Uygarlığın günümüzde geldiği nokta ise, insanın toplumsal ve biyolojik varlığını sürdürebilmesi için doğaya karşı olan bağımlılığı devam etmesine

³ İnsan uygarlığının doğuşu ve gelişimi hakkında bkz.: Alaeddin ŞENEL, *İlkel Topluluktan Uygar Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik, Toplumsal, Düşünsel Yapıların Etkileşimi*, B.3., Ankara, 1991; Berna ALPAGUT, "Doğal Çevre ve İnsanın Evrimi", *İNSAN ÇEVRE VE TOPLUM*, Ankara, 1992, s.77-81.

⁴ Koray BAŞOL, *Doğal Kaynaklar Ekonomisi, Doğal Kaynaklar, Enerji ve Çevre Sorunları*, İzmir, 1985, s.223.

⁵ Ergun TÜRKCAN, *Teknolojinin Ekonomi Politikası*, A.İ.T.İ.A. Ya., Ankara, 1981, s.2.

⁶ BAŞOL, s.223.

⁷ Sanayileşme konusunda geniş bilgi için bkz.: İhsan ERKUL, *Sosyal Politika Dersleri*, E.S.B.A.V. Ya. No.59, C.1, Eskişehir, 1988, s.55-56; Nusret EKİN, *Endüstri İlişkileri*, İ.Ü. Ya. No.3301, İstanbul, 1985, s.8-13; Meryem KORAY, *Endüstri İlişkileri*, İzmir, 1987, s.4-13; İlter AKAT, *Endüstri Toplum Bilimi*, İzmir, 1984, s.18-45.

⁸ Zeki TEZ, "Teknik Uğraşının Tarihsel Gelişimi ve Anlamı", *BİLİM VE SANAT DERGİSİ*, S.24(Eylül 1983), s.4.

rağmen, insan uygarlığı artık doğayı yok edebileceği, görelî olarak kontrolünde tutabileceği ve değiştirebileceği bir noktaya ulaşmıştır.

İnsan-çevre ilişkisinde ulaşılan bu son noktada, çevre sorunu ve ekolojik sistem üzerinde var olan baskının en büyük nedeni, sanayileşmedir. Sanayileşmenin çevreye olan etkisi, yalnızca insanlara, hayvanlara, bitkilere ve eşyalarla kalmamakta, bir yandan da ekolojik dengeyi bozmak yoluyla çevrede bir dizi sorunlara neden olmaktadır⁹.

Çevre sorunlarının nedenlerini kısaca sıralamada çalışmanın bütünlüğü bakımından yarar vardır. Bunlar, çok genel anlatımıyla, nüfus artışı, kentleşme, sanayileşme, tüketim, yoğun enerji kullanımı v.b. şeklinde belirtilebilir¹⁰.

Çevre sorunlarının sınıflandırılması oldukça karmaşık bir durum arz etmektedir. Her yazar, her çalışma farklı sınıflandırmalar yapmaktadır. Zaman geçtikçe yapılan sınıflandırmalar değişmekte, yeni unsurlar eklenmektedir. Bunun temelinde, çevre sorunlarının farklı disiplinler tarafından inceleme konusu yapılması ve bu sorunların inceleme konusu olarak geçmişinin "yeni" olması yatmaktadır. Ayrıca her geçen gün yoğunluğunu arttıran çevre sorunu yaratıcı kaynakların, insanlık ve çevre için daha önce bilinmeyen yeni sorunlar ortaya çıkarması da sınıflandırma gücülüğü ve çeşitliliği oluşturmaktadır.

Burada çevre sorunları konusunda ayrıntılı anlatım ve sınıflandırmalara yer verilmeyecektir. Çok genel hatlarıyla bu konuda yazılmış eserlerde ifade edilen sorunlar, yalnızca belirtmekle yetinilecektir. Çevre sorunları şu başlıklar altında incelenmektedir¹¹: Hava kirliliği, su kirlenmesi, toprak kirlenmesi ve erezyon, orman sorunları, çayır ve mera sorunları, sulak alanlar, endemik bitkiler, endemik hayvanlar, katı atıklar, pestisidler, enerji üretim faaliyetleri, trafik sorunları, gecekondu sorunları, doğal güzellikler sorunu, gürültü ve görüntü sorunları, eski eserlerle ilgili sorunlar, radyoaktif kirlenme.

⁹ ALTUĞ, Çevre ..., s.23.

¹⁰ Bu konuda bkz.: ALTUĞ, Çevre ..., s.13-24; GÜRPINAR, s.66-69; BAŞOL, s.231-234; Akın İLKİN-Erdoğan ALKİN, Çevre Sorunları, T.O.B.B. Ya. No.203, Ankara, 1991, s.1-7.

¹¹ Çevre sorunlarının türleri ve sınıflandırılması hakkında bkz.: BAŞOL, s.234-286; GÜRPINAR, s.75-136; ALTUĞ, Çevre ..., s.24-42; S. Erol ULUĞ, "Çevre Kirlenmesinin Boyutları", İNSAN ÇEVRE VE TOPLUM, s.17-23; Mehmet KARPUZCU, Çevre Kirlenmesi ve Kontrolü, B.3, İstanbul, 1991, s.9-288.

TABLO: 1
KENTSEL ÇEVRE SORUNLARININ MEKANSAL BOYUTA GÖRE DAĞILIMI

HANEHALKI/ İŞYERİ	SEMT/ TOPLULUK	METROPOLİTAN BÖLGE	BÖLGE	KİTA/ GEZEĞEN
-Standartaltı mekanlar -Susuzluk -Kötü sağlık koşuları -Hastalık yapıcı etmenler -Mekan iç havasının kirliliği	-Gemilerin su ve yağ atıkları -Çöplükler -Su baskınları -Gürültü -Doğal felaketler	-Trafik sıkışıklığı -Hava kirliliği -Toksik çöpler -Kazalar	-Su kirliliği -Ekolojik bölgelerin kayıbı	-Asit yağmurları -Küresel ısınma -Ozon delinmesi

Kaynak: Carl BARTONE ve diğerleri, *Toward Environmental Strategies for Cities*, Dünya Bankası Ya., Washington, 1994, s.15.

Çevre sorunlarının, özellikle kentsel çevre sorunlarının mekansal boyutlara göre dağılımını belirten bir çalışmanın sonuçlarını tablo şeklinde göstermek olguyu somut bir hale getirecektir. Tablo 1'de kentsel çevre sorunları mekansal boyutta ve farklı büyüklükteki ölçeklerde belirtilmiştir. Burada çevre sorunları, işyeri/hanehalkı(konut) ölçeğinden başlatılarak kıta/gezegen ölçeğine kadar sıralanmıştır. Sağlıklı yaşama koşullarına uymayan işyerleri ve konutlar (standartaltı mekanlar) ile semt/topluluk ölçekleri, çevre sorunlarının sağlık etkilerine doğrudan ve önemli derecede açık olan ölçeklerdir¹².

Çevre sorunlarının nedenleri ve türleri çok çeşitli olması yanında sonuçları, etkileri de çok çeşitli olmaktadır. Doğal dengeyi olumsuz etkilemesi ve insan sağlığını tehdit etmesi, bu etkilerden sadece ikisidir. Çevre sorunlarının etkilerini kısaca şu şekilde belirtebiliriz¹³;

- İnsan sağlığını olumsuz etkilemesi
- Doğal dengenin bozulması
- Doğal üretim kaynaklarının rasyonel kullanılmaması ve kıtlık

¹² Carl BARTONE ve diğerleri, *Toward Environmental Strategies for Cities*, Dünya Bankası Ya., Washington, 1994, s.14.

¹³ T.O.B.B., *Çevre Kurulu Raporu*, T.O.B.B. Ya. No.246, Ankara, 1993, s.56-64; Okay İMAMOĞLU, "Psikolojik Açıdan İnsan-Çevre İlişkileri", İNSAN ÇEVRE VE TOPLUM, s.191-203.

- Geleceğe ilişkin belirsizlik
- Sorunların ve etkilerin giderilmesi için ek maliyetler
- Bazı sektörlerde (özellikle tarım, ormancılık, turizm gibi) üretim ve istihdam azalması

Kuşkusuz çevre sorunlarının kaynaklarını, türlerini ve etkilerini, yukarıda belirttiğimiz kadar basit ve genel anlamda incelemek yetersiz kalacaktır. Çünkü konu, ilk başta da belirtildiği gibi çok boyutlu ve karmaşık bir konudur. Ancak çalışma doğrudan konunun bu yönüne yönelmediği için verilen özet bilgilerle yetinilecektir¹⁴.

Ş.2. ÇEVRE SORUNLARININ İŞÇİLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Çevre sorunları ve çevre sorunu yaratan kaynaklar, işçilerin sağlıklarını, ücretlerini ve istihdam düzeylerini çeşitli biçimlerde etkilemektedir. Bunun temelinde, çevre sorunlarının sağlık boyutu yanında ekonomik, toplumsal ve politik boyutlarının bulunması yatmaktadır. Çevre sorunlarının ve çevre sorunu yaratan kaynakların işçiler üzerindeki etkileri diğer toplumsal gruplara göre birçok noktada farklılık taşır. Bu durum, işçilerin üretim sürecinde buldukları yer ve gelir düzeyleriyle yakından ilgilidir.

Çevre sorunlarının işçiler üzerindeki işgücü sağlığı ve iş güvenliği ile istihdam etkileri çalışmanın devamında geniş olarak açıklanacaktır. Ancak çevre sorunlarının ücret düzeyleri üzerindeki etkisi konusunda fazla sayıda çalışmaya ve açıklamaya rastlanamamıştır. Çevre sorunlarının ücret düzeyi üzerindeki etkileri konusunda yapılabilecek bir açıklama, daha çok "telafi edici ücret" kavramı çerçevesinde şekillenebilir. "Telafi edici ücret" adı verilen ücret politikasının, çalışma koşulları bakımından önemli sağlık

¹⁴Çevre sorunlarının boyutları ve etkileri bakımından daha önce belirtilen dipnotlar yanında şu kaynaklara da başvurulabilir: Ediz HUN, "Canlı Çevrenin Dünü, Bugünü ve Yarını", İNSAN ÇEVRE VE TOPLUM, s.25-36; Ruşen KELEŞ, "Kentleşme, Nüfus ve Çevre", Nüfus ve Çevre Konferansı, T.Ç.S.V. Ya. No.86, Ankara, 1988; T.Ç.S.V., Türkiye'nin Çevre Sorunları, T.Ç.S.V. Ya., Ankara, 1991; T.Ç.S.V., Türkiye'nin Biyolojik Zenginlikleri, T.Ç.S.V. Ya., Ankara, 1988; Yücel ÇAĞLAR, Çevre Sorunlarının Konu ve Yöre Düzeyinde Önceliklerinin Belirlenmesi, M.P.M. Ya. No.437, Ankara, 1991; Mine KİŞLALIOĞLU-Fikret BERKES, Çevre ve Ekoloji, İstanbul, 1990; L.R. BROWN ve diğerleri, Dünyanın Durumu 1991, İstanbul, ?; L.R. BROWN ve diğerleri (Çev. Yaman KÖSEOĞLU-Fehiman KÖSEOĞLU), Dünyanın Durumu 1993, Tema Vakfı Ya. No.4, ?, ?; Çevre Bibliyografyası, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md. Dokümantasyon Daire Bşk. Ya. No.15, Ankara, 1995.

riskleri doğuran işlerde çalışan işçilere yönelik uygulandığı görülmektedir. Önemli derecede çevre sorunu yaratan işyerlerinde veya işlerde çalışan işçilere, daha fazla sağlık riski ile karşı karşıya kaldıkları dolayısıyla yüksek ücret politikası uygulandığı durumlar olabilmektedir¹⁵.

D) İŞGÜCÜ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ SORUNLARI İLE ÇEVRE SORUNLARININ BİRLİKTE DEĞERLENDİRİLMESİ

İşgücü sağlığı ve iş güvenliği konuları mühendislik, hukuk, tıp ve ekonomi gibi farklı çalışma alanlarının birleştiği, sosyal koruma amaçlı bir etkinlikler bütünüdür. Amaç, alınacak önlemlerle çalışanın yaptığı işten ve işin yapıldığı işyerinden kaynaklanan kaza ve hastalık risklerini ortadan kaldırmaktır. İşgücü sağlığı ve iş güvenliği etkinlikleri, toplumsal ve ekonomik anlamıyla sanayileşmenin başlamasıyla ortaya çıkmış ve sanayileşme sürecinin gelişmesine bağlı olarak da önemini artırmıştır. Bu etkinlikler, ilk yıllarda yalnızca bazı mesleklerde ve işyerlerinde çalışan işçileri korumaya yönelmişken, günümüzde kapsamını genişletmiş, tüm meslekleri, işyerlerini ve işkollarını kapsar duruma gelmiştir. Bu gelişmeye paralel olarak, işgücü sağlığı ve iş güvenliği etkinlikleri sadece işçi statüsünde çalışanları değil, diğer farklı statülerde çalışan tüm kişileri de korumaya yönelmiştir¹⁶.

Her geçen gün artan sanayileşme, ortaya çıkardığı sorunlar ve bu sorunların boyutları nedeniyle işgücü sağlığı ve iş güvenliği önlemleri; işyeri, meslek, işkolu ve çalışan gibi kavramların dışına taşmıştır. İşgücü sağlığı ve iş güvenliği, bir yönüyle daha geniş bir uygulama alanı olan çevrenin korunması önlemleri biçiminde de kendini göstermektedir¹⁷.

¹⁵ İnsan sağlığı bakımından önemli riskler taşıyan işlerdeki ücret tercihleri ve uygulamaları konusunda bkz.: Campbell R. McCONNELL-Stanley L. BRUE, *Contemporary Labor Economics*, New York, 1988, s. 359; Robert F. ELLIOT, *Labor Economics: A Comparative Text*, London, 1990, s.317-324.

¹⁶ İşgücü sağlığı ve iş güvenliği kavramının gelişimi ve konuları için bkz.: İhsan ERKUL-Ömer Zühtü ALTAN-Nüvit GEREK, *Sosyal Politika Dersleri*, Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Ya. No.48, C.II, Eskişehir, 1984, s.84-95; Ercan GÜVEN, *İş Kazası Yönünden Sosyal Politika Sorunları*, Ankara, 1970; Nüvit GEREK, "İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Haftalarının Hatırlattığı Görev ve Sorumluluklar", *ESKİŞEHİR ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İ.İ.B.F. DERGİSİ*, C.X, S.1-2(1992), s.431-438; Abdurrahman AYHAN, "Sosyal Güvenlik-İş Güvenliği İlişkisi", *ESKİŞEHİR ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İ.İ.B.F. DERGİSİ*, C.VI, S.2(Kasım 1988), s.421-430;

¹⁷ Dilşen LOSTAR, "Kurulmuş ve Kurulmakta Olan İşyerlerinde İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği", *İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ SEMPOZYUMU 4-10 MAYIS 1988*, Ankara, 1989, s.372.

İşgücü sağlığı ve çalışma ortamının insan sağlığı üzerindeki etkilerinin belirlenmesi çalışmaları oldukça erken bir dönemde başlamıştır. Geçen sürede işgücü sağlığına ilişkin bir bilgi birikimi oluşmuştur. İşgücü sağlığı etkinlikleri, bu sistematik bilgi birikimi avantajından yararlanarak tanı ve kayıt kolaylığı sağlamaktadır. İşgücü sağlığı çalışmaları, sanayileşmeye bağlı ortaya çıkan çevresel, fiziksel ve kimyasal etmenlerin (çevre sorunu yaratan kaynakların) insan sağlığına olan olumsuz etkilerinin belirlenmesinde destekleyici bir rol oynamaktadır¹⁸. Örneğin, ILO'nun işgücü sağlığı ve iş güvenliği konusundaki birçok çalışması, tehlikeli ve toksik maddelerin çevreye uygun kullanımı konusunda yol gösterici olmaktadır¹⁹.

İşgücü sağlığı ve iş güvenliği önlemlerini çevre sorunuyla birlikte değerlendirme anlayışı yaygınlaşmaktadır²⁰. Örneğin, Amerikan Tıp Birliği (The American Medical Association) meslek hastalıkları programının konuları arasında, ikinci sırada, genel çevrenin korunması gerekliliğini belirtmektedir²¹.

Bu anlayış değişikliği, uluslararası örgütlerin faaliyetlerinde de izlenebilmektedir. ILO'nun Kimyasal İş Güvenliği Uluslararası Programı'na (IPCS) katkı olarak hazırladığı ve yayınladığı "Büyük Endüstriyel Kazaların Önlenmesi" adlı uygulama kodu, bu faaliyetlerden biridir²².

Her ne kadar kod, bir ILO sözleşmesi niteliğinde değilse de, anlayış değişikliğini ve işgücü sağlığı etkinliklerinin kapsamının genişlemesini göstermesi bakımından önemlidir. Bu uygulama kodu; "sanayide büyük

¹⁸ Çağatay GÜLER, "Çevrenin İnsan Sağlığı Üzerinde Etkisi", STANDART ÇEVRE ÖZEL SAYISI, (Mayıs 1995), s.64.

¹⁹ Serap KARA-Müfide BANAR-Tuncay DÖĞEROĞLU, "Bazı Özel Atıkların İnsana ve Doğaya Etkileri: Başlıca Etken Maddeler, Ekolojik Çevrimler ve Önlemler", TEHLİKELİ VE TOKSİK ATIKLARIN YÖNETİMİ; TEKNİK, YASAL VE YÖRESEL UYGULAMALAR KOLLOKYUMU VE ESKİŞEHİR'DE DURUM VE ÇÖZÜM ALTERNATİFLERİNİN UYGULANABİLİRLİK YÖNÜNDEN TARTIŞILMASI PANELİ 26-27 KASIM 1992, Anadolu Üniversitesi Ya. No.678, Eskişehir, 1992, s.265.

²⁰ İşgücü sağlığı ve çevre sorunlarını birlikte değerlendiren çalışmalara örnek için bkz.: Güner GÖYMEN, "Çevre Kirliliği ve Meslek Hastalıklarının Nedeni", İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ BÜLTENİ, S.26(Ağustos 1994), s.3; Çağatay GÜLER, "Mezbahalarda Kişi ve Çevre Sağlığı Açısından Alınması Gereken Önlemler", İSGÜM BÜLTENİ, C.I, S.1(Mayıs 1988), s.3-5; Ruhi ÖKTEM, "Kent İçi Şantiyelerde İş ve Çevre Güvenliğinin Çıkmazları", ÇALIŞMA ORTAMI, S.2(Mayıs 1992), s.54-55; A. Gürhan FİŞEK, "Hedef: Çevre ve Meslek Hastalıkları", '93-'94 PETROL-İŞ, İstanbul, 1995, s.320-326; "Çevrenin Korunması ve İş Güvenliği Arasında Köprü Kurmak", ÇALIŞMA ORTAMI, S.10(Eylül 1993), s.21-22.

²¹ Dean F. MILLER, *Dimension of Community Health*, B.3, Dubuque, 1992, s.459.

²² ILO (Çev. İsmail TOPUZOĞLU), *Büyük Endüstriyel Kazaların Önlenmesi ILO Uygulaması Kodu*, ILO Bürosu Ya., Ankara, 1991.

tehlikelerin kontrolü çerçevesinde uğraş veren yetkili makamlara, işletme yönetimlerine, acil hizmet birimlerine ve devlet iş müfettişlerine rehber olarak hazırlanmıştır"²³.

Uygulama kodunun, önsöz kısmında endüstriyel kaza olasılığının tehlikeli maddelerin artan üretimi, depolanması ve kullanımına bağlı olarak arttığı söylenerek, "işçilerin, halkın ve çevrenin korunması gereği, tehlikeli maddelerin kontrolü için açıkça belirlenmiş sistematik yaklaşım ihtiyacı belirgin duruma gelmiştir" denmektedir²⁴. Kodun amaç başlığı taşıyan bölümünde, "bu kod, işçileri, toplumu ve çevreyi korumak için..... şu önlemleri öngörür" ifadesi yer almıştır²⁵.

Diğer yandan ILO'nun sözleşmelerinden bazıları UNCED (Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı) tarafından çalışma çevresi ve genel çevre ilişkisi bakımından incelenmiştir. Bu sözleşmeler şunlardır:

Radyasyondan Korunma Sözleşmesi, 1960 (No:115)

Benzen Sözleşmesi, 1971 (No:136)

Meslek Kanseri Sözleşmesi, 1974 (No:139)

Çalışma Ortamı Sözleşmesi, 1977 (No:148)

İş Güvenliği ve Sağlığı Sözleşmesi, 1981 (No:155)

Asbest Sözleşmesi, 1986 (No:162)

Kimya Sözleşmesi, 1990 (No:170)

Yerli ve Kabile Toplulukları Sözleşmesi, 1989 (No:169)

Yukarıdaki sözleşmelerden Yerli ve Kabile Toplulukları Sözleşmesi, bu topluluklarda²⁶ yaşayan insanların ve onların arazileri, doğal kaynakları ve kalkınma olanakları arasındaki karşılıklı ilişkilerle ilgilidir²⁷. Yerli ve Kabile Toplulukları Sözleşmesi (1989), BM tarafından hazırlanan Yerel Halk

²³ ILO, *Büyük ...*, s.vii.

²⁴ ILO, *Büyük ...*, s.v.

²⁵ ILO, *Büyük ...*, s.1.

²⁶ Yerli ve kabile topluluklarının sanayileşme ve modernleşme sürecinde yaşadıkları olumsuzluklar, geniş bir kesim tarafından çevre sorunları kapsamında değerlendirilmektedir. Bu konuda bkz.: Allan Thein DURING, "Yerel Halkların Haklarının Tanınması", DÜNYANIN DURUMU 1993, s.110-111.

²⁷ A.S. BHALLA-P. BIFANI, "Some Global Issues", ENVIRONMENT, EMPLOYMENT AND DEVELOPMENT, ILO Ya., Cenevre, 1992, s.158.

Hakları Evrensel Beyannamesi'nden (1992) önce kabul edilmiştir. Ayrıca ILO sözleşmesinin daha önceki uluslararası kararlardan "daha ileri" gidilerek hazırlandığı belirtilmiştir²⁸.

ILO'nun faaliyetlerine ilişkin örnekleri çoğaltabiliriz. 1990 yılında toplanan 77. Dönem ILO Konferansı çalışmalarına katılan delegeler, "çalışma hayatı ve çevre" gündemine yönelik düşüncelerini anlatırken, sıkça çalışma çevresi (working environment) ile genel çevre (general environment) ilişkisine değinmişlerdir²⁹.

ILO Kimya Endüstrisi Komitesi, kimya endüstrisinde güvenlik, sağlık ve çevre ile ilgili resmi kararında (No:70), kimya tesislerinin güvenilir işleyişinin çalışanların, vatandaşların sağlığı ve genel çevrenin korunması bakımından önemi belirtilmiştir. Kimya endüstrisinin doğasında bulunan risklerin azaltılmasına yönelik işveren, işçi, hükümet ve örgütlerin çabalarının sürmesi gerekliliği ifade edilmiştir³⁰.

İşgücü sağlığı ve iş güvenliği ile çevre arasında ilişki kuran ILO çalışmalarına verilebilecek diğer bir örnek, sembolik bir değişikliği göstermektedir. Bu sembolik değişiklik, ILO'nun süreli olarak yayınlamakta olduğu "Social and Labour Bulletin Quarterly Publication" adlı yayında görülmektedir. Yayımlandığı günden 1990 yılına kadar bu yayında bulunan "işgüvenliği ve sağlığı" bölümünün adı "işgüvenliği, (ve) sağlığı ve çevre" şeklinde değiştirilmiştir. Adı geçen bölümde, o güne kadar sadece işgücü sağlığı ve iş güvenliğine yönelik yazılara yer verilirken, değişiklikten sonra çok sayıda çevre sorununa ilişkin yazıya da yer vermeye başlanmıştır³¹.

Çevre sorunlarını ve politikalarını inceleme konusu yapan bir çok araştırmacı, ILO'nun, çevre sorunları üzerine çalışmalar yapan uluslararası örgütler arasında bulunduğunu belirtmektedir. Böyle bir çalışmada ILO'nun çevre faaliyetleri şu şekilde açıklanmaktadır: "Kuruluşa bağlı olarak çalışmalarını sürdüren 'Kimya Sanayi', 'Çalışma Koşulları' ve 'Çevre'

²⁸ DURING, s.111.

²⁹ Çeşitli ülkelerin işçi, işveren ve devlet delegelerinin konuşma tutanakları için bkz.: ILO, *Record of Proceedings International Labour Conference 77. Session*, ILO Ya., Cenevre, 1991, s.1/1-12, 10/1-17, 11/1,40, 13/1-47.

³⁰ ILO, *Note on the Proceedings, Sectoral Activities Programme, Chemical Industries Committee*, ILO Ya., Cenevre, 1995, s.54.

³¹ Bu değişikliğin yapılmasından önce ve sonraki dergi örnek sayıları için bkz.: SOCIAL LABOUR BULLETIN QUARTERLY PUBLICATION, S.1(Mart 1990) ile S.2(Haziran 1990).

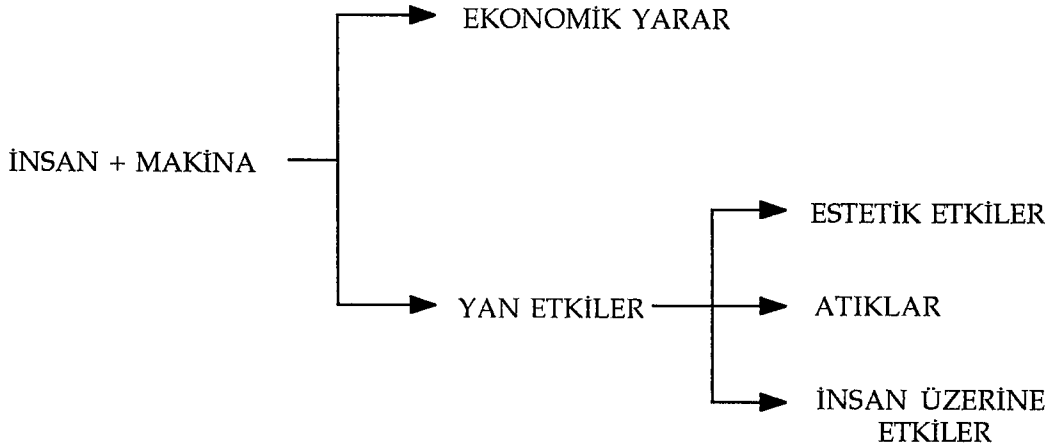
komiteleri sırasıyla kimya sanayi ve çevre kirliliği, iş çevresi ve çalışma koşulları ile çevre ve kalkınma konularında önemli çalışmalar yapmaktadır³².

II) İŞGÜCÜ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ SORUNLARI İLE ÇEVRE SORUNLARI YARATAN ETMENLER ARASINDA BULUNAN KARŞILIKLI İLİŞKİ

"Çalışanlar ve özel olarak işçilerin iş ortamlarını yapısı, gürültü, ışık, ısı ve diğer çevre unsurları ile bir bütündür"³³. Şekil 1 ve Şekil 2 bu bütünsel ilişkinin farklı yönlerini göstermektedir.

ŞEKİL :1

ÇALIŞMA - SAĞLIK İLİŞKİSİ

Kaynak: Turhan AKBULUT, *İşçi Sağlığı, Prensipler ve Uygulamalar*, B.2, İstanbul, 1994, s.39.

Şekil 1'de üretim süreci (insan+makina) sonucunda ekonomik bir yarar yanında olumsuz yan etkiler de ortaya çıkmaktadır. Bu olumsuz yan etkiler (atıklar, estetik etkiler ve insan üzerine etkiler) genel anlamda çevre ile işgücü sağlığı ve iş güvenliği sorunu doğuran kaynaklardır. İstenmeyen yan etkiler, işyerinin dış çevresinde bulunan hayvanları, bitkileri ve insanları tehdit ettiği gibi üretim sürecinin doğrudan bir unsuru olan

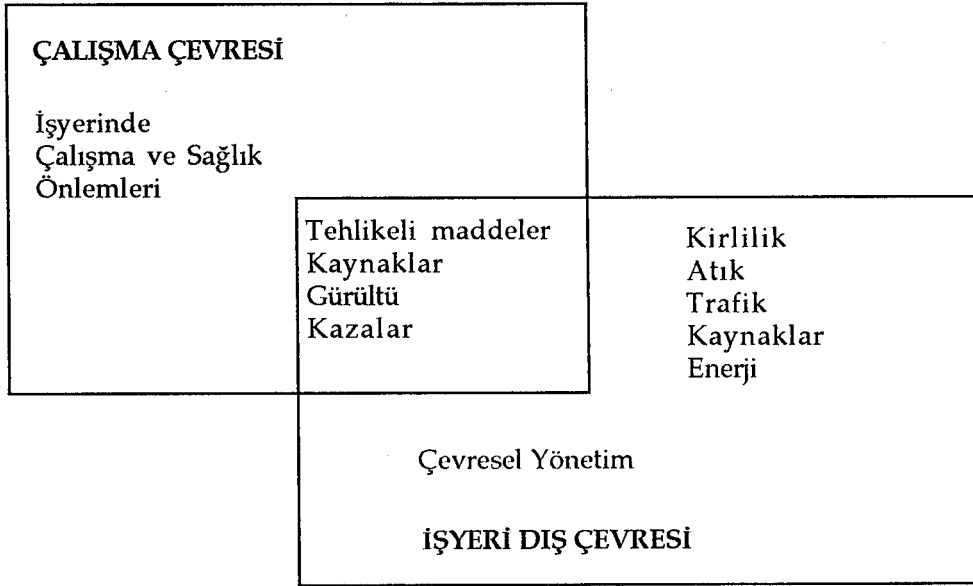
³²T. Özkişer OKTAR, "Uluslararası Ekonomik Kuruluşlarda Çevre Kirliliği Sorunu Çalışmaları", M.Ü.İ.B.F. DERGİSİ, C.V, S.1-2(1988), s.151. Benzer bir açıklama için bkz.: Kemal GÖRMEZ, *Türkiye'de Çevre Politikaları*, Ankara, 1991, s.74.

³³Kuvvet LORDOĞLU-Mete TÖRÜNER, *Çalışma Ekonomisi*, B.2, İstanbul, 1995, s.134.

işçilerin de sağlık ve güvenliklerini tehdit etmektedir. Sanayileşmeye bağlı çevre sorunları ve işçi sağlığını tehdit eden etmenler üretim sürecinden kaynaklanmaktadır.

Bu anlatımdan anlaşılacağı gibi işgücü sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin sorunlar ile çevre sorunları arasında sorun yaratan etmenlerin kaynakları bakımından bir bağ vardır. Çevre sorunu ile işgücü sağlığı ve iş güvenliği arasında diğer bir bağ ise, sorun yaratan etmenlerin etkilerinin ortaya çıktığı alanlardır. İşyeri düzeyinde çevresel korumanın farklı boyutlarını belirten Şekil 2'de çalışma çevresi ile işyerinin dış çevresi arasındaki bu karşılıklı ilişki (kaynak, etki alanları) gösterilmektedir.

ŞEKİL: 2
İŞYERİ DÜZEYİNDE ÇEVRESEL KORUMA

Kaynak: Eckart HILDEBRAND-Eberhard SCHMIDT, *Industrial Relations and Environmental Protection in Europe*, Duplin, 1994, s.141.

Sorun yaratan etmenlerin kaynakları ve etki alanları bakımından çalışma çevresi ile işyeri dış çevresi arasında karşılıklı ilişki Şekil 2 yardımıyla açıklanabilir.

- Çalışma çevresinin kesişme alanı dışında kalan kısmı: Çalışma çevresinde oluşan ve etkileri sadece çalışma çevresiyle sınırlı kalan etmenler. Bu etmenler, geleneksel olarak doğrudan işgücü sağlığı ve iş güvenliği etkinliklerinin konusudur.

- İşyeri dış çevresinin kesişme alanı dışında kalan kısmı: İşyeri dış çevresinde bulunan çevre sorunu yaratan kaynakların etkileri, çalışma çevresine yansımamaktadır. Etki alanları işyeri dış çevresiyle sınırlıdır. İşyerinde çalışma sırasında işçiler üzerinde bir etki yaratmaz. Bu alan geleneksel olarak çevre sağlığı ve çevresel yönetim etkinliklerinin konusudur³⁴.

- Kesişme alanı: Çalışma çevresinde ortaya çıkan sağlık bozucu ve yaşam güvenliğini tehdit eden etmenler, hem çalışma çevresinde bulunan işçileri hem de işyeri dış çevresinde yaşayan insanları etkilemektedir. Diğer yandan işyeri dış çevresinde ortaya çıkan sağlık bozucu ve yaşam güvenliğini tehdit eden etmenler, işyeri dış çevresinde yaşayanları etkilemesinin yanında çalışma çevresinde bulunan işçileri de etkiler. Kesişme alanı, işgücü sağlığı ve iş güvenliği ile çevre sağlığı etkinliklerinin ortak konusudur. Bu alan sanayileşme, artan şehirleşme, doğal kaynakların kıtlaşması ve iklimsel değişimler gibi etmenlere bağlı olarak, her geçen gün büyümekte ve önemini arttırmaktadır³⁵.

Çevre sorunları ile işgücü sağlığı ve iş güvenliği arasında bulunan karşılıklı ilişki iki noktada somutlanarak incelenebilir. Bu noktalardan birincisi, işyerinin çevre sorunu yaratan kaynakları; ikincisi ise, işyerinin kurulu bulunduğu dış çevredeki çevre sorunu yaratan kaynaklar şeklinde belirtilebilir.

A. İşyerinin Çevre Sorunu Yaratan Kaynaklarının İşgücü Sağlığı ve İş Güvenliği Üzerindeki Etkileri

1. Genel Anlamda

Günümüzde bir çok çevre sorunu yaratan etmenlerin kaynağı, işyerleri ve işyerlerindeki üretim süreçleridir. Sanayi devriminin ilk ortaya çıkışından bu yana işçilerin sağlıklarını ve iş güvenliklerini tehdit eden

³⁴ Çevresel yönetim, çevrenin korunması ve çevre sorunlarının etkilerin azaltılarak, çevresel şartların iyileştirilmesine yönelik bir yönetim sürecidir. Bu yönetim sürecinde kamu idaresinin yanısıra bazı özel kurum ve kişilerde yer almaktadır. Bu konuda bkz.: YAŞAMIŞ F. Demir, *Çevresel Yönetim ve Planlama*, Ankara, 1989, s.22-45.

³⁵ Nazmi BİLİR, "İşçi Sağlığının Boyutları", 2. ULUSAL İŞÇİ SAĞLIĞI KONGRESİ 4-7 NİSAN 1988 ANKARA, İzmir, 1991, s.20; H. Avni YARDIMCI, "İşçi Sağlığının Boyutları", 2. ULUSAL İŞÇİ SAĞLIĞI KONGRESİ 4-7 NİSAN 1988 ANKARA, İzmir, 1991, s.24-27; Erhan ACAR, "İşçi Sağlığının Boyutları", 2. ULUSAL İŞÇİ SAĞLIĞI KONGRESİ 4-7 NİSAN 1988 ANKARA, İzmir, 1991, s.31-32.

etmenler, kitlesel ve seri üretim artışının bir sonucu olarak etki alanlarını genişletmişlerdir. Bu etmenler, geçmişte yalnızca işyerlerinde çalışan işçileri etkilerken, üretim sürecinin gelişimine bağlı olarak, işyeri sınırlarını aşmış, çevreyi ve çevre sağlığını da tehdit eder bir nitelik kazanmışlardır³⁶.

İşyerlerinin üretim süreçleri, işçilerin sağlık ve güvenliklerini olumsuz yönde etkilerken, o işyerinin çevresinde yaşayan insanların sağlıkları ve güvenlikleri üzerinde de aynı olumsuz sonuçları doğurmaktadır. Etmenlerin sağlık bozucu etkilerinin işyeri sınırları dışına taşması sonucunda, meslek hastalıkları çevre hastalığı olarak da nitelendirilir hale gelmiştir³⁷. Örneğin, metalurji ve lamba yapımında kullanılan ve zehirli bir maden olan berilyum, gerekli önlemler alınmadığı durumlarda işçilerde öldürücü akciğer hastalıklarına neden olmaktadır. Berilyum madenine bağlı oluşan aynı akciğer hastalıkları, işçilerle birlikte, o işyeri yakınında oturanlarda da görülmektedir³⁸.

Bazı etmenlerin etki süreçleri ise, berilyum madenine göre daha karmaşık olabilmektedir. Örneğin, pestisidler, tarımsal üretimde verimi arttırmak ve üretilen malların uzun süreli saklanması amacıyla üretilmekte ve kullanılmaktadır. Pestisidlerin üretimine ilişkin işlerde çalışan işçilerin, bu maddelerden kaynaklanan meslek hastalığına yakalanma riskleri yüksektir. Aynı zamanda, pestisidleri tarımsal üretim sırasında ilaçlamada kullanan tarım işçilerinin de sağlıkları olumsuz olarak etkilenmekte ve zehirlenmeler görülmektedir. Tarımsal üretim sonucunda elde edilen ve pazarlanan gıda maddeleri de üzerlerinde pestisid kalıntıları taşımakta ve gıda alımı yoluyla da insanları etkilemektedir. Pestisidlerin olumsuz etkileri bunlarla sınırlı değildir. Diğer yandan, çevre kirliliği ve doğal dengenin bozulması sonuçlarını doğurmaktadır³⁹.

İşçilerin ve çevrede yaşayan insanların sağlığını olumsuz etkileyen, üretimde kullanılan ve üretim sürecinin çeşitli aşamalarında ortaya çıkan

³⁶ Ata SOYER, "Üçüncü Dünyaya Tehlike İhracı: Sanayileşmede Çifte Standart", BİLİM VE SANAT DERGİSİ, S.92(Ağustos 1988), s.22.

³⁷ FİŞEK, "Hedef: Çevre ...", s.329.

³⁸ Turhan AKBULUT, İşçi Sağlığı Prensip ve Uygulamaları, B.2, İstanbul, 1994, s.37.

³⁹ Pestisidler konusunda bkz.: AKBULUT, s.204-208; Gönül ÖZYILDIZ, "Pestisidlerin İşçi Sağlığı Açısından Önemi ve Bölgemizde Yapılan İSGÜM Pestisid Çalışmaları", İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ SEMPOZYUMU 4-10 MAYIS 1988, Ankara, 1989, s.87-91; İbrahim VARGEL, "Tarımsal İşlerde Çalışanlarda Meslek Hastalığı Riskleri", İSGÜM BÜLTENİ, S.1(Mayıs 1988), s.10-11; İSGÜM Laboratuvar Şefliği, "Pestisidler", İSGÜM BÜLTENİ, S.23(Haziran 1991), s.34-42.

atıklar, işlenmiş mallar, hammaddeler ara mallar ve kimyasallar miktar ve çeşit bakımından her geçen gün artmaktadır. Bu maddelerin ve atıkların işçi ve çevre sağlığına etkileri genelde tam olarak bilinmemektedir. Etkiler, uzun süreli deneylerden ve kullanımdan sonra görülebilmektedir.

İşyerlerinin çevre sorunu yaratan kaynakları, daha ilk ortaya çıktıkları andan itibaren ilk etkilerini işyerlerinde çalışan işçiler üzerinde göstermektedir. Çünkü çevre sorunu yaratan kaynakların en yoğun ve şiddetli buldukları fiziksel alan, işyerleridir. Bu etmenler, işçilere fiziki anlamda çok yakındır. Kimi durumlarda, çevre sorunu yaratan etmenler, doğrudan işçinin çalıştığı işin bir parçası veya sonucu şeklindedir. Özellikle bazı işlerde bu etmenler, işin kendisi yani konusu olabilmektedir.

Üretim süreci sonucunda ortaya çıkan çevre sorunu yaratıcı kaynak ve etmenlerin, işin kendisi ya da konusu olduğu işleri şu şekilde sıralayabiliriz: Sağlık bozucu etmenlerin;

- Ölçülmesi ve kontrolü
- Depolanması
- Taşınması
- İmha edilmesi
- Yeniden üretime kazandırılması
- İşyeri iç çevresinin temizlenmesi
- Kaza ve sızıntı sonuçlarının belirlenmesi ve bu sonuçların giderilmesi
- Depolanmasında, taşınmasında, atılmasında kullanılan araçların ve tesislerin bakım, onarım ve temizleme işleri.

Bu işlerde çalışan işçilerin sağlık ve güvenlikleri, işyerinde çalışan diğer işçilere ve çevrede yaşayan diğer insanlara göre daha fazla risk altındadır. Çevreyi tehdit eden bir iş kazası, sanayi atığı ve büyük endüstriyel kazalar, ilk sağlığı bozucu etkilerini, işyerinde bu işlerde çalışan işçiler üzerinde; daha sonra, aynı işyerinde çalışan diğer işçiler üzerinde gösterir. En sonunda işyeri dış çevresinde yaşayan bitki, hayvan ve insanlarda bu etkiler görülecektir. Özetle, çevre sorunu yaratan bir işyeri, aynı zamanda işgücü sağlığı ve iş güvenliğine yönelik sorunlar da yaratmaktadır. Bu düşünce zinciri tersine de kurulabilir. İşgücü sağlığı ve iş

güvenliğine ilişkin sorunları bulunan bir işyeri, çevre sorunu yaratmaktadır veya her an yaratma potansiyeli vardır.

2. Çevreyi ve İşçileri Etkileyen Büyük Endüstriyel Kazalar

Büyük endüstriyel kazalar⁴⁰ çalışma ilişkileri ve çevre sorunlarına ilişkin konuların gündeminde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Özellikle Bhopal ve Çernobil kazaları sonucunda ortaya çıkan tablonun bunda önemli bir payı vardır. Bu kazaların neden ve sonuçlarına bakıldığında, her büyük endüstriyel kuruluşun faaliyetleri sırasında "potansiyel olarak" bir büyük kaza olma olasılığının bulunması, konunun önemini daha da arttırmaktadır.

Büyük kaza kavramı, Avrupa Topluluğu Konseyi'nce; "bir veya daha çok tehlikeli madde içeren, kuruluşun içerisinde ya da dışarısında, çevre ve insanlar için derhal ya da sonradan önemli bir tehlike oluşturan endüstriyel bir etkinlik sonucunda, kontrol dışı gelişen sızıntı, yangın ve patlama benzeri olaylar" biçiminde tanımlanmıştır⁴¹.

ILO tarafından hazırlanan "Büyük Endüstriyel Kazaların Önlenmesi" uygulama kodunda da büyük kaza kavramı tanımlanmıştır. Bu tanıma göre büyük kaza; "Endüstriyel etkinlik sırasında anormal oluşum sonucu beklenmeyen, birden oluşan (özellikle önemli yayılma, yangın ve patlama gibi) işçiler, halk ve çevre için hemen ya da sonradan büyük tehlike yaratan, kuruluş içinde ya da dışında bir veya daha çok tehlikeli maddenin neden olduğu olay"dır⁴².

Büyük endüstriyel kazaların bazıları ve bu kazaların insan sağlığına ilişkin sonuçları Tablo 2'de özetlenmeye çalışılmıştır. Tabloda belirtilen kazalar, dünyada bugüne kadar olmuş büyük kazaların bütününe içermemektedir. Örneğin, Çernobil Nükleer Santrali kazasına tabloda yer

⁴⁰ Büyük endüstriyel kazalar hakkında bkz.: ILO, "Mastering Major Hazards", WORLD OF WORK THE MAGAZINE OF THE ILO, S.5 (Eylül-Ekim 1993), s.22-23; ILO, Major Hazard Control, A Practical Manual, ILO Ya. B.2, Cenevre, 1990, s.1-45; Kazutaka KOGI, "Endüstriyel Faciaların Önlenmesi İçin Ulusal Çalışma Grubunun Toplantısının Açılış Konuşması", ÇALIŞMA ORTAMI, S.3(Temmuz 1992), s.27-29; D. Dilşat PAYA, "Ülkemizi 79. ILO Konferansı'nda Temsil Eden Kanatların Konuya İlişkin Değerlendirmeleri", ÇALIŞMA ORTAMI, S.3(Temmuz 1992), s.29-33; A. Gürhan FİŞEK, "Hedef: Önde Gelen Endüstriyel Tehlikeler İçin Eylem Planı", ÇALIŞMA ORTAMI, S.3(Temmuz 1992), s.34-38.

⁴¹ ILO, Major..., s.1.

⁴² ILO, Büyük ..., s.4.

verilmemiştir. Diğer yandan, bu konuya ilişkin farklı örnekler de verilebilir. 1976 yılında İtalya'da bir işletmeden çevreye az miktarda dioksin yayılması sonucunda 30 kişi yaralanmış ve 220.000 kişi de yerleştikleri köyleri boşaltmak zorunda kalmıştır. 1987'de Fransa'da amonyum nitrat sızıntısının etkilerinden korunmak için 60.000 kişi evlerini boşaltmıştır⁴³.

TABLO: 2
BÜYÜK ENDÜSTRİYEL KAZALARA ÖRNEKLER

KAZA TÜRÜ/ MADDE	ÖLÜ	YARALI	YER/ ÜLKE/ TARİH
Endüstriyel Patlamalar			
Dimetileter	245	3800	Ludwigshafen, F.Almanya, 1948.
Karosen	32	16	Bitburg, F. Almanya, 1954.
İzobütan	7	13	Lousiona, ABD, 1967.
Petrol sızıntısı	2	85	Pernis, Hollanda, 1968.
Propilen	-	230	Illinois, ABD, 1972.
Propan	7	152	Illinois, ABD, 1974.
Sikloheksan	28	89	Flixborough, İngiltere, 1974.
Propilen	14	107	Beek, Hollanda, 1975.
Büyük Yangınlar			
Metan	136	77	Ohio, ABD, 1944.
LPG ¹ (BLEVE)	18	90	Feyzin, Fransa, 1966.
LNG ²	40	-	New York, ABD, 1973.
Metan	52	-	Santa Cruz, Meksika, 1978.
LPG (BLEVE)	650	2500	Mexico City, Meksika, 1985.
Toksik Madde Sızıntıları			
Fosgen	10	-	Poza Rica, Meksika, 1950.
Klorür	7	-	Wilsum, F. Almanya, 1952.
Diokzin/TCDD	-	-	Seveso, İtalya, 1976.
Amonyak	30	25	Cartagena, Kolombiya, 1977.
Sülfür dioksit	-	100	Maryland, ABD, 1978.
Hidrojen sülfüt	8	29	Illinois, ABD, 1978.
Metilzosiyanat	2000	200.000	Bhopal, Hindistan, 1984.

(1) Sıvılaştırılmış petrol gazları

(2) Sıvılaştırılmış doğal gaz

Kaynak: ILO, Major Hazard Control, A Practical Manual, ILO Ya., B.2, Cenevre, 1990, s.3-5.

⁴³ ILO, Major..., s.1.

Bu tür kazalara neden büyük kaza adı verildiği Tablo 2'den ve belirtilen örneklerden açıkça anlaşılmaktadır. Kaza sonucu ortaya çıkan etmenler, çok büyük bir alanda ve yoğun bir şekilde kendilerini gösterirler. Sonuç ise, insanlar açısından ölüm, yaralanma ve yerleşim bölgelerini sürekli ya da geçici olarak terketmeleridir. Büyük kazalar, bu olumsuz sonuçlarla birlikte "çok büyük ekonomik kayıplara da yol açmaktadır"⁴⁴.

Konumuz açısından büyük kazaların önemi ise, kazanın olduğu işyerinde çalışan işçilerin ve o işyerinin çevresinde yaşayan insanların sağlıkları, kaza sonucunda ortaya çıkan etmenlerin tehdidi altında bulunmasıdır. Büyük kazalar, nitelikleri itibariyle bir işyerinde ortaya çıkan kazadır ve o işyerinde çalışan işçilerin sağlıklarını farklı biçim ve düzeylerde etkiler. Bu yönüyle büyük kaza, bir iş kazası özelliği gösterir. Aynı zamanda, kazanın sonuçları işyerinin dışına çok büyük derecede yansıdığı için, çevre sorunu yaratıcı bir çevre kazası özelliği de gösterir. Büyük endüstriyel kazalar, işyerinde çalışan işçileri etkilemesi (iş kazası özelliği) ve çevre sorunu yaratması (çevre kazası özelliği) bakımlarından işgücü sağlığı ve iş güvenliği ile çevre sağlığı ve çevre koruma etkinliklerinin ortak konusudur. Bu ortak konu olma özelliği, ILO'nun daha önce sözü edilen uygulama kodunda açıkça görülmektedir ⁴⁵. ILO geçmişte, işgücü sağlığı ve iş güvenliği sorununu ve önlemlerini işyerinde çalışan işçilerle sınırlarken "Büyük Endüstriyel Kazaların Önlenmesi" adlı uygulama kodunda geliştirdiği önlemlerle hem işçileri hem insanları hem de çevreyi korumayı hedeflemiştir ⁴⁶.

B. İşyerinin Kurulu Bulunduğu Dış Çevredeki Çevre Sorunu Yaratın Kaynakların İşgücü Sağlığı ve İş Güvenliği Üzerindeki Etkileri

İşyerinin dış çevresinden kaynaklanan etmenler, işçilerin işyerinde buldukları sırada sağlıklarını olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Bu etmenler yapılan işle, başka bir deyişle, o işyerindeki üretim süreci ile ilgili değildir. Çalışanların bu etmenlere maruz kalmalarının nedeni, çalıştıkları işyerinin kurulu bulunduğu yerin özellikleridir.

Sanayileşme sonucunda artan işyeri sayısı ve üretim olanakları, pazara yakınlık, kolay işgücü bulma, ulaşım olanakları, alt yapı yatırımları gibi

⁴⁴ ILO, Major..., s.1.

⁴⁵ Bu konuda bkz.: Birinci Bölüm, §.2.1.

⁴⁶ ILO, Büyük ..., s.1.

nedenlerle işyerleri arasında bulunan fiziksel uzaklık azalmaktadır. Bunun yanında, üretimin yoğunlaşması ve karmaşıklaşmasının bir sonucu olarak çevreye bırakılan atıkların miktarı ve büyük endüstriyel kaza olma olasılığı artmaktadır. Bu nedenle işyerleri arasında bulunan fiziksel uzaklık fazla olsa bile, bazı sağlık bozucu etmenler, etkilerini çok uzaklara kadar yansıtabilmektedir⁴⁷.

İşyerinin kurulu bulunduğu dış çevre sorunu yaratan kaynaklar otoyollar, çöplükler, şehirleşme, şehir trafiği, havaalanı, tehlikeli atıklar, komşu işyerlerinin faaliyetleri, büyük tehlikeli kazalar ve sızıntılar şeklinde belirtilebilir. Bu etmenler, işyerinin kurulu olduğu çevrede bulunmaları nedeniyle, işçilerin sağlıkları üzerinde etkili olur. Komşu işyerinin çevreye atık olarak bıraktığı gazlar ya da sıvılar, o işyeri ve yakın işyerinde çalışan işçilerin ve çevrede yaşayan diğer insanların sağlığını tehdit eder. Komşu işyerinde olabilecek tehlikeli bir endüstriyel kazanın olumsuz sonuçları, kazanın olduğu işyeri çevresinde bulunan diğer işyerlerine ve insanlara da yansiyacaktır.

İşçilerin çalıştığı işyerindeki üretim sürecinden kaynaklanmayan ve işçileri işyerinde buldukları sırada etkileyen, işyerinin kurulu bulunduğu dış çevreden kaynaklanan sağlık bozucu etmenlere DİE'nin yaptığı bir çalışmaya dayanarak örnek verebiliriz. DİE tarafından yapılan ve Çevre Bakanlığı'nca kısmen desteklenen "1991 Türkiye İmalat Sanayi Atık Envanteri" çalışması, işyerindeki gürültü düzeyleri ve gürültü kaynakları hakkında bazı bilgiler vermektedir⁴⁸.

Anket uygulaması yöntemiyle yapılan bu çalışma, Türkiye genelinde imalat sanayiinde devlete ait işyerlerinin tamamı ile özel kesime ait 25 ve daha fazla kişi çalışan toplan 2548 işyerini kapsamaktadır. Bu kapsam Türkiye İmalat Sanayiindeki üretimin %83,33'ünü ve istihdamın %75,6'sını temsil etmektedir⁴⁹.

⁴⁷ KARA-BANAR-DÖĞEROĞLU, s.260-263; SOYER, s.22; KOGI, s.28; FİŞEK, "Hedef: Önde...", s.34-36; "Çevrenin Korunması ve İş Güvenliği Arasında Köprü Kurmak", ÇALIŞMA ORTAMI, S.10(Eylül 1993), s.21-22; Isaac OBADIA, "Chemicals: Benefits and Dangers", WORLD OF WORK THE MAGAZINE OF THE ILO, S.7(Mart 1994), s.4-5.

⁴⁸ DİE, Çevre İstatistikleri, İmalat Sanayi Atık İstatistikleri, DİE Ya. No.1705, Ankara, 1995.

⁴⁹ DİE, s.xiii.

TABLO: 3
İMALAT SANAYİ İŞYERLERİNİN ŞİKAYET ETTİKLERİ GÜRÜLTÜ
KAYNAKLARINA GÖRE DAĞILIMI (TÜRKİYE TOPLAMI VE BAZI İLLER)

A: Toplam B: Kamu C: Özel	İşyeri		GÜRÜLTÜ KAYNAĞI									
			Makinalar		Şehir trafiği		Havaalanı		Otoyolu		Diğer	
	Sayısı		İ.Say	%	İ.Say	%	İ.Say	%	İ.Say	%	İ.Say	%
TÜRKİYE	A	2548	2332	91.5	147	5.76	90	3.53	226	8.86	81	3.17
	B	422	387	91.7	15	3.55	6	1.42	32	7.58	13	3.08
	C	2126	1945	91.4	132	6.20	84	3.95	194	9.12	68	3.19
ESKİŞEHİR	A	39	31	79.4	5	12.82	2	5.12	7	17.94	3	7.69
	B	7	6	85.7	1	14.28	-	-	1	14.28	1	14.28
	C	32	25	78.1	4	12.50	2	6.25	6	18.75	2	6.25
İSTANBUL	A	725	654	90.2	72	9.93	47	6.48	56	7.72	23	3.17
	B	23	20	86.9	2	8.69	-	-	2	8.69	1	4.34
	C	702	634	90.3	70	9.97	47	6.69	54	7.69	22	3.13
İZMİR	A	275	254	92.3	28	10.18	13	4.72	39	14.18	13	4.72
	B	11	11	100	2	18.18	1	9.09	1	9.09	2	18.18
	C	264	243	92	26	9.84	12	4.54	38	14.39	11	4.16
KONYA	A	44	36	81.8	4	9.09	11	25.0	1	2.27	-	-
	B	11	10	90.9	-	-	2	18.18	-	-	-	-
	C	33	26	78.7	4	12.12	9	27.27	1	3.03	-	-

KAYNAK: DİE, Çevre İstatistikleri İmalat Sanayi İstatistikleri, DİE Ya. No:1075, Ankara, 1995, s.480-492.

Envanter çalışması, işyerlerinde şikayet edilen gürültü kaynaklarını belirlemiştir⁵⁰. Gürültü kaynaklarını belirleme, "makinalar, şehir trafiği, havaalanı, otoyolu ve diğer" şeklinde yapılmıştır⁵¹. Makinalar doğrudan üretim süreci ile ilgili kaynaklardır. Ancak şehir trafiği, havaalanı, otoyolu şeklinde belirlenen gürültü kaynakları, işyerlerindeki üretim sürecine bağlı olmaksızın ortaya çıkmaktadır. Gürültü kaynağının ortaya çıktığı yer, işyeri dış çevresidir. Bunlarla birlikte, diğer belirlemesi içinde bir kısım üretim

⁵⁰ Gürültünün çalışanlar üzerindeki sağlık bozucu etkileri hakkında bkz.: AKBULUT, s.91-104; Teoman ŞEŞEN, "Gürültünün İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri", İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVEĞNLİĞİ SEMPOZYUMU 4-10 MAYIS 1991, Ankara, 1992, s.377-386.

⁵¹ DİE, s.480-492.

süreci ile ilgili kaynakların (alarm, zil vb.) yanında işyeri dışı kaynaklar (komşu işyerinin faaliyetleri vb.) da bulunabilir.

Tablo 3, imalat sanayi işyerlerinin şikayet ettikleri gürültü kaynaklarına göre dağılımını göstermektedir. Burada bir işyerinin birden fazla kaynaktan şikayet ettiği gözden uzak tutulmamalıdır. Türkiye imalat sanayi işyerlerinin %5,76'sı şehir trafiği, %3,53'ü havaalanı, %8,86'sı otoyolu gürültüsünden şikayet etmektedir. Makinalardan şikayet oranı ise %91,5'tir. Bu verilere bakıldığı zaman işyerlerinin önemli ölçüde makinalardan kaynaklanan gürültüden şikayet ettiklerini söylemek olanaklıdır.

Ancak, hızla büyüyen şehirlerde bulunan işyerlerindeki şikayet edilen gürültü kaynaklarına bakıldığında, makinalara ilişkin şikayetler oransal olarak azalırken, şehir trafiği, havaalanı gibi dış çevre kaynaklı gürültüden şikayet oranının arttığı görülmektedir.

Eskişehir'de %14,28, İzmir'de %18,18 oranında kamuya ait imalat sanayi işyerleri şehir trafiğinden kaynaklanan gürültüden şikayet etmektedirler. Konya'da kurulu bulunan tüm imalat sanayi işyerlerinin %25'i havaalanı gürültüsünden şikayet etmektedirler. Konya'da kamuya ait imalat sanayi işyerlerinde bu oran %27,27'ye çıkmaktadır. Diğer yandan Eskişehir'de bulunan özel kesime ait imalat sanayi işyerlerinin %18,75'i otoyolundan şikayet ederken, bu oran İzmir'de %14,39 olarak belirlenmiştir.

Tablo 4 ise imalat sanayi işyerlerinde şikayet edilen gürültü kaynaklarının işyeri ve işyerinin dış çevresinden kaynaklanma durumunu belirlemek için hazırlanmıştır. Makinalar, işyerinden kaynaklanan gürültü olarak tanımlanırken, otoyol, şehir trafiği, havaalanı kaynakları dış çevre kaynaklı olarak tanımlanmıştır.

Diğer sınıflandırması hakkında yorum yapılmamış, ayrı bir sütun halinde bırakılmıştır. Bu tabloya bakıldığında Türkiye'deki 2548 işyerinin 2876 gürültü kaynağından şikayet ettikleri görülmektedir. Şikayet edilen gürültü kaynaklarının %81,04'ü işyerinden, %16,09'u işyeri dış çevresinde oluşmaktadır.

TABLO: 4
İMALAT SANAYİ İŞYERLERİNDE ŞİKAYET EDİLEN GÜRÜLTÜ
KAYNAKLARININ ÇIKIŞ YERLERİNE GÖRE DAĞILIMI
(TÜRKİYE TOPLAMI VE BAZI İLLER)

A: Toplam B: Kamu C: Özel	Şikayet edilen gürültü kaynak toplamı	Gürültü Kaynağının Ortaya Çıktığı Yer						
		İşyeri(Makinalar)		Dış Çevre(otoyol,..)		Diğer		
		Şikayet edilen kaynak sayısı	%	Şikayet edilen kaynak sayısı	%	Şikayet edilen kaynak sayısı	%	
TÜRKİYE	A	2876	2332	81.04	463	16.09	81	2.81
	B	453	387	85.43	53	11.69	13	2.86
	C	2423	1945	80.27	410	16.92	68	2.80
ESKİŞEHİR	A	48	31	64.58	14	29.16	3	6.25
	B	9	6	66.66	2	22.22	1	11.11
	C	39	25	64.10	12	30.76	2	5.12
İSTANBUL	A	852	654	76.76	175	21.21	23	2.78
	B	25	20	80	4	16	1	4
	C	827	634	76.66	171	20.67	22	2.66
İZMİR	A	347	254	73.19	80	23.05	13	3.74
	B	17	11	64.70	4	23.52	2	11.76
	C	330	243	73.36	76	23.03	11	3.33
KONYA	A	52	36	69.23	16	30.76	-	-
	B	12	10	83.33	2	16.66	-	-
	C	40	26	65	14	35	-	-

KAYNAK: DİE, Çevre İstatistikleri İmalat Sanayi İstatistikleri, DİE Ya. No:1705, Ankara, 1995, s.480-492'den hesaplanarak hazırlanmıştır.

Tablo 4, sanayileşmiş iller bazında incelendiğinde işyerinden kaynaklanan gürültüden şikayet oranı azalmaktadır. Ancak işyeri dış çevresinden kaynaklı gürültüden şikayet oranı artmaktadır. İzmir'de bulunan kamuya ait imalat sanayi işyerlerinin şikayet ettikleri gürültü kaynaklarının %25,52'si işyeri dış çevresinde oluşmaktadır. Eskişehir özel kesime ait imalat sanayi işyerlerinde şikayet edilen gürültü kaynaklarının

%30,76'sı işyeri dış çevresi kaynaklıdır. Bu oran Konya'da %35'e çıkmaktadır.

Yukarıda açıklanmaya çalışıldığı gibi işyerlerinin şikayet ettikleri gürültü kaynakları yalnızca çalışılan işyerinin üretim sürecinden kaynaklanmadığı görülmektedir. Şikayet edilen gürültünün önemli bir kısmında işyeri dış çevresinden kaynaklanmaktadır.

III. ÇEVRE SORUNU YARATAN KAYNAKLARIN İŞÇİLERİN İŞYERİ DIŞINDAKİ YAŞAMLARINA VE AİLELERİNİN SAĞLIĞINA ETKİLERİ

A. İşçilerin İşyerinde Bulunan Sağlık Bozucu Etmenleri Evlerine Taşımaları ve Mesleki Bulaşıcı Hastalıklar

Meslek hastalıkları, belirli mesleklere görülen ve mesleğin yapılmasından kaynaklanan hastalıklardır. Belirli bir mesleğin koşullarının zaman içinde, devamlı veya tekrarlayıcı etkileri nedeniyle ortaya çıkan hastalıklara meslek hastalığı denmektedir. Hastalığa neden olan etmen mesleğin konusu olan işin yapıldığı koşullardan doğmaktadır. Fakat etkileri yalnızca o meslekle, mesleğin yapıldığı işyeriyle sınırlı kalmamakta ve işyerinden daha geniş alana yayılmaktadır⁵².

Kimi meslek hastalıkları bulaşıcıdır. Bu tür hastalıklara mesleki bulaşıcı hastalıklar adı verilmektedir. Bu hastalıklardan bazıları hayvanlardan ve hayvansal ürünlerden insana bulaşma özelliği göstermektedir. Bazı mesleki bulaşıcı hastalıklar da insandan insana bulaşabilmektedirler⁵³.

İşçinin cinsiyeti ne olursa olsun, yakalandığı meslek hastalığı aile bireylerini yakından ilgilendirir⁵⁴. Bu ilgi, hastalık dolayısıyla çalışmama, ücret gelirinden yoksun kalma, sağlık masraflarının artmasından öte bir durumdur. İşyerinde yaptığı iş dolayısıyla insandan insana bulaşan bir hastalığa yakalanan işçinin ailesinde bulunan bireylerin de bu hastalığa gerekli önlemlerin alınmaması ve ortamın bulaşmaya uygun olması durumunda yakalanma riski ortaya çıkabilir. Böyle bir durumda işçinin

⁵² FİŞEK, "Hedef: Çevre...", s.325; "Çevrenin Korunması ve İş Güvenliği Arasında...", s.21-22; BİLİR, s.20; YARDIMCI, s.24-27; ACAR, s.31-32.

⁵³ AKBULUT, s.228-236.

⁵⁴ FİŞEK, "Hedef: Çevre...", s.325.

çalıştığı işyerinde bulunan sağlığı bozucu etmenler, işçi tarafından işyeri sınırları dışına taşınmaktadır. Bu yönüyle işçinin yakalanmış olduğu bulaşıcı meslek hastalığı , bir çevre sağlığı sorunu haline gelir.

Sağlık bozucu etmenlerin işyeri dışına taşınması yalnızca mesleki bulaşıcı hastalıklarda söz konusu değildir. Diğer bazı durumlarda da işçi, işyerinde bulunan sağlık bozucu etmenleri dış çevreye veya ailesinin yaşadığı yere taşıyıcı rolü üstlenebilir. "... kurşun çözücüler vb. etmenlerin toz halinde giysi, saç, tırnak, anne sütü vb. ile ya da solunum havasıyla eve taşınması söz konusu olabilmektedir."⁵⁵

Bir başka durum ise "üreme hücrelerinde ve gen düzeyinde oluşabilen kırık ve sapmalar, anne karnındaki çocuğun düşük, ölü ya da sakat doğum, gelişme geriliği vb. sağlık sorunları yaşaması" na neden olabilir⁵⁶. Yüksek oranda radyasyona maruz kalmış bir işçinin durumu, anlatılanlara açık bir örnek teşkil edebilir.

B. Çevre Sorunlarının Yerleşim Bölgeleri Üzerindeki Sağlık Bozucu Etkileri ve İşçiler

İşçilerin yerleşim yerleri genelde, işyerlerinin yoğun olarak bulunduğu bölgelerdir. Bu nedenle işçiler ve aileleri, işyerlerinin çevre sorunu oluşturan, insan sağlığını tehdit eden etmenlerine maruz kalırlar. İşyerlerinin çevresi ve yakın bölgeler, kirli ve tehlikeli bir nitelik gösterir.

İşçiler ve alt gelir grupları (işsizler, enformel sektörde çalışanlar, kente yeni göçenler, küçük ticari işyeri sahipleri, emekliler, ...) işyerlerinin yoğun olarak faaliyette bulunduğu bölgelerde veya bu bölgelere yakın olan yerlerde yerleşme eğilimindedirler. Bu eğilim arsa, konut ve işgücü piyasalarının özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Belirtilen yerleşme eğilimi, işçilerin ve alt gelir gruplarının, gelir düzeyleri ve çalışma biçimleri ile yakından ilgilidir. Dört ana etmeni açıklayarak bu yerleşim biçiminin nedenlerini ortaya koymak olanaklıdır.

İşyerine ulaşım: İşçiler, çalıştıkları işyerlerine yakın bir bölgede oturmak eğilimindedirler. Çünkü işyerine ulaşımın bir ekonomik maliyeti

⁵⁵ FİŞEK, "Hedef: Çevre...", s.325.

⁵⁶ BİLİR, s.19-20; FİŞEK, "Hedef: Çevre...", s.325.

vardır. İşçiler, işyerlerine yakın oturarak bu maliyeti azaltmaya çalışırlar⁵⁷. Vardiya usulü çalışan işyerlerinde bulunan işçiler için işyerine ulaşım daha fazla önem kazanır.

İşçi, çalıştığı işyerine yakın oturarak çalışma zamanı dışındaki zamanını başka bir deyişle boş zamanını artırır. Çünkü işyerine uzak bir yerde yerleşmiş olması durumunda, işyerinde çalışarak geçirdiği zamana bir de işyerine ve evine ulaşmada geçen süre eklenecek, boş zamanı azalacaktır.

İşgücü piyasasına ilişkin bilgilere ulaşma: İşyerlerinin yoğun olarak bulunduğu bölgelerde, işçiler daha iyi bir iş için, işsizler ise aradıkları işler hakkında kolay ve etkin bilgi sağlarlar. Çünkü bu grupların, işgücü piyasasına ilişkin bilgi edinme kaynakları ve yöntemleri, onların işyerlerine yakın çevrelerde bulunmalarını gerektirir. Bir araştırmanın sonuçlarına göre; gecekondu semtlerinde oturanların %75'i ilk işlerini bir işyerinden diğerine başvurarak, %20'si akrabalık, hemşerilik ilişkilerinden veya kahvelerden yararlanarak bulmuşlardır⁵⁸.

Arsa ve konut fiyatları/kiraları: İşyerlerinin yoğun olarak bulunduğu bu bölgelere yakın yerlerin yerleşim ve yaşam koşulları bakımından çekiciliği diğer bölgelere göre daha azdır. Bu durum, işyerleri etrafındaki arsa ve konut fiyatlarının/kiralarının düşük olmasına yol açmaktadır⁵⁹. Fiyatların ve kiraların düşük olması, işçiler ve alt gelir grupları için işyeri bölgeleri ile bu bölgelerin yakınına yerleşmelerinin bir başka nedenidir.

Gecekondulaşma (yasal olmayan yerleşimler): Sanayileşme sürecinin doğal bir uzantısı olan kırsal bölgelerden kentsel bölgelere göç, sanayileşen toplumların işgücü gereksinimi için önemli bir kaynaktır. Yeterli konut bulunmaması, mevcut konutlara yerleşmenin ise yüksek maliyet doğurması gibi nedenlere bağlı olarak kırsal bölgelerden kente gelen işgücü yerleşim biçimi olarak gecekondulaşmaya yönelir. Gecekondu bölgeleri işçilerin ve alt gelir gruplarının yoğun olarak yaşadıkları bölgelerdir. Bu yerleşim biçimi düzensizliği, yasal olmayan durumu gibi özellikleri nedeniyle birçok kentsel alt yapı ve hizmetlerden yoksundur. Bunun

⁵⁷ Fevzi ALTUÇ, *Kent Ekonomisinin İlkeleri*, U.Ü. Güçlendirme Vakfı Ya. No.34, Bursa, 1989, s.82-91.

⁵⁸ Barlas TOLAN, *Büyük Kent Sorunlarına Toplu Bir Bakış*, A.İ.T.İ.A. Ya. No.99, Ankara, 1977, s.45.

⁵⁹ David PEARCE-Anil MARKANDYA-Edward B. BARBIER (Çev.Türksen KAFAOĞLU-Arslan Başer KAFAOĞLU), *Yeşil Ekonomi İçin Mavi Kitap*, İstanbul, 1993, s.11.

yanısıra yukarıda belirtilen işgücü piyasasına ilişkin nedenler dolayısı ile gecekondulu yerleşim genelde işyerlerinin olabildiğince yakınında oluşturulmaya çalışılır⁶⁰.

İşçilerin ve ailelerinin yerleşim özellikleri dolayısıyla çevre sorunu yaratan kaynaklara daha çok maruz kaldıkları açıktır. Bu nedenle çevre sorunları insanların sağlıklarını bozmakta, hastalıklara, erken ölümlere vb. neden olmaktadır. Meksico City şehrinde yapılan bir çalışmada, hava kirliliği dolayısıyla ortaya çıkan hastalıkların maliyeti 1,5 milyon US\$ ve yılda ortalama olarak kişi başına 2.4 işgünü kaybı olmaktadır. Bu yalnızca hava kirliliğinin etkilerini ölçen bir çalışmadır⁶¹. Aynı şekilde Türkiye'de yapılan bir çalışmada, bacalı işyerlerinin yoğun bulunduğu bölgelerde yaşayan insanlarda hava kirliliğine bağlı oluşabilecek bazı hastalıklardan ölüm oranının diğer bölgelere göre yüksek olduğu belirlenmiştir⁶².

İnsanlarda çevre sorunlarının neden olduğu sağlığa ilişkin sonuçlar, ekonomik ve psikolojik maliyetler ortaya çıkarmaktadır. Bu etkiler, sosyal güvenlik kurumları ile sağlık kurumlarındaki yığılmaları ve maliyetleri arttırmaktadır. Ayrıca hastalık nedeniyle kaybolan işgünü sayısı da her geçen gün artma eğilimindedir. Bu nedenle de sosyal güvenlik programı içindeki hastalık-sağlık sigortalarının yükleri arttırmaktadır⁶³.

IV) ÇEVRE SORUNLARININ İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Çevre sorunları belirli sektörlerde ve bölgelerde istihdam kaybına neden olurlar. Çevre sorunu yaratan etmenler, bazı üretim alanlarının ve sektörlerin ekonomik anlamda küçülmesine ya da yok olmasına yol açarlar. Artan çevre sorunlarından etkilenen sektörlerin başında tarımsal üretim, ormancılık, balıkçılık ve turizm sektörleri gelir. Özellikle şehirleşme ve sanayileşmeye bağlı sorunlar, bu sektörlerde bazı istihdam ve üretim sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

60 Yerleşim ve arazi sorunları hakkında bkz.:P. DUBE-P. RUSHBROOK-R. KERSAUZE, "Land Use and Human Health", NATUROPA, S. 78 (1995), s.24-25. Gecekondulaşma ve yerleşim sorunları hakkında bkz.: Fehmi YAVUZ-Ruşen KELEŞ-Cevat GERAY, Şehircilik Sorunlar-Uygulama ve Politika, A.Ü. S.B.F. Ya. No.358, Ankara, 1973.

61 BARTONE ve diğerleri, s.11.

62 Bu çalışma hakkında geniş bilgi için bkz.: T.O.B.B., s.56-62.

63 Nuri SARYAL, "Isı Yalıtımı-Sağlık İlişkisi ve Türkiye Ekonomisine Etkisi", ÇEVRE SORUNLARININ ÇÖZÜMLENMESİNDE EKONOMİK YAKLAŞIMLAR VE KAYNAK SAĞLAMA SİMPOZYUMU, Ankara, 1984, s.26.

Bu etkiye, çevre sorunlarının ekonomi üzerindeki "bumerang etkisi" adı verilmektedir⁶⁴. "Bumerang etkisi", kısa dönemde ekonominin bazı sektörlerinde (enerji, kimya, orman ürünleri vb.) üretim artışları sağlanırken, ortaya çıkan bu üretim artışları sonucunda çevre üzerindeki tahribatın artmasına bağlı olarak uzun dönemde diğer bazı sektörlerde üretim ve verimlilik azalmalarına neden olma biçiminde açıklanabilir.

Tarımsal Üretim:

Tarım alanlarının işyeri ve konut alanı olarak kullanımı her geçen gün artmaktadır. Bu artış, verimli, ekilebilir tarım alanı miktarını azaltmaktadır⁶⁵. Diğer yandan özellikle sanayileşmeye bağlı ortaya çıkan toprak, hava ve su kirlilikleri ürün azalmalarına yol açmaktadır⁶⁶.

Sanayileşme ve kentleşmenin yanında, tarımsal üretimde kendi içinde benzer etkiler yaratabilir⁶⁷. Örneğin, entansif toprak kullanımı ve kimyasal gübreleme, tarımsal ilaçların kullanımı toprak kalitesini düşürmekte, verimi azaltmaktadır⁶⁸.

Ormancılık:

Tarımsal üretim, işyeri, konut, yol yapımı gibi birçok faaliyet orman alanlarının azalmasına neden olmaktadır. Ekilebilir tarım alanlarının azalması, artan nüfus sonucunda orman alanlarının ormansızlaştırılarak, tarım alanı haline getirilmesi artan ve sıkça görülen olaylardır. Kimi hükümetler, orman alanlarının mera olarak kullanılmasını teşvik etmektedir. Bazı hükümetler ise, büyük çaplı yerleşimleri ormanlık bölgelere kaydıran programlar uygulanmaktadır⁶⁹.

Yakıt gereksiniminin karşılanması, sanayi hammadde olarak orman ürünlerinin kullanılması orman ürünü talebini arttırmaktadır. Bu nedenle

⁶⁴ Cihan DURA, "Çevre Sorunları ve Ekonomi", ÇEVRE ÜZERİNE, T.Ç.S.V. Ya., Ankara, 1991, s.74-75.

⁶⁵ Necmi SÖNMEZ, "Sürdürülebilir Tarımsal Kalkınma, Türkiye'nin Durumu ve Sorunları", ÇEVRE ÜZERİNE, T.Ç.S.V. Ya., Ankara, 1991, s.212-213; İlhan AKALAN, "Türkiye Tarım Topraklarının Amaç Dışı Kullanımları", ÇEVRE SORUNLARININ ÇÖZÜMLENMESİNDE EKONOMİK YAKLAŞIMLAR VE KAYNAK SAĞLAMA SİMPOZYUMU, Ankara, 1984, s.39-47.

⁶⁶ DURA, s.75.

⁶⁷ DURA, s.75.

⁶⁸ D.Ç.K.K., Ortak Geleceğimiz, T.Ç.S.V.Ya.,B.3,Ankara,1991, s.161.

⁶⁹ D.Ç.K.K., s.165-177.

ormanlar üzerindeki baskı orman alanlarının yenilenmesine olanak vermemekte ve orman sayısı ile ormanlık alanların miktarı azalmaktadır⁷⁰.

Balıkçılık:

Deniz, okyanus, göl ve akarsular çevre sorunlarının en çok görüldüğü alanların başında gelir. Gemi atıkları ve kazaları, şehir, sanayi atıkları ve kazaları bu alanları önemli ölçüde kirletmekte ve doğal canlı yaşamını ortadan kaldırmaktadır. Bu ise ekonomik faaliyet konusu oluşturan deniz ürünlerinin azalması, yok olması anlamına gelir⁷¹.

Kirliliğin yanında balıkçılığı etkileyen bir diğer nokta da doğrudan balıkçılık faaliyetlerinin kendisidir. Düzensiz ve yoğun bir şekilde yapılan balık avlanması, deniz ürünlerinin çıkarılması, deniz canlılarının doğal dengesine önemli bir müdahale oluşturmakta ve deniz ürünlerinin doğal süreçlerinde yeniden üreme alanlarını azaltmaktadır⁷².

Turizm:

Turizm sektöründe arz ve talep edilen mal ve hizmetler doğrudan doğal çevreyle ilişkilidir. Bir bölgedeki denizler, ormanlar, yerleşim alanları, tarihsel miras niteliklerinin yüksek olması, o bölgenin turizm hareketleri bakımından bir "çekim" veya "cazibe" merkezi olması sonucunu doğurur. Bilindiği üzere sanayileşme ve şehirleşmenin doğa üzerinde oluşturduğu baskı nedeniyle, bölgenin turizme yönelik "çekim" merkezi olma özelliği azalır ya da kaybolur. Bu azalma ya da kaybolma yalnızca sanayileşme ve şehirleşmeye bağlı değildir. Turizm faaliyetleri de çevre sorunları yaratarak, turizm hareketlerinin azalmasına neden olur⁽⁷³⁾.

Yukarıda kısaca belirtilmeye çalışıldığı gibi, çevre sorunları belirli sektörlerde üretim alanlarının kaybına neden olmaktadır. Bu kayıplar, günümüzde potansiyel olarak kendini göstermektedir. Ancak gelecek yıllar bu etkilerin olumsuz sonuçlarının ekonominin bütününde görüldüğü yıllar olacaktır.

⁷⁰Bu konularda bkz.: Lester R. BROWN (Çev. Kemal TOSUN ve diğerleri), *Yirmi Dokuzuncu Gün*, İ.Ü. İşletme İktisadi Enstitüsü Ya., İstanbul,1979, s.21-25; Sandra POSTEL-John C. RYAN, "Ormanlılıkta Reform", DÜNYANIN DURUMU 1991, İstanbul,1991, s.88-101.

⁷¹BROWN, s.45-49; Peter WEBER, "Mercan Resiflerinin Canlandırılması", DÜNYANIN DURUMU 1991, İstanbul,1991, s.45-66.

⁷² BROWN, s.15-21.

⁷³ T.O.B.B., S.65-68.

Üretim kayıpları, üretim alanlarının azalması, verimlilik düşüşleri sürekli veya belirli sürelerle tekrarlanan istihdam azalmalarını gündeme getirmektedir. Bu eğilimin etkileri yalnızca adı geçen sektörler için geçerli değildir. Belirtilen sektörlerle mal ve hizmet sunan, bu sektörlerde üretilen malları işleyen, pazarlayan sanayilerde bu eğilimden olumsuz olarak etkilenecektir. İstihdam ve gelire yönelik bu etkilenme yalnızca işçiler için geçerli değildir. Küçük çiftçiler, orman köylüleri, balıkçılıkla geçinen aileler, pansiyon işletenler gibi ekonomik ve sosyal bakımından zayıf gruplarda aynı şekilde etkilenecektir.

Ş.3. ÇEVRE KORUMA POLİTİKALARINA GENEL BİR BAKIŞ

Çevre koruma politikaları, nitelikleri ve araçları bakımından üç ana grup altında incelenebilir. Bunlardan birincisi, kirletici kaynakların yasaklanması ve ruhsata bağlanması politikalarıdır. Bu politikalar doğrudan düzenlemeler; standartlar, yasaklar, izinler, kotalar ve kullanım kısıtlamaları gibi araçları içerir. Kirletme düzeyleri önceden kamu idaresince belirlenir ve işyerleri bu düzeylere uymadıkları durumda çeşitli yaptırımlarla karşılaşır⁷⁴.

Çevre koruma politikalarının ikinci bir türü de daha çok eğitim, araştırma, toplumsal baskı oluşturma, tartışmalar, toplantılar ve toplumu bilinçlendirme gibi mekanizmaları kullanan ikna yöntemleridir⁷⁵.

Üçüncü yaklaşım ise, ekonomik ve mali araçların kullanılması yoluyla piyasaların çevre koruma amaçlı yönlendirilmesi süreçlerini içerir. Bu politikaların araçları vergi uygulaması, teşvik verme, vergi indiriminden yararlanma ve benzeri şekilde belirtilebilir. Bu araçlar daha çok piyasadaki ekonomik birimlerin fayda/maliyet dengesini gözönüne alarak karar vermelerini sağlayan araçlardır⁷⁶. Çevre koruma amaçlı kullanılan ekonomik ve mali araçlar, genel hatlarıyla Tablo 5'te özetlenmiştir.

⁷⁴ DPT, Çevre, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Ya. No. 2360, Ankara, 1994, s.132; Z. Toprak KARAMAN, Yerel Yönetimler, D.E.Ü. Ya. No. 96.030.163, B.3, İzmir, 1996, s.193-207; Ahmet KILIÇBAY, Değişen Dünyada Türk Ekonomisi, İstanbul, 1993, s.195-202.

⁷⁵ DPT, s.132.

⁷⁶ DPT, s.132; Ayça KARAKAYALI, "Çevre Yönetiminde Ekonomik ve Mali Araçlar, Öneriler", TABİAT VE İNSAN, S.3(Eylül 1995), s.23-25; Ayça KARAKAYALI, "Çevre Yönetiminde Ekonomik ve Mali Araçlar", TABİAT VE İNSAN, S.4(Aralık 1995), s.17-19; OECD, Economic Instruments for Environmental Protection, O.E.C.D. Ya., Paris, 1989, s.9-105.

TABLO: 5
ÇEVRE KORUMA POLİTİKALARINDA KULLANILAN EKONOMİK VE
MALİ ARAÇLAR

<p>I. Vergiler</p> <p>a) Atık vergileri</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Gaz atık vergileri 2. Sıvı atık vergileri 3. Katı atık vergileri 4. Atık bertaraf vergileri <p>b) İşletme vergileri</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kayıt vergileri 2. Lisans vergileri <p>c) Kullanma vergileri</p> <p>d) Temizleme/arıtma vergileri</p> <p>e) üretim vergisi</p> <p>f) Emisyon vergisi</p> <p>g) Ürün vergisi</p> <p>h) Ambalaj vergisi</p> <p>i) Beklenmedik kar vergisi</p> <p>II. Pazarlanabilir izin sistemleri</p> <ol style="list-style-type: none"> a) kirletici izni b) kota hakkı 	<p>III. Vergi dışı araçlar</p> <p>a) Bağışlar</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Karşılıksız 2. Koşullu <p>b) Teşvik ödemeleri</p> <p>c) Vergi indirimleri</p> <p>d) Gelir kayıplarının tazmini</p> <p>e) Transfer ödemeleri</p> <p>f) Nadas harcı</p> <p>IV. Fonlar</p> <p>V. Depozito</p> <p>VI. Katılım Payları</p> <ol style="list-style-type: none"> a) Alt yapı katılım payı b) İşletme katılım payı
--	---

Kaynak: DPT. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Çevre Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Ya. No: 2360, Ankara, 1994, s. 131-165.

Ş.4. ÇEVRE KORUMA POLİTİKALARININ İŞÇİLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

I. ÇEVRE KORUMA POLİTİKALARININ İŞGÜCÜ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Çevre koruma politikaları, işyerlerinde alınan işgücü sağlığı ve iş güvenliği önlemlerini genel anlamda destekler niteliktedir. Bu politikaların sonuçları, işyerlerinde çalışanları etkilemekte ve korumaktadır⁷⁷. Çevre koruma politikaları, işyerlerinde kullanılan insan sağlığına zararlı maddelere ilişkin birçok düzenlemeler getirmektedir. Çevreyi korumak amacıyla geliştirilmiş kurallar, işyerlerinde sağlığa zararlı maddelerin

⁷⁷ "Çevrenin Korunması ve İş Güvenliği Arasında...", s. 21-22; Mustafa TAŞYÜREK, "Kordsa Kord Bezi Sanayi ve Ticaret A.Ş. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği ve Çevre İşleri Çalışmaları", 2. ULUSAL İŞÇİ SAĞLIĞI KONGRESİ 4-7 NİSAN 1988 ANKARA, İzmir, 1991, s. 271, 274-275, 284.

bulundurulmasını, kullanımını ve üretimini büyük oranda sınırlamakta veya yasaklamaktadır. Yasak dışı kalan tehlikeli maddelerin ise zaman içinde yasaklanması güçlü bir eğilimdir. Çevre politikalarının bu özelliği, işgücü sağlığı ve iş güvenliği önlemlerini olumlu bir şekilde etkilemekte, geçmişte işyerlerinde işçi sağlığı bakımından kullanımı ve üretimi belirli şartlara bağlanmış kimi tehlikeli maddeler, bu politikaların uygulanmaya başlanmasıyla üretim sürecinde kullanılması tamamen yasaklanmıştır.

Diğer yandan çevrenin korunması amacıyla işyerleri üzerindeki denetim, bilgi verme zorunlulukları, siyasi ve sivil baskılar artmaktadır. İşyerlerinde yapılan üretimin sağlığa etkileri geçmişte yalnızca işverenleri, işçileri, onların sendikaları ve devletin sosyal politikayla ilgili kurumlarını ilgilendirmekteydi. Günümüzde ise işyerlerinin sağlık boyutuyla ilgilenen toplumsal birimler artmıştır. Artık sivil çevre örgütleri, çevre araştırma birimleri, halk ve çevre sağlığı çalışmaları, devletin sağlık ve çevreyle ilgilenen bütün kurumları ile çevrede yaşayan insanlar, dikkatlerini işyerlerine ve işyerinden kaynaklanan çevre-sağlık sorunlarına çevirmişlerdir. Oluşan bu toplumsal ortam, işgücü sağlığına ilişkin işçi ve sendika taleplerinin işverence kabul edilmesi ve varolan politikaların uygulanması sürecini hızlandırmaktadır. Benzer bir şekilde birçok işgücü sağlığı ve iş güvenliği programı da işyeri çalışma koşullarının iyileştirilmesi konusunda çevre koruma politikaları ile ilişkilendirilmektedir ⁷⁸.

Buraya kadar anlatılanlardan çıkarılabilecek genel sonuç; çevre koruma politikalarının çevrede yaşayanların sağlıklarını korumaya yönelirken, işyerlerinde çalışan işçilerin de sağlıklarını korumaya yönelmiş olmasıdır. Ancak bu olumlu gelişimin yanında, işçiler bakımından bazı olumsuz gelişmeler de ortaya çıkmaktadır. Çevre koruma politikaları, ortaya çıkardığı bazı gelişmelerle işçilerin sağlık ve güvenliklerinin, geçmişe göre daha fazla risk altında bulunmasına neden olabilmektedir.

Çevre koruma politikaları geliştirilmeden önce, birçok tehlikeli madde üretim sürecinin çeşitli aşamalarında doğrudan ve hızlı olarak işyerlerinden farklı yöntemlerle (atık, taşıma, gizlice çevreye bırakma vb.)

⁷⁸"Bir çevre politikasının uygulanması çalışma çevresinde iyileştirilmesini içermelidir":AT, Avrupa'da Çevre Sorunları, Avrupa Topluluğu Ya., Ankara, ?, s. 34; Adnan GÜLERMAN, "İş Kazaları ve Meslek Hastalıklarında Batı'da ve Avrupa Topluluğu Ülkelerindeki Gelişmeler ile Mevcut Durumumuzun Karşılaştırılması", İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ SEMPOZYUMU 4-10 MAYIS 1991, Ankara, 1992, s. 208, 210.

uzaklaştırılmaktaydı. Ancak çevre koruma politikaları, bu tür maddelerin çevreye bırakılmadan önce belirli süreçlerden geçirilerek zararların ortadan kaldırılmasını ya da azaltılmasını öngörmektedir. Zararların ortadan kaldırılması ya da azaltılması faaliyetleri, işyerlerinde yeni işlerin ve işyeri eklentilerinin oluşmasına neden olmaktadır. Arıtma tesisleri, izole edici bölümler, bekletme odaları ve buralarda yapılan işler, bu duruma örnek gösterilebilir. Diğer yandan, kullanılmış maddelerin, çöplerin, atıkların yeniden işlenerek üretime kazandırılması işlemleri de çevre politikalarınca geliştirilmeye çalışılmaktadır. Yeniden işleme işleri, bu işlerde çalışanların üzerinde sağlık ve güvenlik bakımından önemli bir risk yaratmaktadır. Bu gibi işyeri eklentilerinde ve bu işlerde çalışan işçilerin sağlık ve güvenlikleri, gerekli önlemler alınmadığı durumlarda diğer işçilere göre oldukça fazla tehdit altındadır.

Çevreyi koruma amaçlı politikalar, üretim süreçlerine de müdahale ederek ortaya yeni sorunlar çıkmasına neden olabilmektedir. Örneğin, motorlu taşıtlarda kurşunsuz benzin kullanımı, çevre politikaları aracılığıyla yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Ancak, kurşunsuz benzin üretimi, uzun süre önce kurulmuş ve teknolojisini yenilemeyen rafinerilerde işgücü sağlığı açısından yeni bir sorun doğurmuştur. Geçmişte benzin üretiminde çalışan işçilerde bazı hastalıklar görülmezken, kurşunsuz benzin üretiminin yapılmaya başlanmasıyla meslek hastalığı niteliğinde yeni hastalıklar görülmeye başlanmıştır⁷⁹.

Çevre koruma politikalarının işgücü sağlığı ve iş güvenliğini olumsuz etkileyen bir diğer yönü de uluslararası boyutudur. Sanayileşmiş ülkelerde önemli derecede etkin olarak işleyen ve yüksek oranlarda maliyet yükleyen çevre politikalarından kaçınmak isteyen işyerleri, insan ve çevre sağlığı açısından tehlikeli üretimlerini bazı ülkelere kaydırmaktadırlar.

Üretimin kaydırıldığı ülkelerin genel olarak iki özelliği vardır. Bu ülkeler sanayileşmemiş ya da sanayileşmekte olan ve etkin çevre önlemleri almayan ülkelerdir⁸⁰. Örneğin, ABD'nden ihraç edilen kullanılmış kurşunlu otomobil aküleri, San Paulo (Brezilya) kentinin dışında, bir geri kazanma tesisinde işlenmektedir. Bu tesiste çalışan 29 işçiden 25'inin

⁷⁹ PETROL-İŞ, Rakamlarla: İşyerlerinde Tüklenen Yaşam, Petrol-İş Araştırma Ya. No. 10, İstanbul, 1986, s.138.

⁸⁰ Nusret EKİN, "İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği'nde Son Gelişmeler", İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ SEMPOZYUMU 4-10 MAYIS 1991, Ankara, 1992, s. 158-159; SOYER, s.22.

kanlarında, ABD yasalarının kabul edilmeyen oranda yüksek kurşun tespit edilmiştir. "Bu da bölgedeki kontrollerin gevşekliğinden kaynaklanmaktadır."⁸¹ Nitekim, Hindistan'ın Bhopal şehrinde metalik gaz sızıntısına neden olan işyeri, ABD'nde kurulu bulunan bir şirkete aittir. Aynı şirketin ABD'nde kurulu benzer tesisinde, metalik gaz sızıntısı kazasının olmaması için bütün önlemler alınmasına rağmen, Hindistan'daki işyerinde bu tür önlemler alınmamış ve sonuçta 2.000 kişinin öldüğü, 200.000 kişinin de yaralandığı bir büyük endüstriyel kaza meydana gelmiştir.

Bu tür örnekler "çifte standart olgular" da denilmektedir. Çünkü bir ülkede çevre koruma önlemleriyle yasaklanmış ya da önemli ölçüde sınırlandırılmış, işgücü ve çevre sağlığı açısından tehditler içeren bir üretim faaliyeti, çevre koruma politikalarının olmadığı veya olsa bile gerekli biçimde uygulanmadığı ülkelere taşınmaktadır. Sanayileşmemiş veya sanayileşmekte olan ülkelere yansıyan bu süreç, ilk önce bu tür işyerlerinde çalışan işçilerin, daha sonra da çevrede yaşayan insanların sağlıklarını olumsuz yönde etkilemektedir⁸².

II. ÇEVRE KORUMA POLİTİKALARININ İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Çevre koruma politikaları hem nitelikleri hem de sonuçları bakımından istihdam üzerinde etkili olurlar. Çevre koruma politikaları uygulaması bir ülkede, bir bölgede veya bir sektörde işsizlik yaratabileceği gibi, yeni istihdam alanları da yaratabilir. Bu ikili bir ilişkidir. Çevre koruma politikalarının istihdam üzerindeki etkileri, birçok süreç ve ölçekte farklı sonuçlar doğurabilmektedir.

Çevre koruma politikalarının ülkeden ülkeye değişen istihdam etkisini belirleyen süreçler ve ölçekler;

- Doğrudan ve dolaylı etkiler
- Olumlu ve olumsuz etkiler
- Bölgesel ve sektörel etkiler

⁸¹ Hilary F. FRENCH (Çev. Yaman KÖSEOĞLU-Fehiman KÖSEOĞLU), "Çevre Korunması ile Ticaretin Bağdaşması", DÜNYANIN DURUMU 1993, TEMA Vakfı Ya. No. 4, ??, s.185.

⁸² "Çifte standart olgular" hakkında geniş bilgi ve örnekler için bkz.: SOYER, s.22.

- Uzun ve kısa dönem etkiler
- Yurt içi ve yurt dışı etkiler şeklinde belirtilebilir⁸³.

Ayrıca, çevre koruma politikalarının istihdama ilişkin etkileri ülkeden ülkeye farklılık taşıyabilmektedir. Bu farklılık ise, "çevresel koruma politikasının uygulandığı toplumun makro ekonomik koşulları, uygulanan çevresel koruma politikalarının özellikleri ve kirlenme denetim araçlarının ulusal olanaklarla üretilebilmesi" gibi noktalarda ortaya çıkan farklılıklardan kaynaklanmaktadır⁸⁴. Örneğin bir ülke kirlilik denetim araçlarını kendi ulusal olanaklarıyla üretebiliyorsa, bu ülkede çevre sektöründe önemli miktarda yeni iş yaratıldığı anlamına gelecektir. Buna karşılık başka bir ülke kirlilik denetim araçlarını ithal ederek kullanma zorunluluğundaysa, istihdamı düzeyi bu durumdan olumsuz yönde etkilenecektir.

Bu farklılıkların yanında, konunun makro ekonomik boyutlu bir konu olması, istihdama yönelik etkilerin tam olarak belirlenmesini güçleştirmektedir. Çünkü makro boyutta istihdam düzeyini aynı anda etkileyen birçok toplumsal, ekonomik ve yasal değişken vardır. Bu değişkenlerden yalnızca bir tanesi çevre koruma politikalarıdır. Diğer makro ekonomik değişkenlerden arındırılarak, yalnızca çevre koruma politikalarının etkilerini belirlemeye yönelmek, veri eksikliği (ya da hiçbir verinin olmaması), seçilecek makro ekonomik analiz modeli sorunu gibi nedenlerle hayli güçtür⁸⁵.

Ekonomik ve çevresel gelişme konusunda yapılan bilimsel yayınlarda, her yıl hızlı bir artış görülmektedir. Fakat çevre-istihdam ilişkisi ile ilgili çalışmaların yeterli olduğunu söylemek olanaklı değildir⁸⁶. Anlatılan bu gerekçeler ve sorunlar, çevre koruma politikaları-istihdam ilişkisinin belirlenmesini karmaşık ve tartışmalı bir konu haline getirmektedir.

⁸³ Ruşen KELEŞ, "Çevre Sorunlarının Ekonomik Boyutları", ÇEVRE SORUNLARININ ÇÖZÜMLENMESİNDE EKONOMİK YAKLAŞIMLAR VE KAYNAK SAĞLAMA SİMPOZYUMU, Ankara, 1984, s. 11; OECD, *Environment and Economics*, OECD Ya. No. 21668, Paris, 1984, s.240.

⁸⁴ YAŞAMIŞ, s.138-140.

⁸⁵ OECD, *Environment and...*, s.146-149.

⁸⁶ J. A. DOELEMEN, "Employment Concerns and Environmental Policy", ENVIRONMENT, EMPLOYMENT AND DEVELOPMENT, ILO Ya., Cenevre, 1992, s.44-50.

Tablo 6, çevre koruma politikalarının ekonomik büyümeye ve istihdam düzeyine olan etkilerini göstermektedir. Çevre politikalarının, getirdiği sınırlamalar ve yeni harcamalar nedeniyle büyüme hızını azalttığına yönelik bir kabulden hareket edildiğinde, büyüme hızının azalması işsizlik oranının yükselmesini doğuracaktır⁸⁷. Bu yaklaşım Tablo 6'da Norveç (yıllık %4'lük ekonomik büyümenin azalması) ile ABD (yıllık %2'lik ekonomik büyümenin azalması) noktasında belirecektir. Ancak, ekonomik büyüme azalmasının istihdama yansımaları Norveç için "önemsiz", ABD için de "bilinmiyor" şeklinde değerlendirilmiştir. Çevresel politikaların uygulanmasına bağlı büyüme azalmalarının istihdam düzeyine yansımada ortaya çıkan bu çelişik durum, daha çok araştırma olanaklarından kaynaklanan kısıtlar ile ilgilidir.

TABLO: 6

ÇEVRE KORUMA POLİTİKALARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE VE İSTİHDAMA ETKİLERİ

ÇEVRE KORUMA POLİTİKALAR	BÜYÜMEYE ETKİLERİ	İSTİHDAMA ETKİLERİ
Hollanda Ulusal Çevre Koruma Planı; çevresel harcamaların yaklaşık olarak iki kat artırılması	ÖNEMSİZ	ETKİSİZ
İngiltere'de Kuramsal Karbon Vergisi, suların temizlenmesi ve kirlilik azaltıcı harcamaların artırılması	ÖNEMSİZ	OLUMLU
Norveç Kuramsal Karbon Vergisi	YILLIK % 4'LÜK AZALMA	ÖNEMSİZ
ABD'de geçmiş çevresel politikalar (Çalışma: 1)	YILLIK % 2'LİK AZALMA	BİLİNMIYOR
ABD'de geçmiş çevresel politikalar (Çalışma: 2)	ÖNEMSİZ	BİLİNMIYOR
Fransa, İtalya, Almanya, İngiltere'de ki eski çevresel politikalar	ÖNEMSİZ	ÖNEMSİZ

Kaynak: R. KERRY-David PEARCE-Ian BATEMAN, *Environmental Economics*, Baltimore, 1993, s.241.

ABD'de geçmiş çevresel politikaların etkilerine ilişkin yapılan "Çalışma: 1" de "bilinmiyor" değerlendirilmesinin temelinde çevre sorunlarının istihdam ve büyüme üzerindeki etkilerini belirleme güçlüğü bulunmaktadır. Bu belirleme güçlüğüne göstergesi de Tablo 6'da, ABD geçmiş çevresel politikaların etkilerini belirlemeye yönelik yapılan "Çalışma: 2" noktasında görülebilir. Büyümede "azalma" olduğunu belirten

⁸⁷ İLKİN-ALKİN, s.34; YAŞAMIŞ, s.139.

"Çalışma: 1" ile büyümede "önemsiz" bir etkinin olduğunu belirten "Çalışma: 2" aynı çevresel politikaların etkilerini inceleme konusu yapmıştır ve daha önce değinilen nedenler dolayısıyla farklı ve tartışmalı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Norveç'in kuramsal karbon vergisi politikasında büyümenin azalmasına rağmen istihdamda "önemsiz" bir etkinin oluşması bu politikanın uygulanmamış olmasıdır. Adından anlaşılacağı üzere bu kuramsal bir politikadır. Böyle bir vergi uygulanmamış yalnızca uygulanması planlanmıştır. Uygulanmayan bir politikanın büyüme ve istihdam üzerinde yapacağı varsayılan etkilerinin derecesini belirlemenin oldukça güç olduğu söylenebilir. Bu güçlükler ve nedenleri yukarıda belirtilmeye çalışılmıştır⁸⁸.

×

TABLO: 7

KİRLİLİK KONTROLÜNE İLİŞKİN ÇALIŞMALARIN İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ BEKLENİLEN ETKİLERİ (İŞYERLERİNİN YANITLARI)

ARAŞTIRMA	İSTİHDAM AZALMASI	ETKİSİZ	YANIT YOK
RASTGALE ÖRNEKLEM	4	21	37
DÖKÜMHANELER	11	10	9
TEKSTİL BOYAMA VE TAMAMLAMA İŞLERİ	11	13	8

Kaynak: M.H. ATKINS-J.F. LOWE, *Pollution Control Costs in Industry*, New York, 1977, s.150.

Tablo 7'de ise, 1977 yılında ABD'nde bulunan işyerlerinde yapılan bir çalışmanın sonuçları yer almaktadır. Kirlilik kontrolüne ilişkin çalışmaların istihdam üzerinde yapması beklenen etkilerin hangi yönde olacağı işyeri temelinde ölçülmeye çalışılmıştır⁸⁹. Rastgele örneklem yoluyla seçilmiş 65 işyerinin büyük bir çoğunluğunun (37 işyeri) "yanıt yok" seçeneğini belirtmeleri, konunun belirsizliği ile birlikte tartışmaya açık

⁸⁸ Çevre koruma politikalarının istihdam ve büyüme üzerindeki etkilerini belirlemeye yönelik bilimsel çalışmalar, ILO tarafından yayınlanmış bir eserde "zayıf yöntemle dayalı", "şüpheli tahminler", "oldukça az sayıda" gibi niteliklemlerle eleştirilmektedir. Bu konuda bkz.: A. S. BHALLA, "Conclusions and Future Perspectives", ENVIRONMENT, EMPLOYMENT AND DEVELOPMENT, ILO Ya., Cenevre, 1992, s.164.

⁸⁹ M.H. ATKINS-J.F. LOWE, *Pollution Control Costs in Industry*, New York, 1977, s.150.

olmasının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Dökümhane işyerlerinde "istihdam azalması" beklentisinin yüksek olması, bir diğer önemli noktadır.

Dünya üzerinde bugüne kadar uygulanmış, halen uygulanmakta olan veya gelecekte uygulanması planlanan çevre koruma politikalarının bazı makro ekonomik değişkenler üzerindeki (özellikle istihdam) etkileri aşağıda özetlenmiştir⁹⁰.

A. Bölge: İngiltere

Dönem: 1995-2010

Politika: Etkin su koruma sınırlamalarının ve 2000 yılına kadar kirlilik azaltma harcamalarının 4 kat arttırılması.

Sonuçlar: Temel düzeyle karşılaştırıldığında GSMH'da ilk başta artma, fakat 2010 yıllarına doğru yıllık %1 oranından az düşme; işsizlik 365.000 iş azalmakla birlikte, istihdamın 2005 yılına kadar 682.000 iş artması.

B. Bölge: İngiltere

Dönem: 1995-2010

Politika: Karbon emisyonunun tonu başına 30 sterlinlik vergi.

Sonuçlar: GSMH temel gelişiminde önemsiz azalma, işsizliğin 70.000 iş azalması.

C. Bölge: Norveç

Dönem: 1990-2010

Politika: 2000 yılı düzeyinde emisyonu sabit tutmayı planlayan karbon vergisi.

Sonuçlar: GSMH yıllık artış oranı %2.7'den %3'e düşmesi; ithalat ve ihracatın %4.7 oranında azalması; yatırımların %1 düşmesi; net istihdam etkisi önemsiz.

D. Bölge: Küresel

Dönem: 1990'lar

Politika: Genel çevre politikası

Sonuçlar: OECD ülkelerinde net istihdam etkisinin yönü konusunda dikkatli iyimserlik, fakat Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği için kısa dönemde kötümserlik, gelişen ülkelerle ilgili olarak cevaplanamayan sorular.

⁹⁰ Bu bilgiler box: 2' de belirtilen bazı örnek çalışmalardan seçilerek alınmıştır.
DOELEMEN, s. 44-50.

E. Bölge: Batı Avrupa

Dönem: 1990'lar

Politika: Genel çevresel politika

Sonuçlar: Net istihdam etkisi önemli derecede olumlu.

F. Bölge: Avrupa ve eski Sovyetler Birliği

Dönem: 1990'lar

Politika: Genel çevresel politika

Sonuçlar: Net istihdam etkisi olumlu ya da nötr; çevresel programlarda çok ileri ülkeler gelişme avantajı ummakta, böylece istihdama ilişkin artışlar; eğitim programları, çevresel işlerin miktarında bir artışın personel ihtiyacı doğurması; kamu çalışma programları ile işsizliğin giderilmesi.

G. Bölge: Fransa, İtalya, Almanya, İngiltere

Dönem: 1988-1997

Politika: Asit yağmurlarının kontroluna yönelik önemli elektrik ve endüstriyel işyerlerinde sülfürdioksit ve nitrogenoksit temizlemelerinin düzenlenmesi.

Sonuçlar: İlk beş yılda gelir ve istihdamı destekleyici, İtalya ve Fransa'da istihdamda sürekli artışlar, fakat Almanya ve İngiltere'de üç yıldan sonra azalışlar.

H. Bölge: Eski Federal Almanya

Dönem: 1986

Politika: İçecek kutularının yeniden işlenme düzeyinin %10'dan %85'e çıkarılması.

Sonuçlar: Yeniden işleme işlerinde 90.000 iş artışı; yeni kutu üretimi işlerinde 15.000-20.000 arası azalma.

I. Bölge: Hollanda

Dönem: 1985-2010

Politika: Toplam harcamalar içinde çevre koruma harcamalarının %2'den %4 oranına çıkarılarak ikiye katlanması; enerji koruma, kamu ulaştırma yatırımları, atıkların yeniden işlenmesi, özel ulaştırmaya sınırlamalar ve gübre kullanımının azaltılmasını içeren önlemler.

Sonuçlar: 25 yıl içinde GSMH'da politika uygulanmadığı zaman oluşacak oran olan %98 yerine %95'lik büyüme; gerçek ücretlerde %61 yerine %59 artış; istihdam değişmez.

J. Bölge: Sahra ülkeleri

Dönem: 1980'ler

Politika: Tarım arazilerinin kullanılmasının bütünüyle sınırlandırılmasının başarılmasını.

Sonuçlar: Yüksek nüfus artışına göre istihdam olanaklarının yetersizliği.

K. Bölge: Avrupa Topluluğu Ülkeleri

Dönem: 1980'lerin ortası

Politika: Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ve enerji tasarrufu.

Sonuçlar: Toplam tasarrufun 34 milyon tona ulaşmasıyla birlikte benzin tasarrufunun 1 milyon tonunun neden olduğu 3.800 iş artışı.

L. Bölge: Avrupa

Dönem: 1980-2000

Politika: Geniş çerçeveli çevre politikası

Sonuçlar: Ekolojik zenginlik ve insan korumasına yönelik olarak, gelecek gelişmelerle çevresel politikaların bütünleştirilmesi, iş ve piyasa kaybindan kaçınmak için zorunludur. Eğitim için duyulan ihtiyaç, örneğin, kirlilik kontrolü, su geliştirmeleri, kirlilik yönetimi ve tasarruf programlarındaki nitelik eksikliklerini azaltmaya önem verilmesidir.

M. Bölge: Hollanda

Dönem: 1979-1987

Politika: 5 milyon guldene oranla 1979-1985 yılları arasında yıllık çevresel harcamaların ikiye katlanması.

Sonuçlar: Diğer ülkelerin çevresel politikalarına bağlı olarak, GSMH'da %0,3-0,6 azalma; tüketici fiyatlarında %0,8-4,3 artış; dış ticaret dengesinde 1 milyon gulden civarında azalma; istihdam etkisi etkili çevresel programların yurt dışı sonuçları alınmaya başlandıktan sonra 6.000 iş artışı ile 10.000 iş azalması.

N. Bölge: Avusturya

Dönem: 1979-1985

Politika: GSMH'nin %1,7 ve %2,5'i arasında zorunlu çevresel harcamaların yerine getirilmesi (periyod başına yıllık kısmı %1 civarında).

Sonuçlar: %0,35-0,57 arasında yıllık büyüme hızının devam etmesi; istihdam etkisi kesin olarak belirsiz; yıllık enflasyona etkisi %0,1-0,2'dir.

O. Bölge: ABD

Dönem: 1979 sonrası

Politika: Enerji tasarruf önlemleri ve güneş enerjisine yöneliş.

Sonuçlar: İstihdam, 1 milyon iş kaybı; istihdam, 4 milyon iş artışı.

P. Bölge: Finlandiya

Dönem: 1976-1982

Politika: 1975 fiyatlarıyla 2,5 milyon FMk'lık su koruma programı

Sonuçlar: GSMH düzeyi 1976'daki %0,3'ten 1982'de %0,6'ya yükselmesi; enflasyonun %0,2 artması; istihdamın 3.500'den 7.500'e yükselmesi; ücret artışı; Finlandiya'nın sermaye dengesi ve akışına etkisi olumsuz.

Q. Bölge: ABD

Dönem: 1973-1985

Politika: ABD çevresel politika yasallaştırması.

Sonuçlar: GSMH yıllık büyümesi %0,19 yavaşladı.

R. Bölge: ABD

Dönem: 1970-1987

Politika: 1970-1980 periyodlarında ekonomik federal çevre programının tamamlanması.

Sonuçlar: (Ana gelişme) 1987'nin GSMH düzeyi %0,7 azaldı; fiyatlar düzeyi %7,4 arttı; işsizlik, işgücünün %4'ü oranında azaldı; dış ticaret dengesi ilk başta olumsuz etkilendi, sonradan 1,6 milyon US\$ artarak düzeldi.

S. Bölge: Fransa

Dönem: 1965-1974

Politika: Kirlilik kontrol harcamalarının o günkü rakamlarla 2 milyon FF yerine, 3 milyon FF artırılması girişimi.

Sonuçlar: GSMH düzeyinde 1974'te %0,25 büyüme; tüketici fiyatları bu periyod içinde %0,1 artış; işsizlikte düşmenin en başarılı zamanı, 1974'teki 43.500 iş.

Çevre koruma politikalarının istihdam üzerindeki etkileri; olumlu etki, olumsuz etki başlıkları altında incelenebilir⁹¹.

✕ A. Çevre Koruma Politikalarının İstihdam Üzerindeki Olumlu Etkileri

1. Çevre Koruma Sektörü

Çevre koruma politikaları, günümüz ekonomilerinde, çevre sorunlarının çözümüne yönelik mal ve hizmet üreten birimlerin oluşturduğu, çevre koruma sektörü olarak adlandırılan yeni bir sektörün doğmasına neden olmuştur. Bu sektör; devletin, yerel girişim ve yönetimlerin, işletmelerin, eğitim ve araştırma kurumlarının, sivil baskı örgütlerinin, kar amacı gütmeyen kuruluşların çevre korumaya yönelik mal, hizmet ve bilgi üretim faaliyetlerinin bir bütünüdür⁹².

Çevre koruma sektörü, diğer sektörler gibi mal ve hizmet üretebilmek için işgücü talep eder. Bu yönüyle sektör, ekonomide istihdam alanı yaratmakta ve işsizlik oranının azalmasına ya da en azından artmamasına neden olmaktadır. Sektörün istihdam yaratan ana faaliyet alanlarını kirlilik önleme, tarımsal alanların iyileştirilmesi, yeni enerji kaynakları ve enerji koruması, taşıma ve ulaştırma, su ve sel baskını çalışmaları, yeniden işleme ve atık yönetimi, koruma bölgeleri ve ormancılık, çevresel araştırma-geliştirme, çevresel idare ve kamu çalışmaları oluşturmaktadır⁹³.

Kirlilik önleme çalışmaları OECD ülkelerinde 1980'ler boyunca toplam istihdamın yaklaşık %2'sini oluşturmuştur⁹⁴. Avrupa Topluluğu ülkelerinde 500.000 kişi su koruma sektöründe istihdam edilmektedir⁹⁵. Diğer yandan, kirlilik yönetimi ve yeniden işleme faaliyetleri önemli bir istihdam kaynağı oluşturmaktadır. ABD'nde her 1 milyon ton atık 2.000 yeniden işleme işi, 50-360 arası arazi doldurma işi ve 100 ile 150 (elektrik üretimiyle birlikte değerlendirildiğinde 150) arası yakma işi ortaya çıkarmaktadır. Avrupa Topluluğu ülkelerinde kirlilik yönetimindeki

⁹¹ OECD, *Environment and...*, s.240.

⁹² ILO, *Employment and Training, Implication of Environmental Policies in Europe*, ILO Ya., Cenevre, 1989, s.8-9.

⁹³ DOELEMEN, s.53.

⁹⁴ DOELEMEN, s.54.

⁹⁵ DOELEMEN, s.59.

toplam istihdamın 1990'lı yıllar boyunca 1.2 milyon artarak, 2-2,5 milyon işe ulaşacağı öne sürülmektedir⁹⁶.

Tablo 8'de görüldüğü gibi, 1980-1984 yılları arasında Federal Almanya'da çevresel koruma etkinliklerinde 433.000 kişi istihdam edilmiştir. Bu rakam, ülke işgücünün %1,7'sine eşittir. Temel istihdam kaynakları, yerel topluluklar ve çevresel ekipman endüstrisidir. 1975-1984 yılları arasında hükümetin çevresel yatırımları 6,4 milyon DM'dan 5,5 milyon DM'a gerilemiştir. Buna rağmen çevre sektöründeki istihdam düzeyi, yeni işlerin yaratılmasında çok az sabit sermaye yatırımı gerektiğinden aynı kalmıştır⁹⁷.

TABLO: 8
F. ALMANYA CUMHURİYETİ: ÇEVRESEL ETKİNLİKLERDEKİ
İSTİHDAM(1980-1984)

HARCAMA TÜRÜ	1980			1984		
	Doğrudan	Dolaylı	Toplam	Doğrudan	Dolaylı	Toplam
ORGANİZASYON TÜRÜ						
YEREL TOPLULUK	168.779	50.992	219.771	153.469	38.384	191.853
KAMU KİRLİLİK YÖNETİMİ	13.774	3.555	17.329	15.085	4.040	19.125
ÇEVRE EKİPMAN SEKTÖRÜ	63.513	29.966	93.479	69.068	30.611	99.679
ÖZEL KİRLİLİK YÖNETİMİ	19.159	2.054	21.213	19.884	1.451	21.335
DİĞER END. SEKTÖRLER	31.900	-	31.900	35.700	-	35.700
KAR AMAÇSIZ ÖRGÜTLER	4.200	-	4.200	7.400	-	7.400
DIŞ TİCARET	27.405	18.675	46.080	34.578	23.360	57.939
TOPLAM	328.730	105.242	433.972	335.184	433.070	433.030

Kaynak: ILO, *Employment and Training, Implication of Environmental Policies in Europe*, ILO Ya., Cenevre, 1989, s.8.

Çevresel hizmet sektörü eğitim ve bilgi işlerini (üniversiteler, teknik okullar, araştırma birimleri, çevresel değerlendirme işletmeleri, teknik birlikler vb.) kapsar. Bu sektör, 1984 yılında F. Almanya'da çevresel işgücünün yaklaşık olarak yarısını istihdam etmiştir. Çevresel alt yapı sektörü (su işleri, atık kontrolü, cadde temizliği, çevresel ekipman endüstrisi) ise, yine yaklaşık olarak istihdamın diğer yarısının bulunduğu

⁹⁶ DOELEMEN, s.60.

⁹⁷ ILO, *Employment and Training ...*, s.8.

alandır⁹⁸. Fransa'da 1987 yılında toplam işgücünün %1,6'sı (350.000 çalışan) çevresel etkinliklerde istihdam edilmiştir. Bu etkinliklerde istihdam su yönetimi %46, atık yönetimi %28, çevresel nitelikleri izleme ve kontrol %7,9, gürültü kirliliği kontrolü %7,2, ekolojik mirasın izlenmesi %5,6, hava kirlilik kontrolü %4,3, çevresel idari personel %0,9 oranlarında dağılmıştır⁹⁹.

2. Emek Yoğun Teknolojiler

Çevre politikalarının işyerlerine yüklediği olumsuzluklardan (ek maliyetlerden) kaçınmak için işyerleri, emek yoğun teknolojilere yönelebilmektedirler. Emek yoğun teknolojiler, üretilen bir birim veya yapılan yatırımın miktarı başına diğer teknolojilere göre daha çok işçi çalıştırmak anlamına gelmektedir¹⁰⁰. Bu nedenle emek yoğun teknolojilere yönelik, daha fazla istihdam olanağının yaratılması sonucunu doğurur. Örneğin, yeniden işleme ve atık yönetimi işlerinde ABD'nde 1 milyon US\$ 7.000 iş yaratırken aynı miktar harcamayla Avrupa'da aynı işlerde 12.000-15.000 arası iş yaratılabilmektedir. Avrupa'da yeniden işleme ve atık yönetimi etkinliklerinin ABD'ne göre daha fazla emek yoğun olduğunu söylemek olanaklıdır¹⁰¹.

İşyerlerini emek yoğun teknolojiye yönelten etmenlerin başında, çevreyle uyumlu (temiz) teknoloji geliştirme ve kullanma zorunlulukları gelir. Çevreyle uyumlu teknolojiler, sermaye yoğun olabildiği gibi emek yoğun da olabilmektedir. Eğer geliştirilen ve kullanılan temiz teknoloji geçmişte kullanılan ve çevre kirliliği yaratan teknolojiye göre daha fazla emek yoğunsa, istihdam oranında bir artış olacaktır.

Tablo 9'a bakıldığında ABD'nde elektrik enerjisi üretiminde kullanılan teknolojilerin doğrudan istihdam yaratıcı etkileri gösterilmiştir. Aynı elektrik miktarı üretmek için çeşitli teknolojilerin yarattığı iş sayısına bakıldığında, kömür işleme yoluyla elektrik üretiminin en az istihdam

⁹⁸ ILO, *Employment and Training ...*, s.9; Avrupa Topluluğu'nun çevre koruma sektörü ile istihdam arasındaki olumlu ilişkiyi belirten ve bu ilişkinin geliştirilmesi için öneri geliştiren bir raporun özeti için bkz.: A.T., "Avrupa'da İstihdam 1995", GÜNCEL AVRUPA, S.1 (Ocak 1996), s.25-26.

⁹⁹ ILO, *Employment and Training ...*, s.9.

¹⁰⁰ Emek yoğun üretim ve teknolojiler konusunda bkz.: ILO, *Emek Yoğun Yatırım Programları*, Türk-İş Ya., Ankara, 1985, s.1-62.

¹⁰¹ DOELEMEN, s.60.

yaratan teknoloji olma özelliği taşıdığı görülmektedir. Diğer yandan çevreye daha az zarar verdiği bilinen solar termal ve rüzgar enerjisi teknolojilerinin (alternatif enerji kaynaklarının) kömür teknolojisine aynı birim elektrik üretimi başına çok daha fazla istihdam yarattığı Tablo 9'da görülebilmektedir. Bir ekonominin geleneksel elektrik üretimi teknolojisinden bu alternatif üretim teknolojilerine geçmesi, istihdamı olumlu etkileyecektir. Ancak, uzun dönemde bu alternatif teknolojilerin de emek tasarrufu sağlayacak bir yola sapmaları kuvvetli bir ihtimaldir¹⁰².

TABLO : 9
ABD'DE ELEKTRİK ENERJİSİ ÜRETİMİNDE KULLANILAN
TEKNOLOJİLERİN DOĞRUDAN İSTİHDAM YARATICI ETKİSİ

TEKNOLOJİ	İŞ (Yılda bir terevat saat başına)
NÜKLEER	100
JEOTERMAL	112
KÖMÜR *	16
SOLAR TERMAL	248
RÜZGAR	542

* Kömür madenlerinde çalışanlar dahil.

Kaynak: Christopher FLAVIN-Nicholas LENSSEN, "Sürdürülebilir Bir Enerji Sisteminin Geliştirilmesi", DÜNYANIN DURUMU 1991, İstanbul, ?, s.37.

Diğer yönden çevre koruma politikalarının istihdamı emek yoğun süreçle olumlu etkilemeleri, doğrudan çevre koruma sektöründe de görülmektedir. Günümüzde çevre koruma sektörünün genel hatlarıyla, emek yoğun olduğunu söylemek olanaklıdır. Çevre koruma sektöründeki etkinliklerin emek yoğun özellik derecelerini şu şekilde gösterebiliriz¹⁰³:

Kirlilik önlenmesi: Orta düzeyde emek yoğun

Tarım alanlarını iyileştirme: Yüksek düzeyde emek yoğun

Yeni enerjiler: Önemli düzeyde emek yoğun

Enerji koruması: Değişken düzeyde emek yoğun

Su ve kanalizasyon çalışmaları: Yüksek düzeyde emek yoğun

¹⁰² Christopher FLAVIN-Nicholas LENSSEN, "Sürdürülebilir Bir Enerji Sisteminin Geliştirilmesi", DÜNYANIN DURUMU 1991, İstanbul, ?, s.37.

¹⁰³ DOELEMEN, s.53.

Yeniden kazanım, kirlilik yönetimi: Değişken düzeyde emek yoğun
 Taşıma ve ulaştırma: Düşük düzeyde emek yoğun
 Ormancılık ve orman alanlarını koruma: Yüksek düzeyde emek yoğun
 Çevresel araştırma-geliştirme ve eğitim: Yüksek düzeyde emek yoğun
 Çevresel yönetim: Yüksek düzeyde emek yoğun

Sonuç olarak, koruma politikaları belirli noktalarda emek yoğun üretimi desteklemekte veya doğrudan neden olmaktadır. Bu çizgi, istihdamın artması ve işsizliğin azalması bakımından önemlidir. Ancak uzun dönemde işyerleri emek yoğun teknolojilerin getirdiği olumsuzluklardan kaçınmak amacıyla, bu çizginin yönünü sermaye yoğun teknolojilere yöneltebilirler.

× B. Çevre Koruma Politikalarının İstihdam Üzerindeki Olumsuz Etkileri

1. Sermaye Yoğun Teknolojiler

İşyerleri, çevre koruma politikalarının doğrudan bir sonucu olarak yeni teknolojilere yönelmekte, üretim süreçlerini değiştirme yoluna gitmektedirler. Bu yönelişin nedeni, çevreyle uyumlu teknoloji kullanarak çevre politikalarının yüklediği maliyetlerden ve pazar kısıtlamalarından kurtulmaya çalışmalarıdır. Diğer yandan, çevreyle uyumlu teknoloji geliştirme çabalarına değişen tüketici eğilimleri de destek olmaktadır¹⁰⁴.

Bir işyeri hali hazırda kullanmakta olduğu teknolojiyi, yukarıdaki nedenler dolayısıyla ve teknik olanaklar ölçüsünde, çevreyle uyumlu bir teknolojiyle değiştirme yoluna gittiği zaman istihdama ilişkin bazı sonuçlar ortaya çıkabilir. Bu sonuç, yeni teknolojinin hali hazırda kullanılan teknolojiye göre emek yoğun ya da sermaye yoğun olmasıyla ilgilidir¹⁰⁵. Eğer yenilenen teknoloji, sermaye yoğun özellikler gösteriyorsa, işyerinde çalışanların bir kısmının işsiz kalması söz konusu olabilir. Kısa dönemde işyerinin ya da piyasanın özellikleri dolayısıyla işsizlik oluşmayabilir. Ancak uzun dönemde işyerinin işgücü talebini yeni sermaye yoğun teknoloji azaltma ya da artışına engel olma şeklinde etkileyebilecektir.

¹⁰⁴ İLKİN-ALKİN, s.36-37; Christopher FLAVIN- John E. YOUNG, "Gelecek Sanayi Devriminin Oluşması", DÜNYANIN DURUMU 1993, İstanbul, 1993, s.211-235.

¹⁰⁵ Yeni teknolojilerin emek yoğun yönleride vardır. Bkz.: Birini Bölüm, §.4.II/A-2.

Örneğin, Almanya'da kimyasal asit yöntemi yardımıyla yapılan baskı motif işlerine yönelik geliştirilen çevreyle uyumlu yeni teknoloji, atık su miktarını önemli ölçüde azaltırken, işgücünün günlük verimi üç katına çıkarmıştır¹⁰⁶.

2. Kapatılan İşyerleri

Çevre koruma politikaları bazı durumlarda işyerinin kapatılması, faaliyetlerinin durdurulması, üretim konusunun yasaklanması veya kullanılması gibi önlemler de öngörür¹⁰⁷. İşyerlerinde bu tür önlemlerin alınmasının temelinde iki unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki, işverenin çevre sorunu yaratıcı etmenleri giderici ya da ortadan kaldırıcı önlemleri maliyet unsuru nedeniyle almaktan kaçınmasıdır. Bir diğer unsur ise, teknik bilgi yetersizliğidir. Çevreye verilen zararın varolan teknik bilgi düzeyi ile giderilmesinin ya da ortadan kaldırılmasının olanaksız olduğu durumlarda çevre koruma politikaları bu yola yönelirler.

Kapatma veya sınırlandırmaya yönelik kararlar doğurduğu toplumsal ve ekonomik sonuçlar bakımından kolayca alınan bir karar değildir. Çünkü böyle bir karar sonucunda istihdam ve gelir kayıpları ve bu kayıplarla doğrudan ilintili ekonomik olumsuzluklar ortaya çıkacaktır. ABD'de çevre koruma politikalarına uymayan kurşun ve çinko tasfiyhaneleri sürekli olarak kapatılmıştır¹⁰⁸. Yine bu ülkede 1977 yılında deniz kirliliğine yol açtıkları için bir bölgede bulunan istiridye yataklarının %30'u idare tarafından kapatılmıştır. Bu kapatma kararı sonucunda 1000 çalışan, işsiz kalmıştır¹⁰⁹.

Kimi durumlarda çevre koruma politikaları işyerlerinin faaliyetlerini durdurma ya da geçici süreli olarak kapatabilme önlemlerini de getirir. Genelde bu tür kararlar, işyerine gerekli önlemleri almaya zorlama amaçlı olabileceği gibi, çevre üzerinde aşırı baskı kuran işyerlerinden kaynaklı atık yoğunluğunun belirli bir süre içerisinde azaltılması amaçlı olabilir. Aydın Bölge İdare Mahkemesi Yatağan, Yeniköy ve Kemerköy termik santrallerini

¹⁰⁶ İLKİN- ALKİN, s.36.

¹⁰⁷ Türkiye'de yürürlükte bulunan 2872 Sayılı Çevre Kanununun 15.ve 16.maddeleri bu tür düzenlemeler öngörmektedir. Bu kanun için bkz.: RG., T.11.8.1983, S.18132.

¹⁰⁸ BROWN, s.237.

¹⁰⁹ BROWN, s.215.

yasaların gerekli gördüğü önlemlerin yerine getirilmesine kadar çevre koruma amaçlı kapatmıştır¹¹⁰.

Çevredeki atık yoğunluğunun azaltılması amaçlı faaliyeti durdurma kararlarına ise iki örnek verebiliriz. 1975 Kasım ayında ABD'de Pittsburg şehrinde hava kirliliğinin tehlikeli düzeylere ulaşması sonucunda, bu şehirdeki bazı sanayilerin faaliyetlerinin durdurulması istenmiştir¹¹¹. Türkiye'de ise, Sakarya Nehri'nde görülen toplu balık ölümleri üzerine, 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 16. maddesi gereğince, nehir çevresinde kurulu bulunan 40 işyerinin faaliyetleri 1994 yılı Eylül ayında durdurulmuştur¹¹².

Kapatma, geçici kapatma gibi kararlar istihdamı olumsuz etkileyen, işsizlik ortaya çıkaran kararlardır. Bu kararların uygulandığı işyerlerinde çalışanlar için istihdam ve gelir kayıpları ortaya çıkacaktır. Bu kayıplar kararın doğrudan etkileridir.

İstihdam ve gelire ilişkin dolaylı bazı etkiler de ortaya çıkabilir. Bu dolaylı etkiler sonuçlarını işyeriyle çeşitli biçimlerde ilişkili olan bazı sosyo-ekonomik kesimler üzerinde gösterir. Bu kesimleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- İşyerinin çevresinde bulunan ve işçilerin alışveriş ettikleri esnaf ve sanatkarlar,
- İşçilere konutlarını kiraya veren evsahipleri,
- Kararın uygulandığı işyerine hammadde, mamul, makina, hizmet vb. sağlayan işyerleri,
- Bu işyerinin ürettiği mal ve hizmetleri pazarlayan ve dağıtan işyerleri.

Sıralanan kesimler, genel olarak çevre koruma amaçlı olarak alınan kapatma kararlarından dolaylı olarak etkilenirler. Bu etkilenme sonucunda, belirtilen kesimler, kararın kapsadığı işyeri büyüklüğü veya işyeri sayısı gibi

¹¹⁰Yeniköy Termik Santrali için bkz.:Aydın İdare Mahkemesi, T.20.6.1996, E.1994/1062; Yatağan Termik Santrali için bkz.: Aydın İdare Mahkemesi, T.20.6.1996, E.1993/830; Kemerköy Termik Santrali için bkz.: Aydın İdare Mahkemesi, T.20.6.1996, E.1993/781.

¹¹¹BROWN, s.237.

¹¹²"Sakarya Çevresinde 40 Fabrikanın Çalışması Geçici Olarak Durduruldu", TÜBA,S.986(26 Eylül 1994), s. 4.

değişkenlere yakından bağlı olarak istihdam ve gelir kaybına uğrayabilirler. Bu kayıplar, kararın dolaylı bir etkisi sonucunda ortaya çıkmaktadır.

∞ 3. İşyerlerinin Maliyet Yapılarında Oluşan Değişimlerin İstihdam Üzerindeki Etkileri

Çevre koruma politikalarının uygulanmasında kullanılan ekonomik araçlar, işyerlerinin maliyet yapılarını etkileyebilmektedir. Bu etki, uygulanan ekonomik araçların biçimine ve niteliğine göre değişmektedir. Bazı ekonomik araçlar işyerlerine ek maliyetler getirirken, bazıları da maliyet yüklerini azaltabilmektedir.

Vergi, teşvik, fon kesintisi, muafiyet vb. biçiminde uygulanan ekonomik araçlar yanısıra işyerlerinin maliyet yapılarını etkileyen bir diğer ekonomik unsur da çevre koruma amaçlı yatırım yapma zorunluluklarıdır. Arıtma tesislerinin kurulması, filtre takılması, yeni teknoloji geliştirilmesi ve kullanılması, atıkların özel şekilde imhası, saklanması, nakli gibi zorlamalar, işyerlerini doğrudan üretimle ilgili olmayan yeni ve ek yatırımlar yapma durumunda bırakır. Bu tür yatırımların bazıları bir defada sabit bir maliyetle gerçekleştirilebilirken, bazıları da arıtma tesislerin işletilmesinde olduğu gibi, işyerinin faaliyet gösterdiği zamana yayılan sabit ve değişken maliyetler içerir¹¹³.

∞ a. Kapanan İşyerleri

Çevre koruma politikaları, çevre sorunu yaratan işyerlerini bazı önlemler almaya zorlamaktadır. Bu önlemler arıtma tesislerinin kurulması, işletilmesi olabileceği gibi belirli bir bölgeyi kapsayan arıtma tesisinin masraflarına katılma şeklinde de olabilmektedir. Bunun yanısıra işyerinin yerleşim veya doğal yaşam alanlarından uzakta başka bir bölgeye taşınması da istenebilmektedir. Çevre koruma politikaları bu önlemler yanında "kirleten öder" ilkesinden kaynaklanan bazı vergi, fon kesintileri öngörebilir.

Kamu yönetiminin çevre koruma amaçlı bu zorunlu istemleri, bazı işyerlerince yerine getirilmesi maliyet nedeniyle olanaksız olabilmekte ya da

¹¹³ Çevre koruma politikaları hakkında bkz.: Birinci Bölüm, §.3.

işveren tarafından olanaksız olarak değerlendirilebilmektedir¹¹⁴. Böyle bir durumda işveren işyerini, kendi isteği ile kapatabilmektedir. Ekonomik etkinliğin tümünün durdurulması sonucu ortaya birçok ekonomik ve toplumsal zarar çıkmaktadır¹¹⁵.

Bunlardan biri de kapanan işyerlerinde çalışanların karşılaşacağı işsizliktir. Ancak çevre koruma politikalarına bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik etkisinin sayısal boyutu, çok ayrıntılı ve özel makro çalışmalarla belirlenebilir¹¹⁶.

İstanbul'da İSKİ, 190 işyerinde atık su tesisi kurma zorunluluğu getirmiş, bu zorunluluğa uymayan işyerlerine de "kirlilik önlem payı" ödemesini gerekli gören bir yönetmelik hazırlamıştır. Bu 190 işyerinden bazıları, yönetmelik gereklerini yerine getirmiş ya da getirme taahhüdünde bulunmuş, ancak 16 işyeri kapanmış, 3 işyeri de "kirlilik önlem payı" ödemeye başlamıştır¹¹⁷.

b. Ulusal Piyasada Değişen Maliyet Yapıları Nedeniyle Ortaya Çıkan Yeni Rekabet Koşulları

İşyerlerinde çevre koruma amaçlı ortaya çıkan maliyetlerin karşılanması konunun bir başka boyutudur. İşyerleri bu maliyetleri çeşitli biçimlerde karşılamaya çalışırlar. İç kaynaklardan karşılama veya işyerince piyasaya sunulan mal ile hizmetlerin fiyatlarına maliyetlerin yansıtılması en çok görülen biçimlerdir¹¹⁸.

Çevre koruma maliyetlerinin, özellikle fiyatların yükseltilmesi yoluyla tüketiciye yansıtmak durumunda kalan işyerleri için sektörel rekabet sorunları ortaya çıkabilecektir. Sektörel rekabete ilişkin ortaya çıkan sorunların temelinde genel olarak iki neden yatar:

i. Bazı çevre politikaları yüksek çevresel standartlar emredebilir. Ancak yüksek standartların uygulanması ve denetlenmesi çeşitli nedenlerle

¹¹⁴ Atık su sorunlarına yönelik önlemlerin işyerleri üzerindeki bazı olumsuz etkileri hakkında bkz.: Adnan ŞENER, "Sanayileşme Hareketleri, Endüstriyel Atık Su Sorunları", İSO DERGİSİ, S.277 (Mart 1989), s.29-30.

¹¹⁵ KELEŞ, "Çevre", s.13,

¹¹⁶ O.E.C.D., *Environment and...*, s. 241.

¹¹⁷ Metin PEKÖZ, "Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği'nin Sanayiciye Getirdiği Yükümlülükler", İSO DERGİSİ, Y.27, S. 316 (Haziran 1992), s.30.

¹¹⁸ Kerry TURNER-Ian BATEMAN, *Environmental Economics*, Baltimore, 1993, s.242-243.

gevşek olabilmektedir. Bu durumda öne çıkan standartların yasalarla düzenlenmesi değil, yasalarla düzenlenen standartların uygulanması ve denetlenmesi derecesidir. Bu nedenle aynı sektördeki bazı işyerleri kurallara uymak zorunda kalırken, bazıları da uygulama ve denetleme derecesinin düşük olması durumundan yararlanarak uymama eğilimi gösterirler. İşyerlerinden bazıları ise, yasalarca zorunluluk olmayan konularda, "sosyal sorumluluk" gereği diğer işyerlerinin almadığı çevre önlemleri alma yoluna gidebilir.

ii. Aynı sektördeki işyerlerinin farklı üretim teknolojileri, fiyat politikaları ve maliyet yapıları vardır. Çevre önlemlerinin ve maliyetlerinin sektördeki işyerleri üzerindeki etkileri de bu nedenlere bağlı olarak farklı olabilmektedir. İki işyeri, aynı yasal düzenleme sonucunda farklı miktarlarda ek maliyetler ile karşılaşabilirler. Farklı miktardaki maliyetlerin fiyata yansımaları durumunda, fazla maliyet yüküyle karşılaşan işyeri rekabet gücünü yitirecektir.

Bu ve benzer süreçler sonucunda, çevre koruma politikalarıyla ilgili olarak, piyasada yeni bir rekabet yapısı oluşur. İşyerleri için "mal ve hizmetlerin en ucuza mal edilmesi yaşamsal önem taşır. Bu açıdan bakılırsa, arıtım teknolojisi kullanan, bunun için bir harcama yapan kuruluşlar zarar etmeyi de göze almış olmaktadır. Çünkü, üretilmesi ve kullanılması kirlenmeye yol açan malların fiyatı, kirlenme yaratmayan ya da az kirlilik yaratanlarca üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarından düşük olmaktadır"¹¹⁹.

Bazı işyerleri yükselen maliyetlere bağlı ortaya çıkan yeni rekabet yapısı şartları altında, eksik kapasiteyle çalışmaya, işverence faaliyetlerinin durdurulması ya da iflas gibi durumlarla karşı karşıya kalabilirler. Eksik kapasiteyle çalışma ya da maliyet nedeniyle kapanmanın sonucu, istihdam yönünden olumsuzdur. Kısa bir deyişle, işsizliktir¹²⁰.

¹¹⁹ KELEŞ, "Çevre", s.11.

¹²⁰ Çevre politikaları, maliyet ve rekabete ilişkin örnekler için bkz.: KELEŞ, "Çevre", s.11; Alper ÖZEL, "Avrupa'da "Yeşil Uygulamalar", EKONOMİK VİZYON DERGİSİ, S.4 (Temmuz-Ağustos 1993), s.32-33; "Sanayileşelim Ama Çevreyi Kirletmeden", İSO DERGİSİ, S.338 (Mayıs 1994), s.46-47; "Organize Deri Sanayi Bölgesini Ziyaret", İSO DERGİSİ, S.343 (Ekim 1994), s.82; "Türk Ekonomisi ve Deri Sektörü", İSO DERGİSİ, S.343 (Ekim, 1994), s.83-84.

Ortaya çıkan bu işsizliğin firiksiyonel bir işsizlik olduğunu söylemek olanaklıdır. Çevre koruma maliyetlerinin en çok etkisini gösterdiği sektörlerden ve işyerlerinden, daha az etkilenen endüstri veya işyerlerine doğru bir işgücü hareketliliği olduğu takdirde, işsizlik geçici bir nitelik gösterecektir¹²¹. Çünkü, artan maliyet nedeniyle, bir sektörde yer alan işyerlerinden bazılarının fiyatlarını yükseltmeleri, bu işyerlerinin ürettikleri mal talebini azaltırken, aynı piyasada maliyetleri değişmeyen veya fazla yükselmeyen işyerlerinin düşük fiyatlı mallarına talep artacaktır. Talep artışı, işyerlerinde yeni bir işgücü talebi doğuracaktır. Diğer yandan işyerlerinin artan çevre harcamaları çevre koruma sektöründe yeni işgücü talebi doğmasına da neden olacaktır.

Bu nedenler dolayısıyla ortaya çıkan işsizliğin geçici bir işsizlik özelliği göstereceği söylenmektedir. Geçici işsizliğin doğurduğu toplumsal ve ekonomik olumsuzlukların giderilmesi amacıyla ailelere mali yardım yapılması yanında, ortaya çıkan yeni işgücü talebine uygun nitelikte işçilerin eğitilmesine yönelik, geniş kapsamlı yeniden eğitim programları önerilmektedir¹²².

c. Uluslararası Piyasalarda Değişen Maliyet Yapıları Nedeniyle Ortaya Çıkan Yeni Rekabet Koşulları

Çevre koruma politikalarının, ülkeden ülkeye değişen biçim ve niteliklerde uygulanması, bazı ülkelere uluslararası piyasalarda rekabet gücü sağlarken, bazı ülkelerinde rekabet gücünü azaltmaktadır. Ülkelere göre değişen politikaların biçim ve nitelikleri kendini, yüksek çevresel standartlar uygulayan ülkeler (YÇSUÜ), düşük çevresel standartlar uygulayan ülkeler (DÇSUÜ) veya hiç çevresel standart uygulamayan ülkeler şeklinde gösterir¹²³.

YÇSUÜ'de faaliyet gösteren işyerleri, DÇSUÜ'deki işyerlerine göre daha fazla maliyet yükü taşımaları yanında, önemli üretim kısıtlamaları ile

¹²¹ P.A. VICTOR, İktisadi Açıldan Çevre Kirlenmesi, Akbank Kültür Yayınları, İstanbul, 1978, s.67.

¹²² İLKİN-ALKİN, s.36; VICTOR, s.67.

¹²³ Burada önemli olan standartların uygulanma durumudur. Meksika gibi bazı ülkelerde çevre koruma yasaları ABD'ndeki kadar etraflı, ayrıntılı, hatta bazı konularda daha sıkı olabilmektedir. Ancak yüksek standartların uygulanması gevşektir. Bu durumda öne çıkan standartların yasalarla düzenlenmesi değil, yasalarla düzenlenen standartların uygulanması ve denetlenmesi derecesidir. Bu konuda bkz.: FRENCH, s.196.

karşı karşıya kalırlar. Yalnızca çevre koruma politikalarının işyerlerine yüklediği maliyetler ve kısıtlamalar gözönüne alındığında, YÇSUÜ'de faaliyet gösteren işyerlerinin, DÇSUÜ'in işyerleri karşısında rekabet etme güçleri azalacaktır. Rekabet gücünün azalması, YÇSUÜ işyerleri için, başka ülkelerdeki ve kendi ülkelerindeki pazar paylarının gerilemesine neden olabilir¹²⁴. Pazar payları genişleyen YÇSUÜ'deki işyerlerinde sonuç olarak üretimin azalması ve bağlı olarak da istihdam azalmaları ortaya çıkabilir. Buna karşılık DÇSUÜ'de bulunan işyerleri uluslararası piyasadaki artan talep dolayısıyla üretimlerini ve istihdamlarını arttırabilirler.

YÇSUÜ kendi işyerlerine yönelik ortaya çıkan bu rekabet gücü azalmasını, DÇSUÜ'de kurulu bulunan ve önemli çevre sorunu yaratıcı sektörlerde üretilen mallara ithalat kısıtlamaları ya da bütünüyle yasaklama getirerek aşmaya çalışmaktadırlar¹²⁵. YÇSUÜ'ce getirilen ithalat kısıtlamaları pekçok ulusal ve uluslararası kesimlerden tepki almaktadır. Çünkü bu kesimlere göre ithalat kısıtlamalarının bir çoğunun amacı, çevre koruma değil doğrudan yerli üretimin korunmasıdır¹²⁶. Ortaya çıkan bu iki amaçlı yöneliş ise DÇSUÜ'in YÇSUÜ'lere ihracat yapma olanaklarının azalması ile sonuçlanmakta ve DÇSUÜ'deki çevre sorunu yaratan ve daha çok ihracat yönelmiş sektörlerde istihdam üzerinde olumsuz etkiye sahip olabilmektedir.

Bu başlık altında anlatılanlar, çevre koruma faaliyetlerinin ortaya çıkardığı maliyetlerin uluslararası ticarete yansımalarına bağlı olarak, farklı çevresel politikalar uygulayan ve uygulamayan ülkelerdeki istihdam değişim yönleri kısaca belirtmeye çalışılmıştır. Fakat bu ulusal farklılıklar, yalnızca ticaret piyasalarında etkisini göstermekle kalmamakta, sermaye

¹²⁴ VICTOR, s.67; İLKİN-ALKİN, s.35; T.O.B.B., s.73-78; D.P.T., s.155-162; Charles S. PERSON, "Yabancı Sermaye Yatırımları, Çevre ve Ekonomik Kalkınma", ÇEVRE ÜZERİNE..., T.Ç.S.V. Ya., s.93; Nejla ÜNSAL, "Çevre Politikaları ve Ticaret Üzerine Etkileri", HAZİNE VE DIŞ TİCARET DERGİSİ, S.10(1991/3), s.107-113.

¹²⁵ Rekabeti korumaya yönelik bir başka düzenleme biçimi ise, bütün ülkelerde ve bazı ekonomik ülke birliklerinde ortak bir çevresel politika uygulama arayışlarıdır. Bu konuda bkz.: FRENCH, s.185-210; T.O.B.B., s.73-78; D.P.T., s.155-162; Gernot KLEPPER, "The Political Economy of Trade and the Environment in Western Europe", INTERNATIONAL TRADE AND THE ENVIRONMENT, Dünya Bankası Ya., Washington, 1992, s.248-252.

¹²⁶ Çevreci, yeşil hareket ile gelişen ülkeler ve kimi serbest piyasacı kesimler tarafından ileri sürülen bu görüşler doğruluk payı taşımaktadır. Bu konuda bkz.: FRENCH, s.201-202; KLEPPER, s.248-249; T.O.B.B., s.78.

hareketlerine de yol açmaktadır. Oluşan bu sermaye hareketliliğinin temelinde YÇSUÜ ile DÇSUÜ arasındaki farklılaşma yatmaktadır.

Uluslararası, çokuluslu, uluslarötesi gibi adlarla anılan işletmeler, önemli derecede çevre sorunu yaratan işyerlerini, fazla çevresel yatırım ve maliyet gerektiren YÇSUÜ'e kurmaktan kaçınma ve bu ülkelerde kurulu bulunan "kirli" işyerlerini taşıma eğilimi göstermektedirler. Bu işletmelerin, önemli ölçüde çevre sorunu yaratan işyerlerini kurdukları ya da taşıdıkları yerler DÇSUÜ veya hiçbir çevresel standartın olmadığı ülkelerdir¹²⁷.

Bu işletmelerin işyerlerini kurma ve taşıma eğilimleri tartışmalıdır. Ancak genel bir çerçeve içinde, bazı sektör ve üretim konuları için söz konusu olabileceği noktası herkesçe kabul edilmektedir. Kimi yazarlar, kurma ve taşıma konusundaki eğilimin güçlü olmadığını, fakat "bazı endüstrilerde bu yönde bir gelişme" olduğunu söylemektedirler. Bunların genelde işgücünü koruyucu önlemlerin güç ve maliyetli olduğu, zehirli ve tehlikeli maddelerin üretimi ile ilgili işyerleri ve sektörler olduğu belirtilmektedir¹²⁸.

Bazı yazarlar ise, bu eğilimin güçlü olduğunu, ancak çeşitli önlemlerle sınırlanabileceğini ifade etmektedirler. ABD-Meksika sınırında kurulu bulunan işyerlerinin "dörtte birinden fazlasının" ABD'de yüksek çevresel maliyetlerden kaçınma amacıyla, gevşek bir çevre politikası uygulayan Meksika'da kurulmuş olduğunu belirleyen bir araştırma da bu görüşü destekler niteliktedir¹²⁹.

Belirtilen bu süreç, bir sermaye hareketliliğini, YÇSUÜ çalışanları bakımından varolan istihdam alanlarının ve potansiyel istihdam alanlarının taşınmasını ifade eder. İşgücü yasal, coğrafik, ulusal ve ekonomik nedenler dolayısıyla sermaye benzeri bir hareketliliğe sahip değildir. Bu nedenle YÇSUÜ'lerden DÇSUÜ'lere doğru gerçekleşen sermaye

¹²⁷ PERSON, s.94; FRENCH, s.196-197.

¹²⁸ Bu düşüncelere örnek için bkz.: PERSON, s.94-95.

¹²⁹ Bu düşünceye ilişkin örnek için bkz.: FRENCH, s.196. Avrupa Topluluğu'nun çevre koruma politikalarının ortaya çıkardığı maliyetlerin rekabete etkisi konusundaki görüş ve önerilerine örnek için bkz.: "Avrupa Komisyonu Karbon / Enerji Vergisine İlişkin Bir Öneriyi Kabul Etti", EC NEWS, Y. 6, S. 6 (Nisan 1994), s.9-10; "A.T.'nın Çevre Politikası Gelişimi Hakkında Çerçeve Rapor", EC NEWS, Y.9, S.16 (Haziran 1992), s.3-5; "Avrupa Komisyonu Çevreye Verilen Zararın Telafisine İlişkin Bir Metni Kabul Etti", EC NEWS, Y.7, S.9 (Nisan 1993), s.3-4.

hareketliliğini işgücü takip edemez. Bunun sonucunda YÇSUÜ'lerde olumsuz, DÇSUÜ'lerde ise olumlu istihdam etkileri görülebilir.

III. İŞYERLERİNİN TAŞINMASINA VE BELİRLİ BÖLGELERDE KURULMASINA YÖNELİK ZORLAMALAR

İşyerlerinin insan sağlığı ve doğa üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla devlet ya da yerel yönetimler bazı işyerlerini (özellikle sanayi işyerlerini) belirli bölgelere taşınmaya ya da kurulmaya zorlayabilmektedir. İşyeri faaliyetlerinin yarattığı duman, sis, gürültü, sarsıntı, koku, toz ve kir, zehirli gaz, alev ve ısı, yangın tehlikesi, zararlı atıkların miktarı ve yoğunluğu taşıma ya da kurulma zorunluluklarında önemli ölçütlerdir¹³⁰. Belirtilen zorunlulukların amacı, bu etkilerin insan yerleşimine, tarım, orman ve su alanlarına, turizm bölgelerine zarar vermesinin önüne geçilmesidir.

Bir diğer amaç ise; işyerlerinin dağınık bir biçimde bulunarak, çevrenin çeşitli noktalarında sorun yaratması yerine belirli noktalarda toplanarak ve ortaya çıkan çevre sorunlarının ortak yöntemlerle giderilmeye çalışılmasıdır¹³¹.

Organize sanayi bölgelerinin kurulması ve geliştirilmesinin bir nedeni de yukarıda belirtilen amaçların gerçekleşmesidir. Yerel yönetimler, insan sağlığı ve çevre açısından önemli sorunlar oluşturan işyerlerini belirli bölgelere (organize sanayi bölgeleri) taşınmaya zorlamaktadırlar. Bu nitelikte kurulacak yeni işyerlerinin ise mutlaka organize sanayi bölgelerinde kurulmasını zorunlu tutmaktadırlar¹³².

Çevre koruma amaçlı ortaya çıkan bu zorunluluklar, ekonomik ve toplumsal sonuçlar doğurmaktadır. Bu ekonomik ve toplumsal sonuçların bir kısmı işçilerle ilgilidir¹³³.

¹³⁰ YAVUZ-KELEŞ-GERAY, s.268, 372-384.

¹³¹ EKE, s.81.

¹³² Organize sanayi bölgeleri hakkında bkz.: EKE, s.82; YAVUZ-KELEŞ-GERAY, s.380-386; Ayrıca organize sanayi bölgesi uygulamaları hakkında sanayicilerin ve belediyelerin görüşleri hakkında bkz.: "Organize Deri Sanayi Bölgesini Ziyaret" İSO DERGİSİ, S.343 (Ekim 1994), s.82; "İzmir Sanayii Organize Bölgelere Taşınıyor", EKONOMİK VİZYON, S.4 (Temmuz-Ağustos 1993), s.35-38; Burhan ÖZFATURA, "Türkiye'de Çevre Meseleleri ve Sanayi Gelişimi Açık Oturumu", TÜRKİYE İKTİSAT, Y.1, S.2, s.60-64, 71-75.

¹³³ Bu zorlamaların işyerleri üzerindeki etkileri için bkz.: ŞENER, s.29-30.

İşyerinin taşınması ile birlikte, taşınan işyerinde çalışan işçilerin ulaşım sorunları ortaya çıkacaktır. Yerleştikleri bölgelerden uzaklaşan işyerlerine ulaşım bazen günlük saatler içinde olanaksız kalabilir ya da olanaklı olsa dahi ulaşım sırasında geçen süreler ve yorgunlukla birlikte ulaşım masrafları da artar. Eğer günlük saatler içinde ulaşım olanaksız ise, işçi işsiz kalacaktır veya yerleşimini taşınan işyerine yakın bir yere taşıyacaktır. Yerleşimin taşınması çoğu zaman diğer aile bireylerinin toplumsal ve ekonomik yaşantıları nedeniyle zordur¹³⁴. İşyeri bakımından bu taşınma zorunluluğu, zaman içinde işbaşı yoluyla kalifiye olmuş işgücünü yitirme sonucunu doğurabilir¹³⁵.

İşyeri, çalıştırdığı işçilerine işyerine yakın bölgelere taşınmaları için ücret ve sosyal hak artırımına gidebilirler veya işçiler bunlara yönelik talepte bulunabilirler. Bir diğer izlenen yol da işyerinin taşındığı yerlere yakın yerleşimlerden işgücü sağlamaya çalışmaktır. Bu işçilerin kalifiye düzeylerinin düşük olması, işyeri için yeni maliyetler de oluşturacaktır.

Yeni kurulacak işyerlerine getirilen belirli bölgelerde kurulma zorunlulukları da işçiler açısından işyerine taşınmaya benzer sonuçlar doğuracaktır. İşgücü piyasasında belirli bir hareketlilik oluşacaktır. Bu durum, friksiyonel bir işsizlik yaratabilir¹³⁶. İşgücü hareketliliğinin maliyetleri (göç, yeni konut, yeni iş gibi) işçileri bir başka yönden etkileyecektir.

İşyerlerinin taşınma ve yeni işyerlerinin kurulması gereken yerlere ilişkin zorlamalar büyük oranda bir işgücü hareketliliği ve yeni işgücü yerleşimlerini gündeme getirecektir. Çünkü işçiler işyerlerine yakın yerlerde yerleşme eğilimindedirler¹³⁷.

¹³⁴ Eşin işyerinden uzaklaşma, sosyal-kültürel etkinliklerden uzaklaşma, çocukların eğitim görmeleri veya çalışmaları, akrabalık ilişkileri gibi nedenlerle işçiler, yerleşimlerini işyerinin taşındığı yere taşımaktan kaçınabilirler. Diğer yandan taşınma maliyetleri, yeni yerleşilmesi gereken bölgede konut, tüketim gibi harcamaların yüksek olması da taşınmama kararı almaya itebilir.

¹³⁵ ŞENER, s.30.

¹³⁶ İLKİN-ALKİN, s.34.

¹³⁷ İşyerlerinin çevresine işçilerin yeniden taşınmaları, düzensiz şehirleşme sonucunun doğmasına neden olduğu gibi, çevre sorunu yaratan işyerlerinin yakınında oturarak hem kendi hem de ailelerinin sağlıklarının tehdit altında kalmasına neden olurlar. Bu gönüllü bir yerleşim değildir. Temelde zorlayıcı etmenler vardır. Bu etmenler için bkz.: Birinci Bölüm, §.2.III-B.

IV. İŞE GİRİŞ SINIRLAMALARI VE İSTİHDAM ETME ZORUNLULUĞU

Çevre koruma politikaları, bazı işlerde istihdam edilecek kişilerde, çalışacakları işle ilgili özel eğitim almalarını ve mesleki yeterliliklerini belgelemelerini isteyebilmektedir. Özel eğitim almayan ve yeterliliklerini belgelemeyenler bu işlerde çalıştırılmazlar. Bu biçimde getirilen sınırlamalar, çevre sorunlarını önlemeye yöneliktir. Çevre bakımından önemli riskler içeren işlerde görülebildiği gibi çevre koruma amaçlı işlerde de görülebilmektedir. Amaç, ortaya çıkma olasılığı bulunan çevresel tehlikelerin özel mesleki eğitim yoluyla azaltılması ya da önlenmesidir.

Türkiye'de konut kaloriferciliği işinde çalışacak olanlarda, Halk Eğitim Merkezleri'nce düzenlenen eğitim programlarına devam etme ve program sonunda yapılan sınavla verilen "kalorifercilik belgesi" alma şartı aranmaktadır. Diğer yandan, çevre mühendisliği konularında, diğer meslekten kişilerin çalışmasının önüne geçilmesi, bu konularda yalnızca çevre mühendislerinin faaliyet gösterebilmesi amacıyla, Çevre Mühendisleri Odası'nın kurulması yoluna gidilmiştir¹³⁸.

Türkiye'deki örneklere benzer bir uygulamada AT ülkelerinde yapılmaktadır. Bu ülkelerde karayolunda tehlikeli yük taşıyan araç sürücülerinin mesleğe giriş ve mesleki eğitimlerine ilişkin düzenlemeler yapılmış ve sınırlamalar getirilmiştir¹³⁹.

Günümüzde yaygın olmayan, ancak ileride yaygınlaşması olası olan bir diğer konu da işverenin belirli işlerde çalışacak işgücünü istihdam etmesini zorunlu tutmaktır. Eğer işyeri çevre açısından önemli bir risk grubunda ise, koruma politikaları bu işyerinde bu riskleri azaltmaya, önlemeye ya da kontrol etmeye yönelik işlerde özel eğitim almış kişilerin istihdam edilmesi zorunluluğunu getirebilir. Bu zorunluğa ilişkin bir çalışma AT'nca yapılmaktadır. Avrupa Komisyonu'nun 1991 yılında kabul ettiği bir yönerge taslağına göre; karayolu, denizyolu, demiryolu ve havayolu ile tehlikeli yük taşıyan işyerlerinde, görevli çalıştırma zorunluluğu getirmeyi tartışmaktadır. Yönerge taslağına göre, bu kişinin özel eğitim görmüş ve

¹³⁸ DPT, s.94.

¹³⁹ Bu önlem, Avrupa Bakanlar Konseyi'nce kabul edilmiştir. "Avrupa Komisyonu Tehlikeli Yüklerin Taşınmasına İlişkin Tehlikeleri Azaltmayı Hedefleyen Bir Yönerge Taslağını Kabul Etti", EC NEWS, Y.4, S.19, (Temmuz 1993), s.6.

sınav sonucunda 5 yıllık bir sertifika almış olması gerekmektedir. Bu kişinin görevleri ise, yüklerin taşınması sırasında güvenliği sağlamak bakımından her türlü girişimi önermek ve ortaya koymaktan sorumlu olma, kurallara uyulmasını denetleme, araçların seçimi, gerekli personelin yetiştirilmesi, kaza anında tehlikeleri önlemek ve idari mercilere kaza hakkında rapor vermek şeklinde belirtilebilir¹⁴⁰.

¹⁴⁰"Avrupa Komisyonu Tehlikeli Yüklerin.....", s.6.

İKİNCİ BÖLÜM

ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ SİSTEMİ VE İŞÇİ SENDİKALARININ ÇEVRE POLİTİKALARI

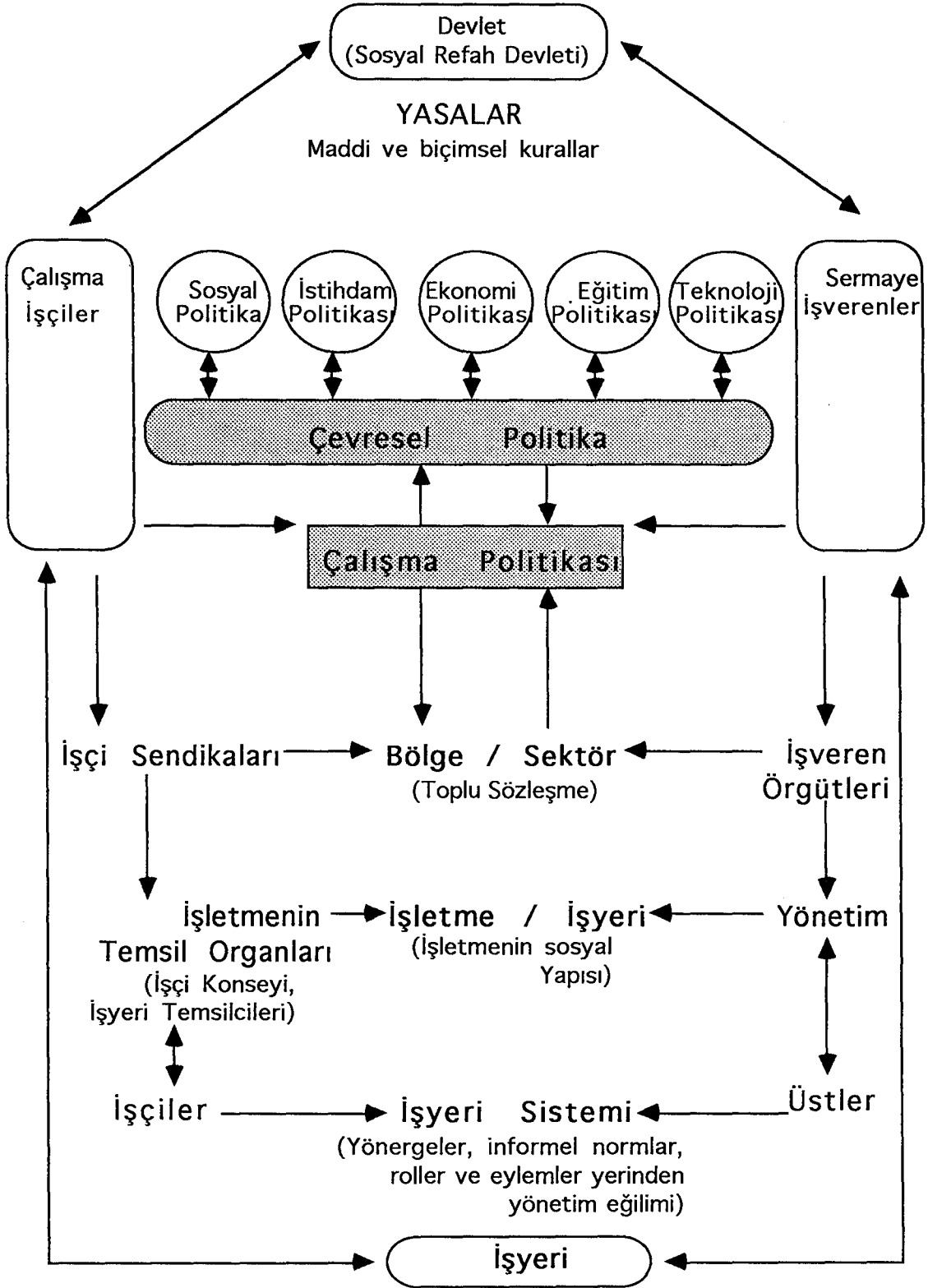
Ş.1. ENDÜSTRİ İLİŞKİLER SİSTEMİ VE ÇEVRE

Endüstri ilişkiler sistemi istihdam ilişkilerini şekillendiren, yönlendiren ve yöneten öncüller, değerler, yasalar, kurumlar ve uygulamaların çok yönlü etkileşimleri altında oluşan bir sistem olarak tanımlanmaktadır¹. Çevre sorunları ve bu sorunları önlemeye yönelik politikalar doğrudan endüstri ilişkiler sistemini etkilemektedir.

Bu etki, çalışma koşullarına yönelik olduğu gibi, endüstri ilişkiler sisteminin diğer unsurlarına da yönelik olabilmektedir. Çevre sorunları ve koruma politikaları, endüstri ilişkiler sisteminin aktörlerini, ideolojik yapısını, yasal yapısını ve uygulamalarını önemli ölçüde değiştirmektedir. Belirtilen etki süreci tek yönlü bir etkileşim süreci olmaktan çok, karmaşık ve karşılıklı bir etkileşim süreci olma özelliği göstermektedir. Çünkü çevre sorunları ve koruma politikalarının neden ve sonuçlarından etkilenen endüstri ilişkiler sisteminde ortaya çıkan değişimler, sistemin sınırlarını

¹ Numan KURTULMUŞ, *Sanayi Ötesi Dönüşüm*, İstanbul, 1996, s.59-60. Endüstri ilişkileri sistemi kavramı hakkında bkz.: Nusret EKİN, *Endüstri İlişkileri*, B.3, İ.Ü. Ya. No.3301, İstanbul, 1985, s.36-71; Meryem KORAY, *Endüstri İlişkileri*, BASİSEN Ya. No. 22, İzmir, 1992,s.25-31.

ŞEKİL 3 : ENDÜSTRİ İLİŞKİLER SİSTEMİ

Kaynak: Eckart HILDEBRANT-Ebarhard SCHMIDT, *Industrial Relations and Environmental Protection in Europe*, E.F.I.L.W.C. Ya., Lüksemburg, 1994, s.32.

aşarak, değişime neden olan çevre sorunları ve koruma politikalarını da etkilemektedir. Yeşil gruplar çevre koruma politikaları üzerinde etkili oldukları zaman bu etkinin bazı sonuçları endüstri ilişkiler sisteminde de görülmektedir. Endüstri ilişkiler sistemi içinde yer alan sendikalar ise çalışma koşullarını etkileyen çevre koruma politikaları üzerinde etkili olmaya çalışmaktadırlar. Anlatılmaya çalışılan bu karmaşık ve karşılıklı etkileşim sürecinin boyut ve biçimleri Şekil 3'de gösterilmektedir.

TABLO 10:
ENDÜSTRİ İLİŞKİLER SİSTEMİNİN ÇEVREBİLİMSEL GELİŞMESİ

	GELENEKSEL	GENİŞLEME
Biçimsel Fonksiyon	Sermaye ile ücretli çalışma arasındaki mücadelenin düzenlenmesi ve iş	Yaşamın korunması ve yaşamın niteliğine ilişkin mücadele
Konu	Çalışma ilişkilerinin idaresi ve düzenlenmesi (istihdam koşulları, çalışma koşulları, ücret oranları)	Çalışma ve yaşam Çevre
Düzenleme Düzeyleri	Mikro-düzyey: işyeri Orta-düzyey : sektörel işgücü piyasası Makro-düzyey: bir bütün olarak ekonomi	İlave bölgeler Uluslararası ilave bölgeler
Aktörler	Merkezi: Devlet otoriteleri ve örgütler	İlave: bölgeler, çevre hareketleri, kamu, tüketiciler
Düzenlemelerin Biçimi	Merkezi, iki kutuplu, sürekli düzenlemeler	Merkezileşme ve yerinden yönetim, olayla ilgili, çoğulculuk

Kaynak: Eckart HILDEBRANT-Ebarhard SCHMIDT, *Industrial Relations and Environmental Protection in Europe*, E.F.I.L.W.C. Ya., Lüksemburg, 1994, s.80.

Bu yeni etkileşim sürecine bağlı olarak endüstri ilişkiler sisteminde ortaya çıkan değişimin sonuçlarına da kısaca değinmek gerekir. Bu sonuçlar, "endüstri ilişkiler sisteminin çevrebilimsel gelişmesi ya da genişlemesi" şeklinde nitelenmektedir². Belirtilen çevrebilimsel gelişme ya da genişleme Tablo 10'da gösterilmiştir.

Endüstri ilişkilerinin çevrebilimsel genişlemesi geleneksel fonksiyonlarda, konularda, düzeylerde, aktörlerde ve düzenleme biçimlerinde bir genişlemeyi, yenileşmeyi ortaya koymaktadır. Bu

² Eckart HILDEBRANT-Ebarhard SCHMIDT, *Industrial Relations and Environmental Protection in Europe*, E.F.I.L.W.C. Ya., Lüksemburg, 1994, s.78-80.

genişleme niceliksel anlamda olduğu kadar niteliksel anlamda da olmaktadır. Düzenleme düzeyleri ve aktörler alanında ortaya çıkan genişleme, daha çok niceliksel boyutludur. Çünkü geleneksel düzey ve aktörlere çevrebilimsel genişleme sonucunda yeni, ilave aktör ve düzeyler katılmaktadır.

Örneğin, yeşil hareket hareket, geleneksel aktörlerin yanında endüstri ilişkiler sisteminde yerini almıştır. Danimarka'da KVK işyerlerinde çevresel konularda yaşanan tartışma ve girişimlerde 67 farklı aktör (grup, aktör) çeşitli düzeylerde ve biçimlerde yer almıştır. Bu aktörlerin 19'u işçi sendikaları, işçi konseyleri ve işçi temsilcilerinden oluşmaktadır. Geri kalan 48 aktör ise işveren, işveren örgütleri, işyeri yöneticileri, çevreci gruplar, yeşil gruplar, devlet organları, yerel yönetim organları, uzmanlık kurulları, kamuoyu girişimleri, basın-yayın organları gibi farklı ve geniş alanlarda bulunmaktadır³.

Konular ve fonksiyonlarda ortaya çıkan genişlemenin niteliksel olduğu söylenebilir. Geleneksel konu ve fonksiyonların ağırlığı çalışma, ücret gibi "iş" merkezli olduğu açıktır. Fakat ortaya çıkan genişleme sonucunda çalışma ve ücret gibi konuların yanına yaşamın korunması, yaşam kalitesine ilişkin mücadele, çevre gibi konular da dahil olmuştur.

Ş.2. İŞÇİ SENDİKALARI VE ÇEVRE

İşçi sendikaları, ilk ortaya çıktıklarından bugüne sürekli tartışma konusu durumundadırlar. Geçmişte sendikaların daha çok toplumsal ve ekonomik etkilerinin olumlu mu, yoksa olumsuz mu olduğu yolunda gelişen tartışmalar, günümüzde önemini korumakla birlikte, sendikalara ilişkin yeni tartışma alanları da belirlemektedir. Bu yeni tartışma alanları, sendikaların üye sayılarından, geleneksel ve modern fonksiyonlarına kadar geniş bir boyutta kendisini göstermektedir. Yaşanmakta olan tartışmalarda öne çıkan bir nokta vardır. Bu da "sendikaların bir gerileme yaşadıkları" veya "sendikal kriz" içinde buldukları noktasıdır⁴.

³ P. Tybjerg ALDRICH, *The Danish Case Study, INDUSTRIAL RELATIONS AND ENVIRONMENT, CASE STUDIES, E.F.I.L.W.L. Ya., ?, 1994, s. 351-352.*

⁴ Bu tartışmalar hakkında geniş bilgi için bkz.: KURTULMUŞ, s.198-208; Meryem KORAY, *Değişen Koşullarda Sendikacılık, TÜSES Ya. İstanbul, 1994, s.71-98; Çiğdem ÇİDAMLI ve diğerleri(Haz. Çetin UYGUR), Dinazorların Krizi Değişim ve Sendikalar, B.3, İstanbul, 1993, s.69-83, 102-107; Seyfi ÖNGİDER, Kriz ve Sendikal Hareket, İstanbul, 1994, s.41-50.*

Günümüzde beliren "sendikal kriz"in nasıl sonlanacağına yönelik üç farklı tahmin yapılmaktadır⁵:

i. Sendikasız bir ekonomi: Sendikaların ekonomiyi etkileme güçleri azalmaya devam edecektir. Sonuçta sendikaların ekonomi üzerinde etki yapabilecekleri bir güçleri kalmayacaktır.

ii. Çatışmasız bir toplu pazarlık sistemi: Sendikaların gücünde belirli bir değişme olmayacaktır. Ancak toplu pazarlık ilişkilerinin "çatışma" özelliği azalacak, "işbirliği" özelliği artacaktır.

iii. Değişime uyum gösterme: Sendikaların ekonomiyi etkileme gücünde belirli bir değişme olmayacaktır. Bununla beraber sendikalar, değişime bağlı ortaya çıkan koşullara uyum göstererek varlıklarını sürdüreceklendir.

Sendikalar, ortaya çıkışlarından bu yana dinamik örgütler olmuşlardır ve dinamik örgüt olmaları dolayısıyla gelişmiş ve değişmişlerdir⁶. İşçi sendikalarının birçoğu değişen koşullara uyum gösterme ve kendilerini yenileme sürecine girmişlerdir. Çünkü işçi sendikalarını doğuran toplumsal ve bireysel gereksinimler, günümüz koşullarında hala varlığını sürdürmektedir.

Ancak, sendikalara olan gereksinimin halen sürdüğü düşüncesini savunmak, mevcut sendikal yapıları ve politikaları kabul etmek anlamına gelmemektedir⁷. "Sendikacılıkta yeni stratejiler, yeni örgütlenmeler kaçınılmaz olarak gündemdedir"; çünkü, sendikaların gelecekte varolmaları buna bağlıdır. Değişen, yenileşen koşulların ve gereksinimlerin yeni bir sendikacılık anlayışını, yeni sendikal politikaları ve hatta yeni sendikal örgütlenme biçimlerini zorunlu hale getirdiği açıktır⁸.

Değişim sürecinde sendikalar; esnek çalışma biçimleri, yeni teknolojiler, çalışma saatlerinin azaltılması, boş zamanların değerlendirilmesi, kadın işçiler gibi çalışma ilişkilerinin merkezinde yeni yer almaya başlayan konulara yönelmektedirler. Bu konuların yanısıra

⁵ Nusret EKİN, "Değişim ve Sendikaların Geleceği", MERCEK DERGİSİ, S.2(Nisan 1996), s.32-33.

⁶ M.P. JACKSON, (Çev. Erinç BİLGİNOÇLU), Sendikalar, Ankara, 1996, s.214.

⁷ Boris FRANKEL (Çev. Kamil DURAND), Sanayi Sonrası Ütopiyalar, İstanbul, 1991, s.246.

⁸ KORAY, Değişen..., s.113-114.

sendikalar, çalışma ilişkilerini etkileyen uluslararası şirketler, uluslararası rekabet, işgücünün serbest dolaşımı, ekonomik bütünleşme gibi gelişmelere yönelik politika arayışına da girmişlerdir⁹. Diğer yandan sendikalar, gelişme ve etkinliklerini artırma eğilimi gösteren yeni toplumsal hareketlerle işbirliği arayışına girmekte, kendilerini etkileyen ideolojik ve siyasal gelişmelere müdahale etme uğraşı vermektedirler¹⁰.

Bu konuların yanında bazı sendikal politika tercihleri de "işçinin içinde yer aldığı toplumun sorunlarının" çözümüne katkı sağlamaya yöneliktir. "Geniş perspektifli toplumsal sorunlar" da denilen bu sorunlara eğitim, sağlık, çevre, tüketicinin korunması, kadın ve gençlerin toplumsal haklarının geliştirilmesi örnek verilebilir¹¹.

Konunun bütünlüğünü bozmamak amacıyla kısaca değinilmekle yetinilen bu sendikal değişim sürecinde yer alan konulardan yalnızca birisi, çevre sorunlarıdır. Sendikalar, çevre sorunlarına yönelmektedirler veya yönelmelidirler. Çünkü;

i. Çevre sorunları geniş perspektifli bir toplumsal sorundur.

ii. Çevre sorunları ve bu sorunları önlemeye yönelik koruma politikaları, işçiler ve çalışma ilişkileri üzerinde etkili olmaktadır.

iii. Yeni toplumsal bir hareket sayılan yeşil, çevreci gruplar endüstri ilişkilerine çeşitli şekillerde etki etmektedir.

iv. Endüstri ilişkiler sistemi çevresel anlamda genişlemektedir.

Avrupa'da işçi sendikalarının 1970'li yılların başlarında çevre konusuna program bağlamında yöneldikleri görülmektedir. Bu çalışma sırasında belirlenebilen, sendikal hareketin çevreye yönelik oluşturduğu ilk belge Alman İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na (DGB) aittir. DGB Haziran 1972 tarihinde yaptığı kongresinde sosyal bir düzene dayanan bir Avrupa'nın yaratılması konusunda geliştirdiği birçok öneri arasında "çevre korunması için önlemler almak" ifadesini belirtmiştir¹².

⁹ KORAY, *Endüstri...*, s.122-129; KORAY, *Değişen...*, s.53-114; LORDOĞLU-TÖRÜNER, s.145-149; ÇİDAMLI ve diğerleri, s.11-68.

¹⁰ KORAY, *Değişen...*, s.65-71, 74-77; ÇİDAMLI ve diğerleri, s.69-20.

¹¹ EKİN, "Değişim ve ...", s.30.

¹² Uğur KÖKTEN, *Avrupa'da Sendikalar*, A.T. Ya., ?, ?, s. 18.

Bu kongrede konfederasyonun 1963 temel programı eleştirilerek değiştirilmiştir. 1972 kongresinde, çalışma saatleri, tatillerin uzatılması, maliye ve bütçe politikası gibi alanların yanısıra çevre sorunlarına yönelik somut önlemler geliştiren bir program kabul edilmiştir¹³.

DGB'den sonra 1974 yılında Avrupa Sendikalar Konfederasyonu da çevre konusuna yönelik çalışmalar yapmıştır. Mayıs 1974 tarihinde yapılan Kopenhag Olağanüstü Toplantısı'nda hazırlanan eylem programı tasarisının ikinci kısmında sendikal görevler ve öncelikler belirtilmiştir. Bu görev ve öncelikler arasında çalışma ortamı ve doğal çevre konularına değinilmiştir¹⁴. Kongre, bu tasarıyı hazırlandığı haliyle onaylamamıştır. Ancak tasarinın ana hatları kabul görmüştür. Konfederasyon kongrede temel amaçlarını belirten bir belgeyi kabul etmiştir. Bu belgede sendikal amaçlar arasında çevrenin korunması konusuna da yer verilmiştir¹⁵.

Avrupa Sendikalar Konfederasyonu Nisan 1976 tarihinde yaptığı Londra Kongresi'nde enerji konusuna eğilmiştir. Kongre enerji konusunda diğer bazı istekler yanında ulusal doğal kaynakların değerlendirilmesi ve nükleer enerji konusunda kamu güçlerinin sıkı denetimini vurgulamış, çevre kirliliğinin önlenmesi, güvenlik ölçülerine uyulması ve iyileştirme gerekliliğine değinilmiştir¹⁶.

Avrupa işçi sendikalarının çevreye yönelişinin ilk belgeleri, çevresel bakımdan duyarlılıklarının bir göstergesidir. Ancak, işçi sendikalarının ilk başlarda çevre sorunları ve koruma politikalarına istihdam kaybı olasılığı nedeniyle oldukça "soğuk" durdukları ve zaman içinde değiştikleri bilinmektedir¹⁷.

Çevresel tartışma, girişim ve oylamalarda çevreci, yeşil hareket karşısında yer alan sendikalar da mevcuttur. Örneğin, Avusturya'da 1978 yılında nükleer santrallar için yapılan bir halkoylamasında işçi sendikaları, Avusturya Sosyalist Partisi ve sermaye örgütleri, "nükleer santrallara evet" görüşünü savunurken, nükleer karşıtı hareketler "nükleer santrallara

¹³ KÖKTEN, s.14.

¹⁴ KÖKTEN, s.186.

¹⁵ KÖKTEN, s.187.

¹⁶ KÖKTEN, s.194.

¹⁷ KLEPPER, s.253.

hayır" görüşünü savunmuşlardır¹⁸. Buna karşılık 1970'li yıllarda Avustralya'da çeşitli sendikalar, politik istikrara ve çevreye zarar getireceğine inandıkları için, uranyum işlemeyi reddetmişlerdir¹⁹.

Verilen örneklerden anlaşılacağı üzere, sendikaların geçmişte çevre sorunlarına yönelik farklı tutumları olmuş ve farklı taraflarda yer almışlardır. Günümüzde de konunun fazla değişen bir yönü yoktur. Çevre sorunlarına ilişkin sendikal politikalar farklılıklarını sürdürmektedir. Ancak, politika farklılıklarının nedenleri belirginleşmektedir.

Sanayileşmiş ve yüksek çevresel standart uygulayan ülkelerde sendikalar, çevre duyarlılığına yönelik politikalar geliştirmektedirler. Fakat bu ülkelerdeki önemli çevre sorunu yaratan sektörlerde bulunan sendikalar, çevre sorunu konusunda oldukça temkinli politikalar izleyebilmektedirler. Sanayileşmekte olan ülkelerde sendikalar, çevre koruma amacının ekonomik kalkınmayı ve işçileri olumsuz yönde etkileyeceği düşüncesinden yola çıkarak çevre koruma politikalarına ve çevre hareketlerine karşı bir direnç gösterebilmektedirler²⁰.

Çevre sorunlarına ilişkin yaklaşımlarını ortaya koymaya çalışan sendikaları dört grup altında toplayabiliriz. Bunlardan birincisi, çevre sorunlarını "geniş perspektifli toplumsal bir sorun" olarak değerlendiren işçi sendikalarıdır. İkinci grup işçi sendikaları ise, daha çok işgücü sağlığı ve iş güvenliği ile çevre sorunları arasında bulunan karşılıklı ilişkiyi öne çıkararak çevre konusuna yönelmektedirler. Üçüncü grupta yer alan işçi sendikaları, çevre sorunlarına hem toplumsal bir sorun hem de işgücü sağlığı ve iş güvenliğiyle doğrudan ilgili bir sorun olarak bakmaktadırlar.

Çevre duyarlılığını ve korumacılığını geliştirmeye dönük bu üç grup sendikal yaklaşımın dışında bulunan ve çevre korumacılığa karşı bir "direnç grubu" özelliği gösteren sendikalar ise dördüncü grubu oluşturmaktadır.

¹⁸"Yeşiller ve Alternatif Hareket", SOZYALİZM VE TOPLUMSAL MÜCADELELER ANSİKLOPEDİSİ, C.5, s. 1552.

¹⁹BROWN, s.102.

²⁰Bu konuda kısa örnekler için bkz.: Z.Toprak KARAMAN, "Globalleşmede Çevre Faktörü ve Korumacı İdeolojide Politik Bir Yaklaşım", YENİ TÜRKİYE, Y.1, S.5, s.184-185.

I. ÇEVRE SORUNLARI İLE KORUMA POLİTİKALARININ İŞÇİLERİ ETKİLEMESİ VE İŞÇİ SENDİKALARI

Çevre sorunları bu sorunların önlenmesine yönelik farklı özellikteki girişimler ile çevre koruma politikaları işçiler üzerinde olumlu ve olumsuz etkiler yaratır. Bunun temelinde çevre sorunları olgusunun sağlık boyutu yanında ekonomik, politik ve toplumsal boyutları da kapsamı yatmaktadır. Çevre sorunları ve koruma politikalarının işçiler üzerindeki etkileri, diğer toplumsal gruplara göre birçok noktada farklılık taşır. Bu durum, işçilerin üretim sürecinde doğrudan yer almaları ve gelir düzeyleriyle yakından ilgilidir.

A. İşgücü Sağlığı-İş Güvenliği ve Yaşam Kalitesi Kavramı

İşçi sendikaları, işgücü sağlığı ve iş güvenliği konuları ile yaşam kalitesi anlayışını gözönüne alarak çevre sorunlarına ve koruma politikaları ile ilgilenirler.

i. İşgücü sağlığı ve iş güvenliği sorunları ile çevre sorunları arasında doğrudan bir ilişki olduğu konusuna daha önce açıklama getirilmeye çalışılmıştır²¹. Özellikle bu ilişki kendini işyeri kaynaklı çevre sorunları alanında gösterir. Sanayi devriminden bu yana işgücü sağlığı ve iş güvenliğini tehdit eden etmenler, çeşitli nedenlerle etki alanını genişletmişlerdir. Bu etmenler, artık yalnızca işçilerin sağlık ve güvenliklerini değil, aynı zamanda çevreyi ve çevrede yaşayanların da sağlık ve güvenliklerini tehdit eder niteliktedir. Diğer yandan komşu işyerlerinden, kentleşmeden ve büyük endüstriyel kazalardan kaynaklı çevre sorunları, işgücü sağlığı ve iş güvenliği sorunu olmayan veya bu sorunlarını en aza indiren işyerlerinde çalışan işçileri de etkilemektedir. Bu nedenle işgücü sağlığı ve iş güvenliği ile çevre sorunlarını birlikte değerlendirme ve çözüme anlayışı gelişmektedir²².

ii. Çevre koruma politikaları ise işyerlerindeki sağlık ve güvenlik önlemlerini destekler niteliktedir. Bununla birlikte çevre koruma politikalarının yeni işgücü sağlığı ve güvenliği sorunları ortaya çıkardığı da bilinmektedir²³.

²¹ Bkz.: Birinci Bölüm, §.2.II.

²² Bkz.: Birinci Bölüm, §.4.I.

²³ Bkz.: Birinci Bölüm, §.2.II / A-B.

iii. Çevre sorunlarının önemli bir sonucu da işçilerin ve ailelerinin yaşam kalitesini olumsuz etkilemesidir. İşçilerin yerleşim yerleri, genelde işyerlerinin ve çevre sorunlarının yoğun olarak bulunduğu bölgelerdir. Bu nedenle işçiler ve aileleri, işyerlerinin çevre sorunu yaratan etmenleri yanında diğer bazı yerleşim yerlerinin özelliklerinden kaynaklanan çevre sorunlarına maruz kalırlar²⁴.

İşgücü sağlığı ve iş güvenliği sorunlarının öncelikli ve doğrudan tarafı olan işçiler ve sendikaları, yaşam kalitesi kavramını da dikkate alarak, yukarıda kısaca değinilen nedenlere bağlı olarak çevre konusunda bir politika oluşturma gerekliliği duyarlar ya da duymalıdırlar²⁵.

B. Çevre Konusunun İstihdam Üzerindeki Etkileri

Çevre konusu, sağlık boyutu yanında istihdam ve istihdama bağlı elde edilen gelir üzerinde de etkisini gösterir. İşçiler ve sendikalarının, istihdam düzeyine yönelik duyarlı oldukları bilinen bir gerçektir. İstihdam boyutu konusunda sendikalar şu nedenlerle çevre konusuna yönelirler:

i. Çevre sorunları tarım, ormancılık ve turizm gibi sektörlerde istihdam azalmalarına neden olur²⁶.

ii. Çevre sorunlarını önlemeye yönelik geliştirilen çevre koruma politikaları, işsizlik yaratabilir²⁷.

iii. Çevre koruma politikaları, yeni istihdam alanları yaratarak, işsizliğin azalmasına neden olabilir²⁸.

iv. Bazı çevre koruma politikaları, işyerlerini yer değiştirmeye veya belirli bölgelerde kurulmaya zorlayabilmektedir²⁹.

v. Çevre koruma amaçlı geliştirilen önlemler arasında işe giriş sınırlamaları ile belirli bir eğitim alma ve istihdam etme zorunlulukları olabilmektedir³⁰.

²⁴ Bkz.: Birinci Bölüm, §.2.III / A-B.

²⁵ LORDOĞLU-TÖRÜNER, s.134.

²⁶ Bkz.: Birinci Bölüm, §.2.IV.

²⁷ Bkz.: Birinci Bölüm, §.4.II/B.

²⁸ Bkz.: Birinci Bölüm, §.4.II/A.

²⁹ Bkz.: Birinci Bölüm, §.4.III.

³⁰ Bkz.: Birinci Bölüm, §.4. IV.

II. YEŞİL, ÇEVRECI GRUPLARIN ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

İşçi sendikaları, 1970'li yıllarda ortaya çıkmaya başlayan ve toplumda önemli bir etkinliğe sahip olan "ilerici siyasi gruplar"dan kendilerini uzaklaştırmışlardır³¹. İlerici siyasi gruplardan kastedilen; "kadın, barış, çevre, insan hakları, ırkçılık karşıtı, komşuluk birlikleri gibi hareketlerdir. Bu hareketlere yeni toplumsal hareketler adı da verilmektedir.

Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasıyla, geleneksel işçi hareketleri ve sendikalarının ücret ve çalışma koşullarıyla sınırlı nitelikleri sorgulanmaya başlanmıştır³². Bu sorgulama sürecinde beliren düşüncelerden biri, sendikal hareketin geleceğinin yeni toplumsal hareketler karşısındaki tutumuna göre şekilleneceğidir: "Sendikal hareketin gelişimi diğer toplumsal hareketler ve hedefler karşısındaki tavrına da bağlıdır. Eğer onlardan kopar ve daha geniş bir hareketin bileşeni olmayı reddederse, görevinin ücretlilerin savunulmasıyla sınırlı olduğunu kabul ederse, yeni-korporatist ve muhafazakar bir güç olarak zayıflamaktan kurtulamayacaktır³³".

Genel anlamda, yeni toplumsal hareket içinde değerlendirilen çevreci ve yeşil gruplar (özellikle yeşil gruplar), işçi sendikaları üzerinde önemli etkilere neden olmaktadır. Bu hareketlerin işçi sendikalarına yönelttiği eleştirilerden sonra, işçi sendikaları "şaha kalkmış bir sanayiciliğin gürültücü destekçileri" olma noktasından uzaklaşmaya başlamışlardır³⁴.

Toplumsal bir hareket olarak, çevreci, yeşil gruplar ile sendikalar arasındaki ilişki ve etkileşim biçimleri oldukça farklıdır. Özellikle de yeşil gruplar kimya, nükleer enerji ve çevre sorunu yaratan diğer sanayi dallarında işçi sendikalarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar³⁵. Bazı sektörlerde veya bazı ülkelerde ise sendikalar, yeşil gruplarla işbirliğine yönelebilmektedirler³⁶.

³¹ EKİN, "Değişim ve ...", s.23'den Toker DERELİ, "Batı Ülkelerinde ve Türkiye'de Sendikaların Karşılaştıkları Sorunlar ve Başlıca Gelişmeler", İ.Ü. İKTİSAT FAKÜLTESİ MECMUASI, (1988), s.55.

³² Ronaldo MUNCK (Çev. Cenk AYGÜN), Uluslararası Emek Araştırmaları, Ankara, 1995. s.354.

³³ André GORZ (Çev. Işık ERGÜDEN), İktisadi Aklın Eleştirisi, İstanbul, 1995, s.276-277.

³⁴ MUNCK, s.354.

³⁵ FRANKEL, s.244.

³⁶ Fransa'da işbirliğine kısa bir örnek için bkz.: Dominique SIMONNET (Çev. M. Selami ŞAKİROĞLU), Çevrecilik, İstanbul, 1990, s.113.

Kimya, nükleer enerji ve çevre sorunu yaratan diğer sanayi sektörlerinde faaliyet gösteren sendikalar ile çevreci ve yeşil hareketlerin karşı karşıya kalmalarının temelinde istihdamın korunması amacı yatmaktadır. Bu sektörlerdeki sendikalar ve işçiler, "işlerini kaybettiklerinde (ömür boyu da sürebilir) kısa vadede yaşamlarını nasıl sürdüreceklarını ayrıntılarıyla açıklayamayan" alternatif hareketlerle çatışmaya düşmektedirler³⁷.

Çeşitli yeşil, çevreci gruplar endüstri ilişkileri sistemini etkilemektedir. 1970'li yıllarda batılı sanayileşmiş ülkelerde ortaya çıkan ve hızlı bir gelişme gösteren çevreci, yeşil hareketler, kamu politikalarını etkilemeleri yanında, toplumda yer alan her bireyin ve her kurumun gündemine çevre sorunları ve çevrenin korunması konularının girmesine neden olmuşlardır. Özellikle yeşil hareketlerin sanayi toplumunu kuramsal ve pratik alanda reddetmeleri ve sanayi sonrası toplum, sanayi karşıtı toplum gibi ütopyalar geliştirmeye başlamaları, yeni bir ideolojik düzlem oluşturmuştur. Toplumsal ilişkilerde ortaya çıkan bu yeni ideoloji, toplumsal sistemin bir alt sistemi olan endüstri ilişkileri sistemine de yansımaktadır. Sanayi devriminden bugüne kadar gelenekselleşen, kurumları ve ideolojik nitelikleri belirginleşen endüstri ilişkileri sistemi içinde yeşil hareketin varlığı ile sınırlı da olsa yeni bir dinamik ortaya çıkmıştır.

İngiltere'de 1970'li yılların sonlarına doğru, kimisi özerk, kimisi sendikaların üye tabanına dayalı sol ve sosyalist "yeşil örgütlenmeler" görülmeye başlanmıştır. Sosyalist Çevre ve Doğal Kaynaklar Birliği (SERA), 1980'li yıllarda sendikalar içinde üye sayısı bakımından az, fakat oldukça etkili bir "hizip durumuna geldiği belirtilmektedir. İngiltere işçi hareketi içinde yeşil hareketler benzeri, "kapitalist büyüme mantığı" sorgulayan arayışlar oluşmaktadır. 13 bin işçinin çalıştığı bir işyerinde, sendika işyeri temsilcileri, 1978'de "işsizliğe ve nükleer enerji gibi masraflı ve tehlikeli enerji kaynaklarına karşı" alternatif bir işletme planı hazırlamışlardır. SERA'nın çabalarıyla benzeri girişimlerin başka işletmelerde de ortaya çıktığı belirtilmektedir. İngiltere benzeri bir örnekte İtalya için verilebilir. 1976 yılından sonra Radikal Parti, yeşil etmenlere ağırlık vermeye başladı.

³⁷ FRANKEL, s.245.

Aynı zamanda işçi sendikalarının içerisinde anti-büyüme, ekolojist bir işçi muhalefetin çekirdeğini oluşturdukları görülmüştür³⁸.

Diğer bir gelişme alanı ise çevreci, yeşil hareketlerin doğrudan çalışma ile ilgili alanlardaki siyasi ve teknik işlemleridir. Örneğin, İngiltere'de Ekoloji Partisi, savunduğu tasarrufçu yaklaşım doğrultusunun bir parçası olarak, işçi ücretlerinin düşürülmesi gerektiğini belirtmektedir. Çevreci, yeşil hareketlerin çalışma ile ilgili alanlara yönelik istemlerine çeşitli örnekler vermek olanaklıdır. Ancak konunun bütünlüğünün bozulmaması amacıyla yalnızca Almanya'da faaliyet gösteren Yeşiller Partisi'nin öncü sayılabilecek belgelerinden bazı ifadeler belirtmeye çalışılacaktır.

Yabancı işçilere yönelik istekler³⁹:

- Yabancı işçilere iş bulmak ve aracılık ederek para kazanan vicdansız insan sarraflarının bu faaliyetine yasa yoluyla son verilmelidir.
- Gelişen iş ilişkilerine müdahale edilmeksizin, çalışma makamlarınca iş bulma ve işe yerleştirmede yabancılarla Almanlara eşit işlem yapılsın.
- Yabancı meslektaşların sendikalarda engelle karşılaşmaksızın, eşit haklarla faaliyet göstermelerinden yanayız.
- Yeni işe almalarda Almanya'da oturan yabancılara eşit imkan tanınmalıdır.

Çalışma şartlarına ilişkin istekler⁴⁰:

- Düşük gelirli kullanan bir ücret politikasının uygulanması. Düşük gelir gruplarının gelir vergisinden muaf tutulması.
- Ücretli çalışmanın taşıdığı önemin azaltılması.
- İş imkanlarının ihraç edilmesinden ve üçüncü dünyadaki ucuz işgücünün sömürülmesinden vazgeçilmesi.

³⁸"Yeşiller ve Alternatif Hareket", SOZYALİZM VE TOPLUMSAL MÜCADELELER ANSİKLOPEDİSİ, C.5, s. 1550, 1554.

³⁹Tanıl BORA, Yeşiller ve Sosyalizm, İstanbul, 1988, s. 264-265.

⁴⁰BORA, s. 274-297.

- Haftalık çalışma süresinin kısaltılması.
- Serbest çalışanlardan ve memurlardan işgücü piyasası için belirli bir para alınması.
- Dinlenme molaları uzatılmalıdır. Hamile ve çocuk emziren kadınlar için ek mola hakkı sağlanmalıdır.

Marjinal cinsel grupların, çalışma koşullarına yönelik istekleri⁴¹:

- İnsanların cinsel yönelimleri ve eşcinsel veya lezbiyen olarak kimliklerini açıkça ortaya koymaları, kiracı ve iş ilişkilerinde kovulma nedeni olamaz. Hiç kimse, cinsiyetinden ve cinsel yönelimlerinden ötürü ayrımcılığa tabi tutulamaz.

İşçi sendikalarına yönelik istek ve eleştirileri⁴²:

- İşçiler ve sendikalar, sayısal güçleri ve üretim araçlarıyla dolaysız ilişkileri nedeniyle eskiden olduğu gibi şimdi de ekonomik ilişkilere etki etmek için büyük olanaklara sahiptirler.
- İşin dağıtımı ve çalışma süresinin azaltılması gibi önlemler, hemen hemen yalnızca sendikaların devreye girmesiyle kabul ettirilebilecektir.
- Federal Almanya'da sendika yapıları donmuş ve sisteme, parlamentolara, SPD'ye gereğinden fazla çark etmiş durumda, olanaklarını tam olarak değerlendirmekten uzaktırlar.
- İşçi sendikaları kendi yapılarında bile, özyönetimi ve çalışmanın insanileştirilmesini sağlayamamışlardır.
- Skandallar ve sistemle uyum içinde bulunmaları, işçilerin sendikalarına olan güvenlerini sarsmıştır.
- Sendikalarda parçalanmanın kestirilemeyecek sonuçları olduğu için, buralardaki birçok yapıcı gücün yardımıyla kemikleşmeyi kırarak, sendikaların varlığını tehdit eden koşullarla mücadelede işçi ve sendika hareketine yeni yöntemler ve düşünceler kazandıracak, yeni bir taban hareketini uyandıracak sendika içi aktif çalışma önemlidir.

⁴¹ BORA, s.267-268.

⁴² BORA, s.294-296.

- Greve ve işletme işgallerine, işyerlerinin ve işletmelerin korunması için daha güçlü olarak başvurulmalıdır.

- İşletmelerin toplumsal ve ekolojik olarak anlamlı bir üretime yönelmesi ve işletmenin özyönetimi, sendikal amaç olarak kabul edilmelidir.

Yukarıda verilen örnek istemlerin yalnızca Almanya Yeşiller Partisi'nin çalışmaya yönelik isteklerinden sadece birkaçı olduğunu belirtmek gerekir. Diğer yandan birçok yeşil hareketin çok çeşitli ve birbirleriyle çatışan isteklerde buldukları ve toplumsal projeler oluşturdukları gözden kaçmamalıdır. Ancak burada değinilmek istenen konu, yeşil hareketlerin "çalışmaya" ve bağlantılı olarak işçi sendikalarına yönelik geliştirdikleri ve savundukları radikal politikalarıdır.

Ş.3. ULUSLARARASI İŞÇİ KURULUŞLARININ ÇEVRE POLİTİKALARI

I. ULUSLARARASI HÜR İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU (ICFTU)

ICFTU, bütün istihdam ve kalkınmanın doğal çevreden kaynakların sağlanmasına bağlı olduğunu ve eğer çevre sürekliliği kötüye kullanılırsa, sendikaların temelinde bulunan konularla birlikte, gelişme sürecinin de kaçınılmaz olarak tehlikeye gireceğini söylemektedir. ICFTU'ya göre dünyadaki işçi sendikaları sürdürülebilir kalkınma fikrini şiddetle desteklemektedir. "Kirlenmeden öder" ilkesi ICFTU'nun inandığı ve savunduğu bir ilkedir. Çalışan insanları saran çevresel tehlikeler, küresel boyutta bir öneme sahiptir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, çevresel konular noktasında ortaklardır. ICFTU, çevresel konularda ILO'ya bir rol de önermektedir. ILO çaba ve kaynaklarını, çevresel politikaların olumlu istihdam etkilerini maksimize etmeye yöneltilmelidir⁴³.

Bhopal büyük endüstriyel kazasından sonra ICFTU ve ICEF, benzer kazaların gelecekte bir daha olmaması için öneriler geliştiren bir rapor hazırlamışlardır. ICFTU ve bağlı ITS'ler işgücü sağlığı, iş güvenliği ve çevre konuları hakkında düzenli olarak toplanmaktadır. ICFTU ve ITS'ler, "toplumun tüm fertleri için sürekli ve kararlı bir kalkınma sağlamak amacıyla, sorunların belirlenmesinde ve çözümünde, Birleşmiş Milletler ve

⁴³ ILO, Record of ..., s.11/1,40.

diğer uluslararası örgütlerle birlikte sendikaların da önemli rolü olduğu" görüşünü savunmaktadırlar. ICFTU'ya göre; sendikalar, ulusal ve uluslararası boyutta, kendi çevre stratejilerini belirlemeli ve bu da ayrı bir çalışma olarak değil, geniş boyutlu sendika politikasının bir parçası olarak yapılmalıdır⁴⁴.

ICFTU, aşağıdaki konularda tartışma grupları oluşturmuştur⁴⁵:

- Çevre konularıyla ilgili olarak fabrika düzeyinde işçilerin katılımı,
- Çevre konusunda ekonomik politika önerileri,
- Çevrenin riske girdiği durumlarda işçilerin işi durdurması hakkı,
- Çevre ve serbest zaman (kısa süreli çalışma) ilişkisi,
- İşçiler için çevre eğitimi,
- Çevre kirliliği standartlarının kuzey ve güney ülkeler açısından karşılaştırılması,
- Sendikaların yeşil veya çevreci gruplarla iyi ilişkiler geliştirmesi.

II. ULUSLARARASI METAL İŞÇİLERİ FEDERASYONU (IMF)

IMF'nin, 26-27 Mayıs 1994 tarihinde düzenlenen yıllık Merkez Komite Toplantısı'nda, "Metal İşçileri Alternatif Küresel Ekonomik ve Toplumsal Kalkınmadan Yana" başlıklı bir program tartışılarak, kabul edildi. Bu programda "çevrenin korunması, insan hakları ve sendikal haklar alanında uluslararası standartların geliştirilmesine ve uygulanmasına gereksinim bulunmaktadır. Çokuluslu şirketlerin, demokratik toplumların gereği olan hukuksal, toplumsal ve ahlaki yükümlülükleri yerine getirmekten kaçınmaları engellenmelidir" ifadesi yer almıştır⁴⁶.

IMF'nin 1988 tarihinde toplanan Svenska Metal Konferansı'nda yayınladığı bir deklarasyon doğrudan Federasyon'un çevre sorunlarına ilişkin görüşlerini içermektedir. Deklarasyon, dünyadaki metal işçilerinin belirli şartlar doğrultusunda kendileri ve gelecek nesiller için daha iyi çevre

⁴⁴ Sinan VARGI, "Çevrenin Korunması Konusunda Sendikalar Tarafından Yürütülen Çalışmalar", TÜRK-İŞ DERGİSİ, S.287 (Mart 1994), s.34-35.

⁴⁵ LORDOĞLU-TÖRÜNER, s.134.

⁴⁶ "Uluslararası Metal İşçileri Federasyonu'nun Alternatif Küresel Kalkınma Politikası", TÜBA, S. (Ağustos 1994), s.2.

diğer uluslararası örgütlerle birlikte sendikaların da önemli rolü olduğu görüşünü savunmaktadırlar. ICFTU'ya göre; sendikalar, ulusal ve uluslararası boyutta, kendi çevre stratejilerini belirlemeli ve bu da ayrı bir çalışma olarak değil, geniş boyutlu sendika politikasının bir parçası olarak yapılmalıdır⁴⁴.

ICFTU, aşağıdaki konularda tartışma grupları oluşturmuştur⁴⁵:

- Çevre konularıyla ilgili olarak fabrika düzeyinde işçilerin katılımı,
- Çevre konusunda ekonomik politika önerileri,
- Çevrenin riske girdiği durumlarda işçilerin işi durdurması hakkı,
- Çevre ve serbest zaman (kısa süreli çalışma) ilişkisi,
- İşçiler için çevre eğitimi,
- Çevre kirliliği standartlarının kuzey ve güney ülkeler açısından karşılaştırılması,
- Sendikaların yeşil veya çevreci gruplarla iyi ilişkiler geliştirmesi.

II. ULUSLARARASI METAL İŞÇİLERİ FEDERASYONU (IMF)

IMF'nin, 26-27 Mayıs 1994 tarihinde düzenlenen yıllık Merkez Komite Toplantısı'nda, "Metal İşçileri Alternatif Küresel Ekonomik ve Toplumsal Kalkınmadan Yana" başlıklı bir program tartışılarak, kabul edildi. Bu programda "çevrenin korunması, insan hakları ve sendikal haklar alanında uluslararası standartların geliştirilmesine ve uygulanmasına gereksinim bulunmaktadır. Çokuluslu şirketlerin, demokratik toplumların gereği olan hukuksal, toplumsal ve ahlaki yükümlülükleri yerine getirmekten kaçınmaları engellenmelidir" ifadesi yer almıştır⁴⁶.

IMF'nin 1988 tarihinde toplanan Svenska Metal Konferansı'nda yayınladığı bir deklarasyon doğrudan Federasyon'un çevre sorunlarına ilişkin görüşlerini içermektedir. Deklarasyon, dünyadaki metal işçilerinin belirli şartlar doğrultusunda kendileri ve gelecek nesiller için daha iyi çevre

⁴⁴ Sinan VARGI, "Çevrenin Korunması Konusunda Sendikalar Tarafından Yürütülen Çalışmalar", TÜRK-İŞ DERGİSİ, S.287 (Mart 1994), s.34-35.

⁴⁵ LORDOĞLU-TÖRÜNER, s.134.

⁴⁶ "Uluslararası Metal İşçileri Federasyonu'nun Alternatif Küresel Kalkınma Politikası", TÜBA, S. (Ağustos 1994), s.2.

uğruna mücadele vermeyi kabul ettiklerini bildirmektedir. Deklarasyonda belirli şartlar ise şu şekilde sıralanmıştır⁴⁷:

- Bilgimiz ve örgütlenmemiz ile çevre korumacılığına katkıda bulunmak. Kirliliği önlemek ve ortadan kaldırmak için tüm hükümetlere politik gücümüzü kullanarak yaptırımlarda bulunmak.

- Çalışma alanının ıslahı ve tesis alanı dışında da kirliliğin azaltılması konularında işverenlerle görüşmek,

- Çevre faaliyetlerinin de sendikanın doğal görevlerinden biri olduğunu kabul ederek, çevresel konularda bir sendika stratejisi oluşturmak ve IMF programı kurmak,

- Çevresel konularda, her düzeyde eğitim programları organize etmek ve bilgi alış-verişi sağlamak,

- Bilim adamları, araştırmacılar ve çeşitli örgütler gibi, işçiler için çevre korumacılığını destekleyen ve geliştiren tüm organizasyonlarla işbirliğimizi geliştirmek,

- Tehlikeli maddelerin ve yanlış uygulamaların, gelişmekte olan ülkelere ithalini durdurmak ve bu tehlikeler hakkında bilgilendirmeyi arttırmak ve yaymak,

Ş.4. AVRUPA ÜLKELERİNDE İŞÇİ SENDİKALARININ ÇEVRE POLİTİKALARI

I. YUNANİSTAN İŞÇİ SENDİKALARI

Yunanistan işçi sendikaları çevresel konularla ilgilenen Atina İşçi Merkezi ile birlikte bir enstitü kurmuşlardır. Enstitüde sanayinin yeniden şekillendirilmesi ve çevresel etki çalışmalarına ilişkin yayınlar ve seminerler yapılmaktadır. Bunların yanında merkez çevresel konularda şu faaliyetleri de yürütmektedir⁴⁸:

- Halkla ilişkiler faaliyetlerinin koordinasyonu
- Uzmanların sürekli toplanması

⁴⁷ TÜRK-METAL, "9.Olağan Genel Kurulu'na Sunulan Çalışma Raporu", TÜBA, S.1069(Nisan 1996), s.5-6.

⁴⁸ HILDERBRANDT-SCHMIDT, s.129.

- Sendika üyelerinin eğitilmesi
- Yunan mühendis odası ve mühendis örgütleri ile ilişki kurulması
- Yerel yöneticiler ve ekolojik gruplar ile ilişki kurulması

Endüstriyel ilişkiler sistemi içinde yapılan çalışmalarda çevresel konulara pek yer verilmemektedir. Ancak, Yunan işveren örgütü ile Yunan işçi sendikaları konfederasyonu arasında 1990 yılında imzalanan bir sözleşme vardır. Bu sözleşme işçi sağlığı ve iş güvenliği ile ilgilidir. Sözleşmede sağlık ve güvenlik komitelerinin yükümlülükleri ve haklarıyla ilgili düzenlemelerin yanında işyeri iç ve dış çevresine yönelik çalışmalar ile birlikte diğer konularda ilgilenen bir ulusal sağlık ve güvenlik enstitüsünün kurulması gerektiği belirtilmektedir. Fakat sözleşmenin getirdiği düzenlemelere yönelik girişimler oluşturulamamıştır. 1991/1992 dönemi Genel Toplu İş Sözleşmesi'nin 6. bölümünde sağlık ve güvenlik için ortak bir enstitünün kurulmasından söz edilmektedir⁴⁹.

II. HOLLANDA İŞÇİ SENDİKALARI

Hollanda İşçi Sendikaları, 1980'li yılların ortalarında yoğun bir şekilde çevre konusuna yöneldiler⁵⁰. Ülkenin en büyük işçi sendikaları federasyonu olan Hollanda Sendikalar Federasyonu (FNV), önde gelen çevre örgütleriyle birlikte 1987 yılında hazırladığı "Çevreye Yatırım Yapmak" adlı bir bildiri yayınladı. Aynı yıl içinde FNV, "Bir Çevre Politikası İçin Sendikal Temel" başlıklı bir başka bildiri yayınladı. Bu bildiri, temiz ürün kullanımı, işletmelerdeki gelişmeler, trafik yönetimi, sektörel ve ulusal düzeyde ulaşım ve enerji gibi konularda eylemi kapsamaktadır. Diğer yandan, aynı bildiri; sendikal hareket ile ilgili yeni etkinliklerin gelişmesi için çevre tartışmasını desteklemektedir.

İşçi sendikaları ulusal çevre politikası tartışmaları içinde yer almaya çalıştılar. FNV'ye üye sendikalar, FNV merkez bürosuyla işbirliğine gittiler ve sendikal hareket dışından uzmanlar getirtildi. Çevre hareketinin ve üniversitelerin yardımıyla bir Danışmanlar Grubu oluşturuldu. Her sendika bir çevre temsilcisi tayin etti. Bu çevre temsilcisi, işletmelerde sözleşmeleri sonuçlandırmak ve sendika üyeleri arasında çevre duyarlılığı kampanyası yürütme olanaklarını araştırmak durumundaydı. Sendika

⁴⁹ HILDERBRANDT-SCHMIDT, s.116.

⁵⁰ Hollanda işçi sendikaları hakkında bkz.: Aysen TOKOL, *Avrupa Topluluğuna Üye Ülkelerde Sendikal Hareket*, U.Ü.G.V. Ya., No.82, Bursa, 1993, s.32-40.

Teknoloji Tavsiye Kurumu bile kampanyalar organize etmek durumundaydı. Ücret görüşmelerinde uygun anlaşmalar hazırlanmalı, örneğin toksik maddelerle çalışmayı kabul etmeme gibi. Sonuçta, program üzerindeki tartışmalar tüm düzeylerde sürdürüldü. Belirtilen önlemlerden birkaçı sonradan yerine getirildi. Bazı sendikalar üyelerine yönelik bilgilendirme kampanyaları başlattılar.

Ulusal Hristiyan Sendikaları Federasyonu (CNV), çevre programlarını oluşturdu. CNV'nin de içinde yer aldığı çeşitli sendikalar, çevre kursları açtılar. Hollanda işçi sendikaları, çevre örgütlerinin de katılması yoluyla, işyeri içi çevre koruma sistemi tartışmalarının içinde bulundular⁵¹.

Hollanda endüstri ilişkiler sistemi içindeki görüşme ve sözleşmelerde çevre konusu yer almaktadır. Görüşmeler sonucunda FNV ve İşveren Birliği (VNO), çevre sorununa ortak yaklaşma konusu üzerinde anlaşmaya vardılar. 1989 yılında yapılan bu anlaşma, düşük ekonomik büyüme dönemlerinde bile uygulanacak bir çevre politikasını öngörmektedir. Bu anlaşma bütün işveren ve işçi örgütleri arasında "sürdürülebilir ekonomik büyüme" amacıyla başlayan görüşmelere önderlik etti. Anlaşma, anahtar rolün hükümette olması ve uluslararası rekabetin sürdürülmesi amacının, çevre korumasından kaçınmanın bir nedeni olamayacağı belirtildi. Bu anlaşma, aynı zamanda çevresel konularda uygulama düzeyini de kapsayan bütün düzeylerde işçi sendikalarının rolünü kabul etmektedir⁵².

FNV ve VNO arasında yapılan bu anlaşmanın bir sonucu olarak ortak çalışma alanları, çeşitli çevre sorunlarına ilişkin görüş oluşturma çalışmalarına başladı. Görüşmelerin bir diğer sonucu da "işletmede çevresel koruma" kampanyası girişimidir. Bu kampanyanın amacı, sistemli bir şekilde, daha fazla gecikmeksizin üretim sürecinin çevresel yönüne dikkat çekmektir. 1989 yılında başlayan bu kampanya ile sanayideki çevre duyarlılığının artırılması, sektörel düzeyde çevre koruma sistemlerinin gelişmesinin ilerletilmesi ve olduğunca fazla işletmede ve sektör düzeyinde bir çevre koruma sisteminin başlatılması tasarlandı⁵³.

⁵¹ Hollanda işçi sendikaları için buraya kadar anlatılanlar için bkz.: HILDERBRANDT-SCHMIDT, s.117-118.

⁵² HILDERBRANDT-SCHMIDT, s.105.

⁵³ HILDERBRANDT-SCHMIDT, s.105; FNV'nin bir çevresel uygulama ve tartışmalara yönelik örnek görüşleri için bkz.: Wout BUITELAAR, "A Case Study Report of DSM Chemicals Rotterdam", INDUSTRIAL RELATIONS AND ENVIRONMENT, CASE STUDIES, E.F.I.L.W.L. Ya., ?, 1994, s.33-68.

Bu ülkedeki ulusal düzeyde yürütülen ortak tartışmalar olmakta, fakat bu tartışmaların yeterince geliştirilemediği belirtilmektedir. Diğer yandan çevre konusu, sektör ve işyeri düzeyinde yapılan ücret görüşmelerinin bir parçası haline geldi. Özellikle Hristiyan sendikalar çevresel toplu sözleşmelerin önemini vurgulamaktadırlar⁵⁴.

1991 yılında hükümete bağlı Toplu İş Sözleşme Servisi, incelediği 163 toplu sözleşmeden 53'ünde çevre konusuyla ilgili maddelerin bulunduğunu açıklamıştır. Toplu sözleşmelerde yer alan bu maddeler çeşitlilik göstermektedir. Bu maddelerin içeriğine yönelik şu örnekler verilebilir:

- İşletmede çevre koruma sisteminin kurulması,
- Malzemelerin ikamesinde somut ölçüler,
- Yeniden dönüşüm işleri,
- Çevresel önlemler hakkında iş konseyi ile görüşme,
- Uzmanların görüşlerine başvurma,
- Çevre korumasının gözönüne alınması amacının açıklanması.

Hollanda'daki çevre koruma sözleşmelerinin hareket noktası çalışma çevresi ve genellikle mevcut uygulamayı biraz değiştirmekten çok bir sisteme bağlamaktadır⁵⁵.

III. İTALYA İŞÇİ SENDİKALARI

İtalya'nın üç büyük sendikal yapısı CGIL, CISL ve UIL 1989 ve 1990 yıllarında çevre korumaya yöneldiler⁵⁶. Sendikaların çevreye yönelik kararlılığını belirlemek için, ulusal kongreler, programlar ve girişimler oluşturdular. 1989 yılında sendikanın çevre dairesi, sera etkisinden üçüncü dünya borçlarına kadar uzanan ve endüstri ilişkilerine doğrudan ve dolaylı

⁵⁴ HILDERBRANDT-SCHMIDT, s.106.

⁵⁵ Hollanda'da endüstri ilişkiler sistemi içerisinde gerçekleşen bir örnek olay için bkz.: BUITELAAR, s. 33-68.

⁵⁶ İtalya sendikal hareketinin genel özellikleri ve gelişimi hakkında bkz.: TOKOL, s. 95-103; KÖKTEN, s.145-160.

olarak etkileyen konuları kapsayan bir çalışma programı hazırladı. Bu çalışma programının genel hatları şu şekilde belirtilebilir⁵⁷:

- Üretimin ekolojik anlamda yeniden yapılandırılmasına yönelik bir kanun tasarısı,
- Çevresel etkilerin cezai yaptırımların ortaya konması,
- Çevresel bilgilendirme sisteminin geliştirilmesi,
- Ulusal ve toplu sözleşmelerin yapılması,
- Bölgesel konferansların yapılması,
- Araştırma projelerinde hükümetle ilişki kurulması,
- Çevre Bakanlığı'nın yeniden gözden geçirilmesi, değiştirilmesi.

Bu ülke, sendikaları çevre örgütleriyle sıkı ilişkiler kurdular ve ortak toplantılar düzenlemişlerdir. Çevresel konularda "dönüşüm fonu"nun kurulmasına yönelik sendikalarla çevre örgütleri ortak bir yasa tasarısı hazırladılar. Fonun görevlerinden biri, "ekolojik kriz" anında işçilerin işten çıkarılmasına karşı "yasal ücret" düzenlemelerini içerir.

İtalya'nın endüstri ilişkileri sistemi içerisinde çevreyle ilgili ulusal, bölgesel ve işletme düzeyinde sözleşmeler mevcuttur. İşveren örgütü Confindustria, işçi sendikaları ve hükümet arasında yapılan merkezi görüşmeler, bazı çevresel istekleri kapsamaktadır. Bu görüşmelerin ilk aşamasında, endüstri ilişkileri sistemi taraflarının çevre konusunu ortak değerlendirmesinin gerekliliği kabul görmüştür.

Ayrıca bu görüşmelerde bir Çevre İzleme Enstitüsü'nün kurulması gündeme geldi. Enstitünün çeşitli görevleri vardır:

- Araştırma programlarını yürütmek,
- İşçi sendikalarına ve işverenlere çevre konuları, sanayi değişim projeleri, finansal araçlar, araştırma alanları, profesyonel eğitim konularındaki uygun girişimlere bilgi vermek,
- Hükümet, işveren ve işçi sendikaları arasındaki görüşmeleri desteklemek.

⁵⁷ İtalya'daki sendikaların anlatılan politikaları için bkz.: HILDERBRANDT-SCHMIDT, s. 125.

1991'de Confindustria ve Lombardy Sendikaları, bölgesel düzeyde tüm işyerlerini kapsar nitelikte, sağlık ve güvenliği çevrenin başlıca anlamı olarak değerlendiren bir sözleşme yaptılar. Çevre sorunlarını araştırmak üzere, Lombardy İşverenler Örgütü'nün merkezini büro olarak kullanan ortak komisyon oluşturuldu. Bu komisyon, çevresel mesleki eğitim girişimlerinin desteklenmesi, kurumlararası çevresel çatışmalarda hakem rolü oynamak, işyeri iç ve dış çevresine yönelik sorunların incelenmesi gibi görevler üstlenmiştir.

Kimyasal maddeler sektöründe imzalanan ulusal düzeydeki toplu sözleşmenin amacı, ortak sorumluluk ve ortak karar almaya açık modeller oluşturmayı ve çevresel konularla ilgili standart belirlemeyi içermektedir. Bu sözleşmenin bir maddesi çevre delegelerini ve çevre komisyonlarını resmen tanımaktadır. Çevre delegeleri için, 150 saat süreli eğitim kursları düzenlenmektedir. Tehlikeli maddelerin üretim sürecinde kullanılması ve çatışmaları önleme işlevi işyeri meclislerindedir. 300'den fazla işçinin bulunduğu işyerlerinde, yönetim kurulu toplantısının gündemine bir çevre programı sunulmak zorundadır. Bu program, işyerinin ürünler, teknoloji ve yeniden yapılandırılmasına ilişkin çevresel hedefleri kapsamalıdır. Çevresel ve güvenlik nedenleriyle geliştirilen yeniden yapılanmalar işyerleri meclisiyle tartışılması gerekir.

Aynı sözleşmenin bir başka maddesi, çevresel yatırımlar, eğitim programları, emisyonlar, toksik maddeler, güvenlik planları hakkında işyeri yönetimiyle birlikte hangi ortak tartışmaların yapılabileceğini düzenlemiştir. Sözleşme, aynı zamanda tarafların (işçi sendikaları- işverenler) ortak yönetecekleri bir çevre gözlemevinin kurulması amacını da ifade etmektedir. Bu gözlemevinin görevleri şu şekilde düzenlenmiştir:

- Çevresel standartlara bağlı olarak sözleşme taraflarının davranışlarını karşılaştırmak,
- Önerilerde bulunmak,
- Bilgi alışverişini sağlamak,
- Sektörün sağlık ve güvenlik koşullarının denetlenmesi,
- Çevresel eğitim programlarının geliştirilmesi,
- Toksik madde kullanımlarını denetleme.

Belirtilen sektörel sözleşmenin yanında, başka sözleşmeler de vardır. Sendikalar ve büyük şirketler arasında yapılan sözleşmelere ENILHEM, Zanussi örnek gösterilebilir. Bu sözleşmeler, çevresel konularda taraflar arasında ortak hakem sistemine ve eğitim programlarına olanak tanımaktadır⁵⁸.

IV. ALMANYA İŞÇİ SENDİKALARI

Alman işçi sendikaları, devletin çevre politikasına ilişkin isteklere yer veren ve işçi temsilcilerinin dahil olduğu; işletmelerle ilgili çevre politikaları için ayrıntılı ve oldukça geniş çevre programları geliştirdiler⁵⁹. Sanayi dallarına yönelik özel sorunlara bağlı olarak çevre konusuna sendikaların yaklaşımı çok çeşitli olabilmektedir. Aynı ölçüde sendika girişimlerinde de farklılık görülebilmektedir.

Metal İşçileri Sendikası, toksik maddelerin üretim sürecinde kullanılmasına yönelik kampanyalar oluşturdu ve belirli kazanımlar elde etti. Çevre korumasının mesleki eğitimin bir parçası yapılmasında başarı kazandılar. Çevre konuları bir süredir sendikanın eğitim çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır.

Gıda ve lüks mallar sanayindeki işçileri temsil eden sendika, gıda üretiminin niteliklerini ve çevresel etkisini tartışan "gıda maddeleri forumları" oluşturarak, tartışmalar sendikayla ilgisi olmayan uzmanları ve çevre kurumlarını da kapsamaktadır. Çevreyle uyumlu yeni turizm kampanyaları yürüttü. Ayrıca bir ekolojik toplu sözleşmenin kapsamlı tasarısını oluşturdu.

Ticaret, bankacılık ve sigorta sektöründe faaliyet gösteren işçi sendikası, işyerlerinde çevre koruması için bir kampanya başlattı. Benzer bir etkinliği Posta İşçileri Sendikası da yürütmüştür. İnşaatçılar Sendikası, ekolojik bina ve uygun kent planlaması için tasarılar geliştirmektedir. Kamu Hizmeti

⁵⁸ İtalya'daki toplu sözleşme sistemi içerisinde çevresel konulara yer verilmesi hakkında bkz.: HILDERBRANDT-SCHMIDT, s.112.; İtalya endüstri ilişkiler sisteminde çevresel bir örnek olay için bkz.: Alessandro NOTARGIOVANNI, "The Italian Case Study, The ACNA Case", INDUSTRIAL RELATIONS AND ENVIRONMENT, CASE STUDIES, E.F.I.L.W.L. Ya., ?, 1994, s.273-331.

⁵⁹ Almanya sendikal hareketinin genel özellikleri ve gelişimi hakkında bkz.: TOKOL, s. 1-20; KÖKTEN, s.9-22.

İşçileri Sendikası (ÖTV), kamu hizmetlerinin "yeşillendirilmesi" amacıyla bilim adamlarının yardımlarıyla planlar hazırladılar.

Alman Sendikalar Birliği (DGB) ve DGB'nin bölgesel ve yerel örgütleri, çevre sorunlarının çözümünü etkilemek veya desteklemek için, birçok durumda merkezi olmayan etkinliklerde bulundular. Bu etkinlikler, çoğu zaman yerel bölgelerle ya da çevre örgütleriyle işbirliği yapılarak gerçekleştirilmiştir.

Alman Ücretliler Birliği Sendikası (DAG), çevre konularıyla ilgilendi ve üyeleri için bilgilendirme kampanyası yürüttü. Kampanyanın amacı, işletmelerde çevre koruma etkinliklerinin gelişimine destek olmak ve işletmenin karar alma sürecinde işbirliğinin sağlanmasıdır.

Almanya'da, hükümet ve sanayi arasında çevre sorunlarına ilişkin sözleşmeler imzalanmaktadır. Bu sözleşme ve görüşmelerde sendikalar temsil edilmemektedir. Sözleşmenin uygulanmasının izlenmesi hükümet tarafından yerine getirilmektedir⁶⁰.

Sanayi düzeyinde endüstriyel ilişkilerin tarafları arasında yapılan çevre sözleşmeleri fazla değildir⁶¹. 1987 yılında Kimya Endüstrileri Örgütü ile Kimyasal Maddeler Sendikası, çevre politikasına yönelik ortak bildiri yayınladılar. Bildiri, çevresel bakımdan duyarlı atıkların test edilmesini ve kirletilmiş alanların rehabilitasyonu ile çevre sorunlarının yasal olarak kurulmuş ekonomi ve iş güvenliği komitelerinde ele alınmasını kapsamaktadır. Bu bildirin bir amacı, insanları çevre koruma düzenlemeleri hakkında bilgilendirme ve yeni üretim süreçleri tasarlarken çevresel etkileri ayrıntılı bir şekilde tartışmaktır. Bildirin diğer konuları, tehlikeli maddelerin depolanması ve taşınması, atık sorunları ve kirliliğe karşı korunmadır. Çevre koruma ile ilgili konularda işyeri meclisleri bilgilendirilmelidir. Bu çevre sorunlarıyla da ilgilenen ekonomi ve iş güvenliği komitelerinin etkin çalışması bakımından gereklidir.

İlerleyen yıllarda bu bildiriye dayanılarak, Almanya'daki bütün büyük ve orta büyüklükteki kimyasal madde işyerlerini kapsayan 50 civarında

⁶⁰ Alman işçi sendikalarının çevre politikaları için bkz.: HILDERBRANDT-SCHMIDT, s.121; KLEPPER, s.253-254.

⁶¹ Sözleşmelere ilişkin bilgiler için bkz.: HILDERBRANDT-SCHMIDT, s. 109-110.

işyeri sözleşmeleri yapıldı. Bu sözleşmelerin düzenlendiği konular, genel hatlarıyla şu şekilde belirtilebilir⁶²:

- İşçilerin bilgilendirilmesine ilişkin ayrıntılı düzenlemeler,
- Yeni ürünlere ilişkin ortak tartışma hakkı,
- Çevre korumaya ilişkin ek eğitim önlemleri,
- Çevre uzmanları tarafından hazırlanan raporların ortak

değerlendirilmesi,

- Bazı işyerlerinde eşit temsil esasına dayalı özel çevre komitelerinin kurulması.

Bu sözleşmelerin uygulanması ve etkileri konusunda ayrıntılı bilgi olmadığı ayrıca belirtilmektedir.

Almanya'da "çevre biletleri" uygulamasıyla bazı işyerleri işçilerine çevre koruma amacını gözeten indirimli ya da ücretsiz bilet sağlayarak, toplu taşımayı özendiren sözleşmeler de yapılmıştır. Bu tür girişimler, genellikle işyeri meclislerinden ya da yerel sendika örgütlerinden gelmektedir. Bu sözleşmelerin amacı, kişisel ulaşım araçlarının kullanılması dolayısıyla ortaya çıkan çevre sorunlarının toplu taşımanın geliştirilmesi yoluyla azaltılmasıdır.

1989'da matbaacılık sanayiinde yapılan bir toplu iş sözleşmesinde, sağlığı tehdit eden bir durum karşısında ve işyeri içi sağlık koruma hakkında işçilerin şikayet haklarını geniş kapsamlı düzenleyen hükümler kondu. Çalışma koşulları sağlık açısından bir tehlike gösteriyorsa, işçilerin işyeri meclislerine ve işverene başvurabilecekleri belirtilmektedir. Eğer bir çözüm bulunmazsa işçiler, işyeri dışından kendi seçtikleri uzmanlara başvurabilirler. Bu düzenlemenin temel konusu çevresel tehlike arzeden kimyasal maddelerle ilgilidir.

Bölgesel düzeyde, Bavarian Gazete Sanayi, 1992 yılında ilk çevresel sektörel toplu iş sözleşmesini sonuçlandırdı. Bu toplu sözleşme, özellikle işyeriyle ilgili çevre koruma önlemlerini düzenlemektedir. Kullanılan çalışma malzemelerini, araçları ve yöntemleri çevresel bir zarar ortaya çıkaramayacağı, toplu sözleşmede emredici biçimde düzenlenmiştir.

⁶²HILDERBRANDT-SCHMIDT, s. 110.

İşyerlerinde eşit temsil hakkına dayalı çevre koruma önlemlerini geliştirmeye yönelik çevre komiteleri oluşturuldu. Bu komite, işçilerin bilgilendirilmesinden ve çevresel önlemlere uyulup uyulmadığını izlemekten sorumludur. Çevre komitesi, çoğunluk fikrini bir oy fazlayla sağlarsa, uzmanlara başvurabilir. İşçiler, çevre komitesinin çalışmaları hakkında personel toplantılarında bilgilendirilir. Bu sözleşme, çalışma çevresi ve sağlık koruması üzerine yapılan katılıma dayalı tartışmalarda işverenin masrafları karşılması zorunluluğuyla uzmanlar çağırma hakkını düzenleyen bir sözleşmedir.

1994 yılında sendikalar, toplu iş sözleşmelerinde ya da işyeri sözleşmelerinde, çevre sorunlarına yönelik daha kapsamlı katılım ve ortak karar alma hakkı amaçlayan, ayrıntılı, çeşitli tasarılar oluşturdu. Bu sendikalar Yiyecek, İçecek ve Restaurantlar Sendikası, IG Metal, Alman Ücretliler Sendikası'dır⁶³. Ancak, işverenler ve örgütlerinin bu tasarıları tartışmaya yanaşmadıkları belirtilmektedir⁶⁴.

V. DANİMARKA İŞÇİ SENDİKALARI

Danimarka İşçi Sendikaları Konfederasyonu (LO), 1990 yılında "LO ve İşyerinin Çevresi" adlı bildiriyle çevre politikasına ilişkin sorumluluklarını yerine getireceğini açıkladı⁶⁵. LO, bu bildiride, sürdürülebilir kalkınma ilkesini bütün toplumsal düzeylerde çevre konusundaki, bütün sendikal eylemlerin yol göstericisi olduğunu kabul etti. Bu bildiriye ulusal düzeyde yapılan bir kampanya izledi. Miting ve tartışmaları içeren bu kampanya, 1991 yılında LO'nun ulusal çevre eylem planının ortaya çıkmasına neden oldu.

LO'nun bu faaliyetlerinin 1980'lerin ortalarından beri farklı sendikalar tarafından yürütülen çeşitli girişimlere göre ileri bir düzeyde olduğu belirtilmektedir. LO'nun faaliyetleri Metal Sendikası'nın, işyeri iç ve dış

⁶³ IG Metal sendikasının bazı çevresel konulardaki uygulamaları ve politikaları için bkz.: Eckart HILDEBRANDT-Beate ZIMPELMANN, "The German Case Study, The Protection of Health and the Environment: Combined Case Study", INDUSTRIAL RELATIONS AND ENVIRONMENT, CASE STUDIES, E.F.I.L.W.L. Ya., ?, 1994, s.222-227.

⁶⁴ HILDEBRANDT-SCHMIDT, s. 110; Örnek olay incelemesi için bkz.: HILDEBRANDT-ZIMPELMANN, 133-239.

⁶⁵ Danimarka sendikal hareketinin genel özellikleri ve gelişimi hakkında bkz.: TOKOL, s. 41-51; KÖKTEN, s.49-64.

çevresi arasındaki ilişkileri incelemekle görevli bir merkez çevre komitesi kurmasına yol göstermiştir.

Bu ülke işçi sendikaları çevre sorununu yalnızca çalışma yaşamı anlamada değil, aynı zamanda günlük ve kamu yaşamında bir bütün olarak mücadele edilmesinden yanadırlar. Bu yüzden Ulusal Genel İşçiler Sendikası ve Ulusal Kadın İşçileri Sendikası, işçi temsilcilerinin "çevre koruyucu" olması gerektiğini ve yaşam tarzlarında ve mal üretme tarzında çevreye duyarlı değişiklikler yapmak için gösterilen çabalara ailelerin de katılması amacını açıklayan bir plan hazırladılar. Elektrikçiler Sendikası enerji koruması amacıyla, "yeşil elektrik teknisyeni" anlayışını geliştirmeye çalışmaktadır.

Danimarka işçi sendikalarının bu girişimleri genellikle merkezi düzeyde oluşturulmuştur. Nadiren, yerel düzeyde girişim örnekleri de vardır.

1991 yılında yürürlüğe giren yeni Çevre Koruma Yasası, kirliliğin azaltılması anlaşmalarını, hükümet yetkileri ve işgücü piyasası örgütlerinin katılımı yoluyla, Çevre Bakanlığı ve sanayi arasında merkezi düzeyde görüşülmesini olanaklı kılmaktadır. Ancak sendikaların bu sözleşme görüşmelerine ve sözleşmenin uygulanmasını izleme çalışmalarına katılmaları konusunda bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Sendikalar, sözleşmelere uyulup uyulmadığını izlemek, aynı zamanda sağlanan gelişmeleri hükümete bildirme konusunda yalnızca beyanat verme yolu ile katılabiliyorlar ve tartışmalarda kendiliklerinden yol alamıyorlardı. 1991 yılında imzalanan PVC Sözleşmesi'nin yerine getirilmesini izleme grubuna sendikalar dahil edildi. Fakat sendikalar bu sözleşmeyi imzalamadılar. Çünkü sözleşme şartlarında sendikalar, yasal anlamda gerçek bir tezat olarak görülmediler.

Danimarka'da 1899 yılına dayanan, sendikalar ve işveren örgütleri arasındaki Genel Sözleşme, 1986 yılında tekrar gözden geçirilerek değiştirildi. Bu gözden geçirme ve değiştirme, işbirliği sözleşmesinin temelini oluşturdu. 1986 yılında ortaya çıkan bu işbirliği sözleşmesi, 35'ten fazla işçinin çalıştığı işyerlerini kapsamaktadır. Bu sözleşme işyerlerinde işbirliği komitelerinin oluşturulmasını düzenlemektedir.

İşbirliği komiteleri, işçiler tarafından seçilen işçi temsilcileri, işveren tarafından seçilen üst yöneticiler, güvenlik memurları ile uzmanlardan oluşturulacağı belirtilmiştir. İşveren bütün önemli işlemlerinde bu komiteyi bilgilendirmek ve işbirliğini kabul etmek zorundadır. Yerel çalışma çevresi, çalışma koşulları, yeni teknolojilerin etkisi gibi konuları kapsamaktadır. İşçiler, işverenin izninin alınıp alınmadığına bakılmaksızın uzmanlara müracaat edebilir. Ancak, uzmanların işyerine girmesi, işverenin kabulüyle olacaktır. Sendikalar ve işçiler bu işbirliği komitesi yoluyla işletmelerin çevre politikalarını etkileme olanakları vardır. Ortaya çıkan deneyimlerin gösterdiği kadarıyla, işverenlerin çalışanları teknik değişiklikler, planlama ve karar alma süreçlerinde yeterince erken bir aşamada dahil etme eğiliminde olmadıkları görüşü belirtilmektedir⁶⁶.

Endüstriyel Çatışmaların Düzenlenmesine İlişkin Sözleşme (1910), "yaşam, saadet ya da insan saygınlığı"nın doğrudan tehdit eden önemli bir tehlike durumunda çalışmanın durdurulmasını olanaklı kılan bir düzenlemeyi içermektedir. Bu yola nadiren başvurulmaktadır.

Danimarka işverenler örgütü ile metal işçilerinin merkezi örgütü arasında gerçekleştirilen IMO Sözleşmesi çevre konusunda önemli gelişmeler içermektedir. Bu sözleşme, metal sanayinde "sanayi için çevre servisi" oluşturulmasını belirtmektedir. Bu servis, şirketleri iç ve dış çevreyle ilgili sorunlar hakkında eğitilmesi görevini yerine getirecektir. IMO Sözleşmesi'nin bir başka sonucu da metal sanayini kapsayan "sektörel güvenlik meclisi"dir. Bu meclis, dış çevreyle ilgili sorunları görüşmek durumundadır. Bu sözleşmenin aksayan yönlerinin bulunduğu belirtilmektedir.

Bu ülkede bazı işletmeler, pilot projelere benzeyen örnek sözleşmeler yapmışlardır. Bu işletmelere Danfoss örnek verilebilir. Danfoss, işyeri iç ve dış çevresiyle ilgili konulara değinen işletme içi sağlık servisi oluşturmuştur. Ücret sistemi, bir bölümdeki kirlilik düzeyine ve kaynakların tüketimine bağlanmış ve güvenlik gruplarının eğitim süresi iki gün olarak belirlenmiştir. Güvenlik grupları, sorunlara çözüm

⁶⁶ Danimarka sendikaların çevresel politikaları için bkz.: HİLDERBRANDT-SCHMIDT, s. 119-120.

bulmaktan çok, bulunan çözümlerin uygulanmasına daha çok katılmaktadırlar⁶⁷.

VI. İNGİLTERE İŞÇİ SENDİKALARI

İşçi Sendikaları Kongresi (TUC) 1989 yılında çevreyle uyumlu bir işyeri (işyerinin yeşillendirilmesi) için istek ve öneriler geliştirmek üzere bir çevresel eylem grubu olan EAG'ı kurdu. EAG, bir başka çalışmasında "yeşil sözleşmeler" oluşturmaya yönelik ilkeleri ortaya koyan bir kitap da hazırlamıştır. Bu grubun hazırladığı ilk raporun içeriğini şu istek ve öneriler oluşturmaktadır⁶⁸:

- Çevre denetimleri yapılırken sendikalarla görüşülmesi,
- Sendika temsilcilerinin işbirliği hakkının genişletilmesi,
- İşyerinin dış çevresindeki zarar, işyerinin içindeki sorunların bir sonucu olduğundan, sendikaların işyerinin karar alma sürecine katılması,
- Güvenlik delegelerinin yetkileri çevre sorunlarını kapsayacak biçimde genişletilmeli,
- Çevre sorunlarına ilişkin bilgilendirme, tartışma ve eğitim haklarının kabul edilmesi.

1991'de GMB, NALGO, MSF ve NCU sendikaları, oldukça etkin çevre kampanyaları gerçekleştirdiler. Kampanyaların amaçları birbirine benzerdir. Bu amaçlar, çevre konularında sendikaların "partner" olarak tanınması, görüşmelerde bulunma isteği, işletme politikalarının çevresel etkileri, bilgilendirmenin artması biçiminde belirtilebilir. Diğer yandan kampanya, sendika üyelerinin çevre konularında işverenle yeterli bir şekilde görüşme yapabilmeleri için gerekli bilgilendirme ve eğitimi de içermektedir.

İngiltere'de bazı sendikalar, çevre açısından önemli olan üretim alanlarında örgütlenmeye girdiklerinde farklı tutumlar gösterebilmektedirler. TGWU, tehlikeli atıkların yok edilmesi konularında

⁶⁷ Danimarka'daki toplu sözleşme sistemi içerisinde çevresel konulara yer verilmesi hakkında bkz.: HILDERBRANDT-SCHMIDT, s. 107-108; ALDRICH, s. 313-380.

⁶⁸ İngiltere sendikal hareketinin genel özellikleri ve gelişimi hakkında bkz.: TOKOL, s. 52-76; KÖKTEN, s.107-123.

net bir tutum benimsedi ve faaliyet gösterdiği sektördeki çevre sorunlarını izleyen, kendi çevre grubunu (ENACTS) kurdu.

İmalat, Bilim ve Finans Sendikası (MSF), kirliliğin bütün boyutlarının izlenmesi ve yasalara aykırı davrananlar için etkili bir para cezası sisteminin oluşturulmasına yönelik isteklerden oluşan bir kampanya yürütmüştür. Bu girişim, kimyasal maddelerle ilgili mesleklerin, daha zorlu çevre düzenlemeleri ortaya konmadıkça güvenli olmayacağı bakımından özellikle önemlidir.

İngiltere'de çeşitli sendikaların çevre örgütleriyle yakın ilişki geliştirdikleri, ortak konferanslar düzenledikleri bilinmektedir. Sendikalar, "Yeşil Barış" ve "Dünyanın Dostları" gibi örgütlere mali destek vermektedirler. Yerel sendika üyeleri, artan bir hızla Toksinlere Karşı Topluluklar (CATS) olarak adlandırılan grupların yürüttüğü kampanyalara katılmaktadır.

İngiltere endüstri ilişkiler sistemi içindeki görüşmelerin temel konusu ücretlerdir. Çevre konularıyla ilgili görüşmelerin fazla olmadığı ifade edilmektedir. Fazla olmayan bu görüşmeler sonucunda ortaya çıkan sözleşmeler, kimyasal maddelerin sınırlandırılması, yeniden dönüşüm işleri, kurşunsuz benzin kullanımı gibi konularla sınırlıdır.

1990'da İşçi Sendikaları Kongresi (TUC), sendikalarla etkin işbirliği yoluyla işyerlerinin daha yüksek çevre standartlarını yakalaması amacıyla bir "yeşil toplu sözleşme modeli" hazırladı. Çevre stratejisinin, işyerlerinden başlayıp işyeri çevresinden geçerek, uluslararası düzeye uzanarak, üretimin bütün çevresel sonuçlarını kapsamayı tasarlandı. Çevre konusuyla ilgili bütün sorunlarda ortak görüşme, sağlık komitelerinde olmalı ve gerek duyulduğunda uzmanlar çağrılmalıdır. Taraflar önemli olduğunu düşündükleri bir noktayı gündem olarak önerebilmeli ve bütün bilgilere ulaşılabilir. İşverenler, çevre konusu üzerinde sendika temsilcilerinin eğitiminde sendikalarla birlikte çalışmalı, aynı zamanda yönetim de eğitimden geçmelidir. Eğitime yönelik bu işbirliği ücretli izin, bilgilendirme, eğitim materyalinin üretimi ve kamuoyunun bilgilendirilmesi kampanyaları üzerine kurulabilir.

Birkaç büyük sendika, TUC'un bu girişimlerini ele almıştır. GMB Sendikası, 25 işyeriyle "işyerinin yeşillendirilmesi" amacıyla çevre

denetimi, eğitim programları ve bilgilendirmenin sağlanması konularında görüştü. Ulusal ve Yerel Devlet Memurları Sendikası (NALGO), bölge yetkililerini çevresel konularda görüşme yapma noktasına getirmede ilerlemeler kaydetti.

SCM Kimyasalları işyeri, GMB tarafından oluşturulan çevre sözleşmesini kabul etme eğiliminde olması yanında, atık yönetimi ve yeniden dönüştürme konularında işçi sendikası temsilcileriyle birlikte çalıştı. Kimyasal maddeler sektöründe faaliyet gösteren MSF Sendikası, diğer konular yanısıra işyerlerinde, işverenlerle çevre sorunlarına yönelik görüşme alanı olarak faaliyet gösterecek ve kapsamlı bilgilendirme haklarına sahip olacak çevre komiteleri oluşturulması görüşmeleri yapmaktadır.

İletişim Sendikası (NCU), üyeleri için yerel düzeyde ayrıntılı görüşmeler yapılması çalışmalarına bir temel oluşturması amacıyla bir "yeşil davranış kodu" hazırladı. NCU, British Telecom ile yaptıkları denetim ve işletmenin çevre girişimleri hakkındaki görüşmeleri sonuçlandırdı. Ortak oluşturulan bir çevre eylem grubu, girişimleri geliştirmeye görevlendirildi⁶⁹.

İngiltere'de ücret görüşmeleri sırasında yerel sendikaların çevre sorunlarına ilişkin konulara yer vermeleri pek görülmemektedir. 1991 yılında yapılan bir çalışmaya göre, işyerlerinin %7'sinde ortak işveren-işçi sendikası denetimleri yapılmaktadır. İncelenen işyerlerinin %2'sinin sendikalarla görüşme yapılan bir çevre komitesine sahip oldukları belirlenmiştir. Çevre sorunları üzerine yönetimle sendikalar arasında yapılan görüşmelerin, ortak kontrollerin, eğitim programlarının uygulandığı işyerleri çoğunlukla kamuya aittir.

Dunlop Ltd.'de atıkların yeniden dönüştürmeyle ilgili sorunlar tartışılmış ve sendika temsilcileriyle yapılan görüşmeler sonucunda çözülmüştür⁷⁰.

⁶⁹ İngiltere'deki işçi sendikaların çevresel politikaları ve girişimleri için bkz.: HILDERBRANDT-SCHMIDT, s. 123-124; KLEPPER, s.253-254.

⁷⁰ İngiltere'de endüstri ilişkiler sistemi içerisinde gerçekleşmiş bir örnek olay incelemesi hakkında bkz.: Denis GREGORY-Andrea OATES, *The British Case Study 3M Gorseinon*, INDUSTRIAL RELATIONS AND ENVIRONMENT, CASE STUDIES, E.F.I.L.W.L. Ya., ?, 1994, s. 69-105.

daha çok, isteklerini devlete yöneltmekte ve diğer toplumsal taraflarla işbirliği yapma eğiliminde oldukları belirtilmektedir⁷².

İspanya'da Franko döneminin bitmesinden sonra işçi sendikaları, gürültüye ve üretimde kullanılan tehlikeli maddelere karşı mücadele verdiler. 1980'in başlarında UGT asbest kullanımına karşı eylem yapmıştır. Bunların yanısıra bazı sendikalar, yerel çevresel anlaşmazlıklarla ilgilendiler ve yeşil hareketlerle birlikte nükleer santrallara karşı çıktılar. UGT 1990 yılında yaptığı kongrede, özel çevresel eylemleri içeren bir çevre politikası için karar aldı. Çevrenin korunması, UGT sendikasının ekonomik ve ekolojik bir amacı olarak "yeni sanayileşmenin" bir parçası olduğu kabul edildi. İşçilerin katılım ve bilgilenme haklarını çevresel konuları da içerecek biçimde genişletilmesi anlayışı ortaya kondu. 1991 yılında UGT, ücret görüşmelerine yönelik bildirgesinde, imzalanacak sözleşmelerde çevre konusunun ele alınması gerekliliğini belirtmiştir. UGT'nin toplu sözleşme sırasındaki çevre konularına ilişkin istekleri, işletmenin bütün çevresel konuları hakkında bilgi ve tavsiye, üretim sürecinde ve yatırımlarda yapılacak değişikliklerle ilgili karar alma süreçlerine katılma, emisyon düzeyinin kontrolü şeklinde sıralanabilir. İspanya'da işyeri dış çevre koşullarıyla ilgili, yalnızca bir sözleşmenin varlığından söz edilmektedir. Bu sözleşme VII. Dönem Kimya Sanayi Genel Sözleşmesi 1990/1991'dir⁷³.

Avusturya işçi sendikaları çevresel konularda "nitelikli büyüme" anlamında yol gösterici ilkeler oluşturdular. Aynı zamanda sendikalar, çevresel istekler ile işletmelerin maliyet sorunları arasındaki ilişkiyi karşılaştırdılar. Yeni teknolojiler çevre sorunlarına çözüm yolu olarak tercih edilmiştir. Sendikalar çevresel konularda temel sorumluluğun işverene ait olduğunu, fakat işçilerin katılma hakkının genişletilmesi gerekliliğini belirtmektedirler. İşçi sendikaları, yürüttükleri bir kampanya ile çevre mücadelesinde, Avusturya halkını sarsan bir "gürültü" çıkardıkları söylenmektedir. Bu kampanya, işyerlerinde çevre korumaya yönelik bilgilendirme eylemlerini, Çalışma Odası ve sektör sendikalarında "çevre departmanları"nın kurulmasını kapsamaktadır. Bir işçi sendikası

⁷² HILDERBRANDT-SCHMIDT, s. 106,118; örnek olay için bkz.: Peter van der HALLEN, **Environmental Policy in a Company: Volvo**, INDUSTRIAL RELATIONS AND ENVIRONMENT, CASE STUDIES, E.F.I.L.W.L. Ya., ?, 1994, s. 107-131.

⁷³ HILDERBRANDT-SCHMIDT, s.115,127.

başka çalışanları için çevresel koruma düzenlemelerini içeren bir toplu sözleşme sunmuştur. Bu taslak, atıklardan tasarruf sağlama, çevreyle uyumlu maddelerin kullanımı gibi hususlar içermektedir. Avusturya İstihdam Sistemi Yasası'nın 39. maddesi kazaların önlenmesi, sağlığın korunması, insana uygun çalışma koşullarının oluşturulması gibi konuların sözleşmede yer almasına izin vermektedir. Ancak çevresel konularda işyeri sözleşmelerinin varlığına yönelik bir bilgi edinilemediği söylenmektedir. Yalnızca Basım ve Kağıt Sendikası, toksit maddelerin yasaklanması, çevresel sürdürülebilir maddelerin kullanımı ve sağlık korunmasında alınacak önlemleri içeren bir toplu sözleşme imzalanmıştır⁷⁴.

Ş.5. TÜRKİYE'DEKİ İŞÇİ KONFEDERASYONLARI VE SENDİKALARININ ÇEVRE POLİTİKALARI

Türkiye'de faaliyet gösteren işçi sendikaları çevre konusuna yönelmektedirler. Son yıllarda sendikal yayınlarda çevre konusuna daha fazla yer verildiği görülmektedir. Ancak işçi sendikalarının net ve ayrıntılı bir çevre politikalarına sahip olduklarından söz etmek güçtür. İşçi sendikalarının çevre konusuna yönelik yaptıkları somut girişim ve eylemler de sınırlıdır. Toplu iş sözleşmelerinde çevre konusuna yer verilmesi ise ender bir konudur. Bu konuda yalnızca birkaç sendikanın çabasına rastlanmıştır⁷⁵.

1990 yılında Otomobil-İş, Çelik-İş ve Özdemir-İş Sendikaları hazırladıkları ortak toplu iş sözleşmesi taslak metninde çevre sorunlarına ilişkin isteklere önemli bir yer verdikleri belirtilmektedir. 1993 yılında Otomobil-İş Sendikası ile MESS arasında imzalanan toplu iş sözleşmesinde "çevre bilinci" maddesinde işçi ve işveren taraflarının Dünya Çevre Günü'nde ortak toplantı ve seminer yapılması konusunda anlaşma sağlanmıştır⁷⁶. Bunun yanısıra Öz Gıda-İş Sendikası'nın da iki toplu iş sözleşmesi çevre konusuna ilişkin düzenlemeler içermektedir. Bu sözleşmeler ileride belirtilecektir.

İzmir'in Bergama ve Bakırçay ovasında "siyanürle altın çıkarma" girişimlerinin engellenmesine yönelik, yöre halkı tarafından yürütülen

⁷⁴ HILDERBRANDT-SCHMIDT, s. 109, 120.

⁷⁵ LORDOĞLU-TÖRÜNER, s.135.

⁷⁶ LORDOĞLU-TÖRÜNER, s.135.

çalışmalara işçi ve memur sendikalarında katılmışlardır. Bergama'da faaliyet gösteren 15 işçi ve memur sendikasının şube başkanları, yöneticileri ve temsilcileri ortak bir açıklama yaparak "siyanürle altın çıkarma" girişimlerine karşı çıkmışlardır⁷⁷.

I. TÜRKİYE'DEKİ İŞÇİ KONFEDERASYONLARININ ÇEVRE POLİTİKALARI

A. Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)

DİSK, 8. Genel Kurul kararlarında çevre konusuna yer vermiştir.

Bu kararlarında "sanayinin çevre ve doğaya yaptığı tahribatı engelleyen talepleri geliştirici ve bu talepler etrafında toplumsal baskı grupları oluşturucu ve geliştirici faaliyet sürdürmek" konfederasyonun ilk planda dikkate aldığı konulardan biri olarak belirtilmiştir⁷⁸. Aynı Genel Kurul'da bir "Çevre Sorunları Dairesi" kurulması kararlaştırılmıştır. Bu dairenin yanısıra "İşçi Sağlığı, İş Güvenliği ve Çevre Sorunları Enstitüsü" kurulması kararlaştırılmış, ancak belirtilen enstitü mali sorunlar nedeniyle kurulamamıştır⁷⁹.

9. Genel Kurul çalışmaları sırasında DİSK (uluslararası ilişkilerine yönelik açıklamalarda bulunurken), ulusal sendika örgütlenmelerinin ülke sınırlarını aşip, kötü koşullarda üretim yapılmasından kaynaklanan işçi sağlığı, işyeri güvenliği, çevre gibi sorunlar karşısında ortak çözüm önerileri geliştirmeleri ve bu önerilerin uygulanmasını sağlamak amacıyla dayanışma içinde olmaları gerektiği üzerinde durmuştur⁸⁰.

Çevre Sorunları Dairesi başkanı, DİSK Yönetim Kurulu üyesi, 1994 yılında çevre günü nedeniyle yaptığı açıklamada, "ülkemizde yıllardır yapılan uyarılara karşın işyerlerinden, konutlardan başlayan bir çevre koruma programı oluşturulamamıştır" görüşünü savunarak çevre gününün "resmi" ve "sembolik" olarak kutlamanın sorunun çözümüne

⁷⁷ Ortak açıklamayı yapan sendikalar şunlardır: TUM-BEL-SEN, ENERJİ-YAPIYOL-SEN, TUMGIDA-SEN, ORKOM-SEN, SES, KOOP-İŞ, ORMAN-İŞ, MADEN-İŞ, TES-İŞ, BELEDİYE-İŞ, TEKSİF, TES-İŞ, EĞİTİM-SEN, PETROL-İŞ, TARIM-SEN. Yapılan açıklama metni için bkz.: "Sendikalar da Siyanürle Altına Karşı", CUMHURİYET GAZETESİ, 11.1.1997, s. 15.

⁷⁸ DİSK, 9. Genel Kurul Çalışma Raporu 4-7 Ağustos 1994, Disk Ya. No.8, İstanbul, 1994, s.172.

⁷⁹ DİSK, 9. Genel..., s.173.

⁸⁰ DİSK, 9. Genel...,s.178.

katkısı olmayacağını belirtmiştir⁸¹. Çevre Sorunları Dairesi Başkanı 1996 yılında DİSK Genel Sekreteri ünvanı kullanarak yaptığı bir konuşmanın metninde çevre sorunları ile işgücü sağlığı ve iş güvenliği sorunları arasındaki bağlantıya değinmiş ve Türkiye'deki yasal düzenlemelerin bu bağlantıyı kurmadığı düşüncesini ifade etmiştir⁸².

Konfederasyon, 26-28 Ocak 1996 tarihleri arasında yaptığı Olağanüstü Genel Kurul çalışmalarında kullandığı "Sendikal Hedefler ve Politikalar" adlı kitapçıkta, "sendikal mücadele toplu sözleşme ve işyeri ile sınırlı kalmamalıdır" görüşüne yer vermiştir. Sendikal mücadele, işçilerin yaşamının bütününe kapsar bir şekle ulaşmalı ve işçileri doğrudan etkileyen aile, çocuk, eğitim, sağlık, çevre, tüketim gibi konular sendikal mücadelenin içinde yer almalıdır⁸³. DİSK'in çevre konusundaki faaliyetlerine bazı örnekler verilebilir⁸⁴:

- "Radyasyona Hayır Mitingi"nin izlenmesi ve üye işçilerin katılımı (16.1.1993).
- "Tanker Kazaları Önlensin" protesto toplantısına katılım (24.3.1994).
- "İstanbul ve Çevre Sorunları Paneli", Marmara Üniversitesi, Çevre Mühendisleri ve çevreci kuruluşlar ile birlikte DİSK'in katılımıyla (8.7.1994).
- "Halkalı Çöplüğü Kapatılsın" protesto eylemine katılım ve DİSK'in çevre sorunlarına yaklaşımının anlatılması (15.11.1994).
- DİSK'in Çevre Sorunları Dairesi'nin katılımı yanında, diğer 46 örgütün katılımıyla "Yaşanması İstanbul İçin Çevre Platformu" oluşturuldu.
- Halkalı çöplüğünün kapatılması için ikinci bir eyleme katılım (2.1.1995).
- Dünya Çevre Günü'nde alternatif kutlamaya katılım (4.6.1995).

⁸¹ Kemal DAYSAL, "Çevre Gününe Değil, Çevreye Önem Verelim", TÜBA, S.971 (Haziran 1994), s.6.

⁸² Kemal DAYSAL, "İş Kazalarında Avrupa Rekortmeniyiz", DİSK-AR, S.19 (Haziran 1996), s.12.

⁸³ DİSK, "Türkiye İşçi Sınıfını 2000'li Yıllara DİSK Taşıyacaktır", TÜBA, S.1068 (Nisan 1996), s.4.

⁸⁴ DİSK, 9. Genel..., s.290, 300, 303; DİSK, "Olağanüstü Genel Kurul Çalışma Raporu 27-28 Ocak 1996", DİSK Ya. No.20, İstanbul, 1996, s.119, 120, 126, 146.

B. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ)

TÜRK-İŞ Konfederasyonu 1986 yılında yaptığı 15. Genel Kurulu'nda çevre sorunlarına ilişkin değerlendirmeler yer almıştır. Bu değerlendirmeler oldukça kısadır. Rapor'da ekonomik alanda oluşan olumsuz gelişmelerin toplumsal alana yansıdığı belirtilmiş ve büyüyen ve çeşitlenen sorunların arasında çevre sağlığı sorunu da sayılmıştır⁸⁵. Aynı Rapor'un devamında işgücü sağlığı ve iş güvenliği sorunları ile çevre sorunları arasında bir ilişki kuran anlatımlara yer verilmiştir. TÜRK-İŞ, "işçi sağlığı ve iş güvenliği sorunu büyük ölçüde çalışma çevresi ve koşullarının bir sonucudur. Türk insanı, çalışanıyla birlikte güvenliksiz çevre koşullarıyla kuşatılmış durumdadır" görüşünü savunmuştur⁸⁶.

15. Genel Kurul Çalışma Raporu'nda çevre sorunlarının Türkiye gündeminde "geleneksel kesimdeki" yerleşim sorunları, su ve kanalizasyon sorunları ile "ileri toplumlarda" görülen çevre sorunları şeklinde yer aldığı ifade edilmiştir. Kalkınma boyutunda insan unsurunu sürekli gözardı eden "siyasal iktidar", önlem alma ve harcama yapma yoluna gitmemektedir.

Konfederasyon'un 16. Genel Kurul çalışmaları sırasında hazırlanan Rapor'da "Çevre ve Sendikalar" başlığı altında çevre sorunlarına ilişkin bazı yaklaşımlar belirtilmiştir. Çevre sorunlarının temelinde sanayileşme, kentleşme ve nüfus artışı sonucunda artan enerji gereksinimi ile "Bilimsel ve Teknolojik Devrim" in etkileri bulunmaktadır. Çevre sorunları tüm dünyanın gündeminde dir. Kanalizasyon ve endüstri atıkları, Akdeniz kirliliği gibi etmenler, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeleri "derinden" etkilemektedir⁸⁷.

16. Genel Kurul Çalışma Raporu'nda çevrenin bozulması "pahasına" sağlanan büyümenin gelişme sayılamayacağı, bunun için de çevre politikasında devletin yönlendiriciliğinin kabul edilmesi gerektiği söylenmektedir. Ekolojik kararlarla ekonomik kararların bütünleştirilmesi, çevre stratejilerinin "özü" olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de kalkınma planları bu yaklaşımdan uzak olduğu da belirtilmektedir⁸⁸.

⁸⁵ TÜRK-İŞ, 15. Genel Kurul Çalışma Raporu 1986-1989, TÜRK-İŞ Ya., Ankara, 1986, s.38.

⁸⁶ TÜRK-İŞ, 15. Genel ...,s.40.

⁸⁷ TÜRK-İŞ, 16 Genel Kurul Çalışma Raporu 7-13 Aralık 1992, Ankara, 1992, s.94-95.

⁸⁸ TÜRK-İŞ, 16 Genel..., s.96.

TÜRK-İŞ, Türkiye'nin çevre sorunlarını "kabaca" şu şekilde sıralamaktadır: Kurulan, kurulması düşünülen termik santraller, düzensiz kentleşme, çevreyi kirleten teknolojiler.

Konfederasyon, "çevreyi kirleten teknolojiler" in yarattığı sorunlardan etkilenen kesimlerden birinin de işçiler olduğunu belirtmektedir. Rapor'da "İşyeri koşullarından kaynaklanan gürültü, gazlar v.b. gibi faktörler de işyerlerinde çalışanların sağlıklarını olumsuz etkilemektedir" ifadesinden sonra "geri teknoloji" ve bu teknolojilerin oluşturduğu çevre koşulları nedeniyle Türkiye'de iş kazalarının sürekli arttığı görüşü savunulmuştur⁸⁹.

TÜRK-İŞ 16. Genel Kurulu Çalışma Raporu'nda Konfederasyon, "Çevre Yasa Tasarısı"na ilişkin görüşlerin yanısıra "Çevre ve İSİG Çalışmaları" başlığı altında çevre konusuyla ilgili yaklaşımını ortaya koymuştur. Konfederasyon, çevre sorunları ile işgücü sağlığı ve iş güvenliği arasındaki ilişkiye şu şekilde yaklaşmaktadır⁹⁰:

- Evrensel bir sorun haline gelen çevre sorunları ile işçi sağlığı ve iş güvenliği sorunları birbirini tamamlar durumdadır.

- Bu sorunların her ikisi de sanayileşmenin olumsuzluklarından kaynaklanmaktadır.

- Türkiye'de gerek işçi sağlığı ve iş güvenliği gerekse çevre sorunları acil çözüm bekleyen sorunların başında yer almaktadır.

TÜRK-İŞ, üyelerinin hak ve çıkarlarını korumayı, beden ve ruh sağlığı içinde yaşamalarını, yaşam kalitelerinin yükseltilmesi işini görevlerinin başında geldiğini ve "ekolojik dengenin korunması ve çevreyi kirletenlerle mücadeleyi de kendisine görev saymaktadır⁹¹".

Konfederasyon'un 17. Genel Kurulu'nda çevre konusundaki önerileri ise şu şekilde özetlenebilir⁹²:

⁸⁹ TÜRK-İŞ, 16 Genel..., s.96.

⁹⁰ TÜRK-İŞ, 17. Genel Kurul Çalışma Raporu 5-10 Aralık 1995, Ankara, 1995, s.498.

⁹¹ TÜRK-İŞ, 17. Genel..., s.499.

⁹² TÜRK-İŞ, 17. Genel..., s.314, 498-505.

- Çevre bilinci her kesime verilmeli ve bu konuda eğitim müfredatında değişikliğe gidilerek okullarda hatta anaokullarından başlamak üzere çevre ile ilgili bilgiler kazandırılmalıdır.

- 1475 Sayılı İş Kanunu'nun 76. maddesi değiştirilerek işçi sağlığı ve iş güvenliği kurullarının "çevre ve işçi sağlığı, iş güvenliği kurulları" olması sağlanmalıdır. Bu kurulların görev ve yetkileri gözden geçirilerek, artırılmalıdır.

- Sendikalar, işverenler, üniversiteler ve gönüllü kuruluşlar arasında gerekli koordinasyonun sağlanması, eğitim çalışmalarında ortaklığın kurulması gerek iş barışı, gerek üretim artışı gerekse çevre bilincinin artması ile iş kazaları ve meslek hastalıklarının azalmasında önemli katkı sağlayacaktır.

- TRT'de çevre ve işçi sağlığı-iş güvenliği konularında düzenli programlar yayınlanmalıdır.

TÜRK-İŞ Konfederasyonu'nun çevre konusunda yaptığı bazı faaliyetler de vardır. Bu faaliyetlerden biri, Çevre Bakanlığı ile imzalanan "Çevre ve İşçi Sağlığı Konusunda Ortak Eğitim Çalışmaları" protokolüdür. Bu protokolün 4. maddesi, yapılacak ortak eğitimin esaslarını düzenlemiştir:

- a) İşçi sendika yöneticilerinin çevre konularında eğitimi ve sendikal haklarda çevre boyutu,
- b) İşçinin işyerinde ve yakın çevresinde çevre konularında çevre eğitimi,
- c) İşin özelliğinden veya üzerinde çalışılan malzemeden kaynaklanan çevre sorunları,
- d) İşyerinin çevre ile ilişkileri, eğitim faaliyetleri ve çalışmalarını konusunda ortak çalışmalar yapmak.

Bu protokol çerçevesinde çeşitli illerde 44 seminer gerçekleştirildiği, bu seminere 4943 İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kurulu üyesi, sendika temsilcisi, usta-ustabaşı, hekim, mühendis ve diğer ilgililerin katıldığı 17. Genel Kurul Raporu'nda belirtilmiştir. Seminer çalışmalarında "sanayi ve işçi yoğun bölgeler" ile Konfederasyon'un "eğitim hizmetlerinin

ulaşamadığı illere" öncelik ve "riskli işkollarına" özel bir önem verdiği aynı Rapor'da ifade edilmektedir⁹³.

TÜRK-İŞ'in çeşitli yayınlarında çevre konusu yer almaktadır. TÜRK-İŞ Dergisi'nde bu konuda Konfederasyon'un uzmanlarınca yazılmış makalelere yer verilmiştir. Bu makaleler sendika-çevre ilişkisi yanısıra çevre konusunun toplu iş sözleşmelerinde nasıl yer alabileceğini tartışmaktadır⁹⁴. Ayrıca Konfederasyon, 1992 yılında "İnsan ve Çevre", 1995 yılında "Çevre ve İşçi Sağlığı İş Güvenliği Ders Notları" adlarını taşıyan iki kitap yayınlamıştır. Bu kitaplar üyelerin eğitim programlarında kullanılmak amacıyla hazırlanmıştır⁹⁵.

C. Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (HAK-İŞ)

HAK-İŞ 8. Olağan Genel Kurul çalışmalarında çevre sorunlarına yer vermiş ve bazı değerlendirmeleri Genel Kurul Çalışma Raporu'na almıştır. Rapor'da çevre sorunlarının "mekanistik ve kartezyen insan, bilim, doğa, teknoloji anlayışından kaynaklandığı" belirtilmiş, bu nedenlerin gerisinde "kalkınma yarışının sürdürüldüğü, endüstrileşme, silahlanma, turizm, yerleşim ve konut gibi alanlardaki atıklar, yanlış kullanım ve israfın yattığı görüşü savunulmuştur⁹⁶.

Konfederasyon, çevre sorunlarının yansıması bakımından "gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş ülkeler arasında" farklılıklar olduğuna değinmektedir. Gelişmiş ülkeler, kendi sanayi ve teknolojik gelişmeleri ile ortaya çıkan çevre sorunlarını yaşamaktadır. Bu ülkeler sorunun önemini ve boyutunu gördükten sonra, neden oldukları soruna çözüm bulacaklarına, çevre sorunlarını başka ve gelişmemiş ülkelere transfer etme yolunu buldular. Transfer iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi, sorun yaratan teknolojileri gelişmemiş ülkelere aktarmak, ikincisi ise çevre

⁹³ TÜRK-İŞ, 17. Genel..., s.502.

⁹⁴ Sinan VARGI, "Çevrenin Korunmasında Sendikaların Rolü", TÜRK-İŞ DERGİSİ, S.285 (Ocak 1994), s.38-39; Sinan VARGI, "Toplu İş Sözleşmeleri İle Çevrenin Korunması", TÜRK-İŞ DERGİSİ, S.286 (Şubat 1994), s.26-27; VARGI, "Çevrenin Korunması Konusunda...", s.34-35; Ayçan SARGIN, "Çevre ve İnsan", TÜRK-İŞ DERGİSİ, S.288 (Nisan 1994), s.36.

⁹⁵ TÜRK-İŞ, İnsan ve Çevre, TÜRK-İŞ Ya., Ankara, 1992; TÜRK-İŞ, Çevre ve İşçi Sağlığı İş Güvenliği Ders Notları, TÜRK-İŞ Ya. No.190, Ankara, 1995.

⁹⁶ HAK-İŞ, 8. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu, HAK-İŞ Ya., Ankara, 1995, s.505.

sorunu yaratan atıkları bir bedel karşılığı veya bedelsiz, gelişmemiş ülkelere göndermek ya da uluslararası denize boşaltmaktır⁹⁷.

Gelişmemiş ülkelerin bir başka açmazının da çevre sorunları ile kalkınma arasında sıkışmaları olduğunu belirten HAK-İŞ, bu ülkelerin çevre sorunlarını önlemek için kaynak ayırma olanaklarının yetersizliği nedeniyle daha az kirlilik yaratan teknolojik yenilenmeye yönelemediklerini ifade etmektedir. Diğer yandan, bu ülkelerin işsizlik, yoksulluk, gelir dağılımı, savaş ve iç çatışma gibi sorunlar nedeniyle çevre sorunlarına öncelik vermelerinin güç olduğu görüşü dile getirilmiştir⁹⁸.

HAK-İŞ Konfederasyonu Türkiye'de "gittikçe ağırlaşan ve önemsenmesi gereken boyutlara ulaşan" bir çevre sorunu varlığının bulunduğunu, diğer gelişmekte olan ülkeler gibi kalkınma ve çevre sorunları açmazını yaşadığını söylemektedir⁹⁹.

Türkiye'de faaliyet gösteren üç işçi konfederasyonundan biri olan HAK-İŞ Çalışma Raporu'nun çevre sorunları ile ilgili kısmında "Sendikalar ve Çevre" başlığı ile sendikaların çevre konusuyla ilgilenme gerekliliği ve faaliyet biçimlerine değinmiştir. Konfederasyon, çevre sorunları ile ilgili olarak sendikaların "doğrudan ve birinci dereceli bir sorumluluk sahibi" olduklarını söylemiş ve bu sorumluluğun temelinde, çevre sorunlarının hem insan sağlığına hem de işyeri sağlığı ve güvenliğini tehdit etmesinin bulunduğu görüşü ifade edilmiştir¹⁰⁰.

Çevre sorunlarıyla ilgili sendikaların yapabilecekleri çalışmaları HAK-İŞ şu şekilde sıralamıştır¹⁰¹:

- Sendikaların kendi başlarına yapabileceği faaliyetler:

İşyeri sağlığı ve güvenliğine yönelik konularda daha fazla duyarlı olunması ve sorumluluk üstlenilmesi, TİS'nde bu konuda hükümler konulması, işverenlerin çevre sağlığı ile ilgili tutumlarının izlenmesi.

⁹⁷ HAK-İŞ, s.505-506.

⁹⁸ HAK-İŞ, s.506.

⁹⁹ HAK-İŞ, s.507.

¹⁰⁰ HAK-İŞ, s.507.

¹⁰¹ HAK-İŞ, s.508.

- Karar mekanizmalarını etkileyecek çalışmalar:

Sendikalar, bir sivil toplum örgütü olarak kamuoyu duyarlılığının oluşmasında ve karar mekanizmalarının etkilenmesinde işlev sahibi olabilirler.

- Sivil toplum örgütleriyle ortak hareket edilerek sürdürülecek çalışmalar:

Çevre sorunları tüm toplum kesimlerinin ilgisiz kalamıyacağı kadar kapsamlı bir konudur. Bu sorunlara ilişkin çalışmalarda geniş bir dayanışma ve işbirliği zorunludur. İşçi sendikaları bu konuda tecrübeli ve birikimli örgütlerdir. Geniş bir zeminde yapılacak çalışmalara öncülük edebilirler.

Bu Konfederasyon, 9.4.1993 tarihinde Çevre Bakanlığı ile ortak eğitim çalışmalarına ilişkin bir protokol imzalanmıştır. Bu protokolün esasları aşağıdaki gibidir.

- a) İşçi sendika yöneticilerinin çevre konularında eğitimi ve sendikal haklarda çevre boyutu,
- b) İşçinin işyerinde ve yakın çevresinde çevre konularında eğitimi,
- c) İşin özelliğinden veya üzerinde çalışılan malzemenin kaynaklanan çevre sorunları,
- d) İşyerinin çevre ile ilişkileri, eğitim faaliyetleri ve çalışmaları konusunda ortak çalışmalar yapmak,
- e) Türkiye'de gecekondular ve çevre boyutu,
- f) İşyerinin şartlarından kaynaklanan çevre sorunu,
- g) Çevre konusunda işçi ve işverenin birlikte alacağı tedbirler,
- h) Fabrika atıkları, kirlilik ve önlemleri.

Belirtilen protokol, eğitimin yukarıdaki esaslar doğrultusunda Bakanlığın eğitici kadroları tarafından verileceğini karara bağlamıştır.

HAK-İŞ Konfederasyonu'nun çevre konusuna ilişkin verilebilecek bir başka somut faaliyeti, Yunanistan'da Atina İşçi Merkezi tarafından 1990 yılında düzenlenen "Büyükşehirlerde Çalışan İnsanların Problemleri Konferansı"na katılması ve burada Genel Başkan'ın "Büyük Kentlerde

Çalışanların Sorunları, Çevre ve Sendikaların Rolü" adlı tebliğ sunmasıdır¹⁰².

II. TÜRKİYE'DEKİ İŞÇİ SENDİKALARININ ÇEVRE POLİTİKALARI

A. GENEL-İŞ Sendikası

GENEL-İŞ Sendikası Araştırma Dairesi tarafından hazırlanmış olan "Siyanürlü Ölüme Hayır ! " adlı raporda, sendikanın siyanürlü altın arama işlerine ilişkin görüşleri yanında diğer bazı çevre sorunlarına ilişkin değerlendirmeleri de yer almaktadır.

Bu sendika, teknolojik uygulamaların gelişmesine bağlı olarak tüm canlıların ölüme hızla yaklaştığı düşüncesini savunmaktadır. İnsanların "daha iyi yaşamak, ilerlemek, zenginleşmek, uygarlaşmak(!) adına kendisine ve gelecek nesillere daha çok ölüm ve hastalık sunmak" gibi büyük bir çelişki içinde olduklarını belirtmektedir. Teknolojik ve ekonomik olarak ilerleyebilmenin bazı fedakarlıklar gerektirdiği gerçeğinin farkında olduklarını belirten rapor, sorunun teknolojik gelişmeyle toplum sağlığı ve çevre arasında bir denge sorunu olduğunu söylemektedir¹⁰³.

Sendika, Türkiye'de ciddi bir çevre bilincinden, doğaya sahip çıkma olgusundan söz edilemeyeceğini ve öncülük görevi üstlenmesi gereken siyasetçilerin duyarsızlığının kaygı verici olduğunu belirtmektedir. Bu olumsuzlukların yanında "karını azamileştirme amacındaki sanayicinin, sanayi atıklarını yok etmede en ucuz yöntemleri seçmesi" teknoloji uğruna çevre ve toplum sağlığının gözardı edilmesi sonucunu doğurmaktadır¹⁰⁴.

Adı geçen raporda, Muğla İli'nde bulunan termik santrallerin çevreye verdiği zararlara değinilmekte ve bu soruna karşı yetkililerin "anlaşılması zor bir boşvermişlik içinde, vurdumduymaz tutumlarından" şikayet edilmektedir¹⁰⁵.

¹⁰² ÖZ GIDA-İŞ, 7. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu, ÖZ GIDA-İŞ Ya., Ankara, 1992, s.381.

¹⁰³ GENEL-İŞ, Siyanürlü Ölüme Hayır !, GENEL-İŞ Sendikası Araştırma Dairesi Ya., ?, ?, s.17.

¹⁰⁴ GENEL-İŞ, s.1.

¹⁰⁵ GENEL-İŞ, s.1.

GENEL-İŞ Sendikası'nın, "Siyanürlü Ölüme Hayır ! " adlı raporu incelendiği zaman, çevre sorunlarına ilişkin geliştirdiği öneriler şu şekilde özetlenebilir¹⁰⁶:

- Çevre bozulması ve kirlenmesinden sorumlu olanlar, bu koşulları iyileştirmeye yarayan teknik bilgi ve araçlara da sahip olmalıdırlar.

- Çevresel risklerin ortaya çıkabileceği yatırımlar yapmak için ülkemize gelen yabancı veya yerli firmaların denetime tabi tutulmaları zorunlu hale getirilmeli, bunun için teknik eleman yetiştirilmeli, gerekli laboratuvar ortamları kurulmalıdır.

- Denetim konusu yanında, zehirli kimyevi maddelerle altın aranması, madencilik yapılması Avrupa Topluluğu ülkeleri ve ABD'de olduğu gibi yasaklanmalıdır.

B. Türkiye Metal, Çelik, Mühimmat, Makina, metalden Mamül Eşya, Otomotaj ve Yardımı İşçileri Sendikası (TÜRK-METAL)

TÜRK-METAL Sendikası, 27-29 Ekim 1995 tarihleri arasında yaptığı 9. Olağan Genel Kurulu Çalışma Raporu'nda çevre sorunlarına yer vermiştir. "Yeni Sorunlar ve İşçi Hareketi" ana başlığı altında "Çevre Sorunu ve Sendikalar" ilişkisine değinilmiş, bazı uluslararası sendikal örgütlerin faaliyetlerinden örnekler verilmiş ve sonuçta sendikaların "çevre ideolojisi"ne katkı sağlamasına yönelik öneriler sıralanmıştır¹⁰⁷.

Sendika, çevre sorunlarını modern sanayileşmenin bir sonucu ve "insanın zihni düzeyde yaşadığı kirlenmeden başlayarak bu durumun bir fonksiyonu olarak ortaya çıkan endüstriyel atıklara kadar uzanan çok kompleks bir olgu" olarak değerlendirmektedir. Raporunda, klasik iş ve yabancılaştırma tartışmalarının insan-çevre-yabancılaştırma ilişkileriyle yeni boyutlar kazandığı ifade edilmiştir. Yabancılaştırmanın önüne geçilmesinin yolu, bütün yönleriyle insanın yaşamasına ve çalışmasına uygun bir çevre ve insanileştirilmiş bir endüstriyel tarzın gerekliliğidir. Bu gereklilik sağlanmadığı takdirde, işin yabancılaştırma doğurmasının kaçınılmaz olacağı belirtilmiştir.

¹⁰⁶ GENEL-İŞ, s.17.

¹⁰⁷ TÜRK-METAL, s.5-6.

Çalışma raporunda TÜRK-METAL Sendikası, sendikaların neden çevre ile ilgilenmesi gerektiğini özetle şu şekilde ifade etmektedir:

- Sanayileşmenin ve işyerlerinin ortaya çıkardığı çevre sorunu ile ilk karşı karşıya kalanlar işçilerdir. İşçiler, bu nedenle bazı durumlarda çok ağır faturalar ödemektedir.

- Batı ülkelerinde çevre sorunlarının önem kazanmasıyla kamuoyu ve sendikal duyarlılığın artmasında bir paralellik vardır. Baskı grubu olarak sendikaların, işçilerin yaşam standartlarını yükseltme gibi bir sorumlulukları vardır. İşçilerin yaşam standardının yükseltilmesi "konforunun" sağlanmasında çevre sorunları büyük bir engeldir.

Çalışma raporu, uluslararası sendikal kuruluşların çevre sorununa ilişkin kimi politikalarını belirttikten sonra, ulusal düzeyde ulusal sendikaların "çevre ideolojisine" yönelik katkılarının neler olabileceği maddeler halinde sıralanmıştır.

- Sendikalar, işverenleri işyerlerinde temiz ve çevre sorunu yaratmayacak düzenlemeler yapmaya/yine işyerinde çevre dostu teknolojiler kullanmaya zorlamalıdır.

- Yine sendikalar, çevre konusunda oluşmuş kamuoyu duyarlılığını güçlendirmeye ve işçi kamuoyunu çevre konusunda bilgilendirmeye/bilinçlendirmeye kendilerini yönlendirmelidirler. Sendikalar, üyelerine çevre konusunda çok boyutlu eğitim programları sunmalı, konunun önemini olabildiğince geniş işçi kitlelerine aktarmalıdır.

- Toplu sözleşme görüşmelerine çevre sorununun dahil edilmesi konusunda sendikalar gerekli çabayı göstermelidirler.

- Sendikalar, sanayileşme perspektifine yerel düzeyde "sürdürülebilir kalkınma", "toplam kalite" ve "yeşil-iş" kavramlarının yüklendiği geri planı dahil edecek etkinliklerde ve mücadelelerde bulunmalıdırlar.

- Sendikalar, çevre sorunu ile ilgili örgütler ve diğer sendikalarla yoğun işbirliği içerisinde olmalı, işbirliğinin çevre sorunlarının çözümü bakımından çok gerekli bir ihtiyaç olduğu asla unutulmamalıdır.

Sendikaya göre çevre hareketi, işçinin içinde yer aldığı üretime karşı bir saldırı olarak algılanmamalı, "çevre hareketi genel anlamda sanayileşme karşıtı bir hareket olmaktan çok, endüstrinin insanileştirilebilmesi ve ekolojik dengenin korunarak 'sürdürülebilir bir kalkınma'nın başarılabilmesi tercihleri üzerine oturan bir hareket" olarak kabul edilmelidir. Bu nedenle TÜRK-METAL Sendikası, işçi hareketinin çevre sorunlarına sıcak bakmadığı düşüncesine karşı çıkmaktadır.

Çalışma raporunda sonuç olarak, işçi hareketinin önündeki dönemde çevre sorunlarının hem ulusal hem de uluslararası düzeyde daha çok yer işgal edeceği ve geleceğin başarılı sendikalarının çevre sorunlarını kendi çapında aşmış, çevre sorunlarının çözümüne katkıda bulunabilmiş sendikalar olacağı görüşüne yer vermiştir¹⁰⁸.

C. Öz Tütün, Müskirat, Gıda Sanayii ve Yardımcı İşçileri Sendikası (ÖZ GIDA-İŞ)

Öz Gıda-İş Sendikası 1992 yılında yapılan 7. Genel Kurul Çalışma Raporu'nda çevre sorunları konusunu "Çevre Sorunları ve Türkiye" başlığı altında incelemiş ve sendikal tavrını ortaya koymaya çalışmıştır.

Sendika, öncelikli olarak çevre sorunlarının nedenlerine ilişkin bir belirleme yapmaya çalışmaktadır. Öz Gıda-İş Sendikası'na göre, çevre sorunlarının ana nedeni "günümüzde varolan haliyle sanayileşmedir"¹⁰⁹. "Mevcut teknoloji ve sanayileşme ideolojisi", "insanlığın bilerek ya da bilmeyerek sistemin parçalarını yanlış kullanması" çevre sorunlarının etkili nedenidir. Çevre sorunu yarattığı belirtilen ideolojinin kökleri, 17. yüzyıldan beri ortaya çıkan fizik ve felsefe alanında görülen gelişmeler ve düşünce akımlarıdır. Bu gelişmeler ve düşünce akımları "tabiatın sömürülmesi esasına" dayanmaktadır¹¹⁰. Çevre sorunları, doğanın sömürülmesi amacıyla üretilen teknoloji ve sanayileşme biçimlerinden kaynaklanmaktadır¹¹¹.

Çalışma raporu, çevre sorunu yaratan günümüz sanayileşme biçiminin temelinde insanın doğaya egemen olma, özellikle batılı

¹⁰⁸TÜRK-METAL, s. 6.

¹⁰⁹ÖZ GIDA-İŞ, s. 318-319

¹¹⁰ÖZ GIDA-İŞ, s. 317.

¹¹¹ÖZ GIDA-İŞ, s. 318.

sanayileşmiş ülkelerin gelecek kuşakları gözardı ederek doğal kaynakları kullanmaları ve sürekli büyük kar elde etme amaçlarının yattığını belirtmektedir¹¹².

Öz-Gıda İş Sendikası raporda, çevre sorununun dünya ve Türkiye ölçeğinde boyut ve sonuçlarına değindikten sonra kentleşme-çevre sorunu ilişkisini incelemektedir. Sağlıklı bir kentleşmenin çevre sorunu yaratmayacağı, sanayileşme ile desteklenmeyen düzensiz kentleşmenin doğrudan çevre sorunu yaratacağı görüşü ifade edilmektedir¹¹³.

Raporda, silahlanmanın da bir çevre sorunu biçimi olduğu düşüncesi savunulmaktadır. Sendika, bu görüşünü şu gerekçelerle desteklemektedir¹¹⁴:

- Silahlanma, kıt olan üretim kaynaklarının arka plana atılmasına neden olmaktadır.

- Silah üretimi başlı başına bir çevre sorunudur. Kimyasal silahların üretilmesi ve kullanılması, önemli çevre sorunu yaratmaktadır.

- Nükleer silahların kullanılması durumunda dünyada bir tek canlı nesli yaşayamaz hale gelecektir.

Çevre sorunlarının önlenmesi konusunda sendika, "sürdürülebilir kalkınma" tezinin ekolojik anlamda dünyanın bozulmasını ortadan kaldırılamayacağı görüşünü savunmaktadır. Sendikaya göre, "sorun kökünden halledilmek isteniyorsa, insanlığın mevcut iktisadi, kültürel, yönetsel yapılanmayı toptan sorgulanması gerekmektedir". Bu çerçevede aşağıdaki görüşler savunulmaktadır¹¹⁵:

- İnsanlığın ekonomik gelişme konusundaki anlayışının değişmesi,
- Büyük ölçekli merkezî yapıların değiştirilmesi,
- Fayda-maliyet analizlerinin günlük iktisadi kar esası yerine, gelecek kuşaklar düşünülerek yapılması,
- Sadece zihniyetin değişmesini beklemek çözüm değildir. Yasal düzeyde bazı önlemler alınmalıdır.

¹¹² ÖZ GIDA-İŞ, s. 319.

¹¹³ ÖZ GIDA-İŞ, s. 320.

¹¹⁴ ÖZ GIDA-İŞ, s. 322.

¹¹⁵ ÖZ GIDA-İŞ, s. 324-325.

Öz Gıda-İş Sendikası, çevre sorunlarına ilişkin bazı talepleri, toplu iş görüşmelerine de getirmektedir. Sendika tarafından imzalanan Ünilever Toplu İş Sözleşmesi (1.2.1992-31.1.1994) ve Maksan Toplu İş Sözleşmesi (16.4.1992-15.4.1994) işyerlerinde Endüstriyel İlişkiler Kurulu kurulmasına yönelik bir anlaşma sağlanmıştır¹¹⁶. Turyağ 3. Dönem Toplu İş Sözleşmesinde de Endüstriyel İlişkiler Kurulu kurulması konusunda anlaşma sağlanmıştır¹¹⁷

Endüstriyel İlişkiler Kurulu işçi ve işveren tarafının katılımıyla oluşur¹¹⁸. Bu kurulun belirlenen görevleri arasında, çevre sorununa ilişkin bir düzenleme de yer almaktadır. Endüstriyel İlişkiler Kurulu, diğer görevlerinin yanısıra "çevre korunmasının işyeri ile ilgili konuları hakkında öneriler getirir"¹¹⁹. Ancak işyerlerinde oluşturulmuş bu kurulların çevre sorunlarına yönelik geliştirdikleri öneriler hakkında herhangi bir bilgiye veya örneğe ulaşılammıştır.

D. Türkiye Petrol, Kimya, Lastik İşçileri Sendikası (PETROL-İŞ)

PETROL-İŞ'in sendikal görüşleri ifade etmek amacıyla yayınladığı yıllıklarda, bu sendikanın çevre sorunlarına ilişkin yaklaşımlarını belirli oranda derlemek olasıdır. Sendika yıllıklarında, kendi yaklaşımları yanısıra diğer bazı yurt dışı sendikal hareketin çevre politikalarını aktarmakta ve bu konuda çeşitli yazılara da yer vermektedir.

'87 PETROL-İŞ adlı çalışmada "işçi sağlığı ve iş güvenliği" bölümünde "çevre kirlenmesi ve işçi sağlığı" başlığı altında çevre-işgücü sağlığı ilişkisi tartışılmıştır. Bu metinde işçilerin çoğunlukla işyerlerine yakın bölgelerde oturmaları nedeniyle, hem işyerinde hem de oturdukları, yaşamlarını sürdürdükleri çevrede aileleri ile birlikte maruz kaldıkları belirtilmektedir¹²⁰. Bu yaklaşımdan hareket eden PETROL-İŞ, çevre merkezli bir yaklaşımla devlet ve işverenlerin işgücü sağlığı ve iş güvenliği anlayışına eleştiri getirmektedir. PETROL-İŞ "işçi sağlığı ve güvenliğinin devletin ve işverenlerin yaptığı gibi sadece işyerleriyle sınırlamak, onu (işgücü sağlığı ve güvenliğini) toplumda diğer yaşayanlardan soyutlamann

¹¹⁶ ÖZ GIDA-İŞ, s. 557-558.

¹¹⁷ ÖZ GIDA-İŞ, s. 559.

¹¹⁸ Bu kurulun amacı, yapısı ve çalışma biçimi hakkında bkz.: ÖZ GIDA-İŞ, s. 557.

¹¹⁹ ÖZ GIDA-İŞ, s. 558.

¹²⁰ PETROL-İŞ, '87 PETROL-İŞ, PETROL-İŞ Ya. No.19, İstanbul,1989, s. 193.

ve çözüm yollarında yalnız bırakmanın bir başka yöntemi" olduğu düşüncesindedir¹²¹.

'89 PETROL-İŞ yıllığında "işçi sağlığı ve iş güvenliği" bölümünde ICFTU, ILO, OECD gibi uluslararası örgütlerin işgücü sağlığı ve iş güvenliği ile çevre arasında ilişki kuran çalışmalarından kısa özetler verilmiştir. '89 PETROL-İŞ yıllığında ayrıca, "çevre sorunları" bölümünde 1989 yılı içinde Türkiye'de yaşanan çevre sorunu ve çevre hareketi eylemlerine yer verilmiş, genel değerlendirmeler yapılmıştır¹²². PETROL-İŞ'in bu çalışmasında öne çıkan bazı noktalar şu şekilde özetlenebilir:

- Çarpık kentleşme, köyden kente göç, sanayileşmenin bir doğal sonucu olarak sunulmaktadır. Çarpık kentleşme, önemli çevresel ve sosyal sorunların doğmasına neden olmaktadır. İmar planı yapma ve ruhsat verme gibi yetkilerin merkezi idareye verilmek istenmesi, yeni sorunlar yaratacaktır. Bu alanda yerel yönetimler, kitleleriyle bütünleşirlerse başarılı olacaklardır.

- Gelişmiş ülkelerde artan çevre sorunları ve çevre bilincine bağlı geliştirilen çevre koruma ölçümleri, çevre bilincinin gelişmemiş olduğu, ucuz işgücü cennetlerine teknoloji transferi gündeme gelmektedir. AT ile bütünleşmeye çalışan Türkiye'nin rolü bu noktada netleşmektedir. Ucuz işgücü ile kirli ve geri teknolojiye kucak açılması tasarlanmaktadır.

- Kamuya ait 5 çimento fabrikası Fransa kökenli bir şirkete satılarak, özelleştirilmiştir. Çimento sanayii gerekli önlemler alınmadığı durumlarda çevreye en zararlı üretim alanlarından birisidir. Türkiye'deki çimento fabrikalarında gerekli önlemler alınmamıştır. Uluslararası tekeller kendi ülkelerindeki yaptırımlardan çekinerek ülkemizdeki fabrikaları satın alma yoluna gitmektedirler.

- Kirleten öder ilkesi uluslararası tekeller ve ülkemiz "egemen çevrelerce" önce kirletelim, sonra öderiz mantığıyla çarpılmakta, buna devlet kuruluşları da katılmaktadır. Bu yolla "nimetlerde" değil, "zahmetlerde" ortaklık dayatılmaktadır.

121 PETROL-İŞ, '87, s.192.

122 PETROL-İŞ, '89 PETROL-İŞ, PETROL-İŞ Ya. No.25, İstanbul,1990, s. 317-319.

- Temel yaklaşım olarak, en az kirleten teknolojiyi alma ve daha sonra kirlenmeyi önleyici yaklaşım gündeme gelmelidir.

- ÇED Yönetmeliği bir an önce çıkartılmalı, kurulacak tesisler kadar, kurulma aşamasında olan ve kurulmuş bulunan çevre sorunu yarattığına veya yaratacağına ilişkin ciddi kuşku taşıyan yatırımları da kapsamalıdır. ÇED raporları kamuoyuna açıklanmalıdır.

Bu sendikanın '90 PETROL-İŞ yıllığında çevre sorunlarının çözümünde sendikalara önemli görevler düştüğü ve işçilerin, bu sorunların çözüm yollarını sanayi-işyeri düzeyinde aramak gerektiği düşüncesini "giderek artan oranda" kavradıkları belirtilmektedir. Yıllıkta doğa ve çevrenin tüm toplumun ortak malı olduğu düşüncesi savunulmakta ve işverenlerin, siyasi iktidarların ortak mülkiyet hakkını ihlal ettikleri ifade edilmektedir. Ortak mülkiyet hakkının geri alınmasında ve çevre sorunlarının önlenmesinde sendikalar "mücadelelerini" artırmaları düşüncesi ile birlikte sendikaların çevre sorunlarına ilişkin çözüm yolları bulma, denetim, yaptırım konularındaki tartışmalara katılmaları, çevresel alanda politika üretmeleri gerekliliği '90 PETROL-İŞ yıllığında savunulmaktadır¹²³.

PETROL-İŞ Sendikası, başka bir çalışmasında¹²⁴ işgücü sağlığı ve iş güvenliği ile çevre arasındaki ilişkiyi petrol, kimya, lastik işkolunun özellikleri içinde şu şekilde değerlendirmektedir:

"Petrol, taş kömürü veya laboratuvarlarda diğer hammaddelerden elde edilmiş olsun, tüm kimyasal maddelerin işçi sağlığına ve dahası çevre sağlığına olan olumsuz etkileri saymakla bitmeyecek kadar çoktur. İşçilerin %40'ı aynı işkolunda çalışmasalar bile, kimyasal maddelerle karşı karşıyadırlar. Ayrıca, 50 bini endüstride olmak üzere, kullanılan 90 bin kimyasal maddenin olumsuz etkileri, işçilerin de dışında geniş halk yığınlarını doğrudan etkilemektedir¹²⁵".

¹²³ PETROL-İŞ, '90 PETROL-İŞ, PETROL-İŞ Ya. No.26, İstanbul,1991, s. 320.

¹²⁴ PETROL-İŞ, Rakamlarla: İşyerlerinde Tüklenen Yaşam, PETROL-İŞ Ya. No.10, İstanbul,1986.

¹²⁵ PETROL-İŞ, Rakamlarla: ..., s. 134.

Aynı yayının bir başka yerinde işgücü sağlığı önlemlerinin kapsamının genişlemesi anlatılarak, sonuçta bu önlemlerin kapsamının çevre olarak genelleme zorunluluğunun doğduğu ifadesi yer almıştır¹²⁶.

PETROL-İŞ Sendikası İşçi Sağlığı İş Güvenliği Servisi TÜPRAŞ Batman Rafinerisi'ne ilişkin hazırladığı bir raporda, işyerine ilişkin işgücü sağlığı ve iş güvenliğine yönelik belirlemeleri yanında, Batman'ın havasını kirleten işyeri kaynaklı etmenler belirlenmiş ve gerekli önlemler alınmadıkça, hava kirliliğinin önemli ölçüde tehdidini sürdüreceği anlatılmıştır¹²⁷.

Sendika, 1989 yılında Dünya Çevre Günü nedeniyle Kimya Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi'nin düzenlediği "Çevre" konulu karikatür yarışmasında dereceye giren eserlerden birine "çevre bilincinin gelişmesine yardımcı olmak" amacıyla ödül vermiştir¹²⁸.

E. ÖZ AĞAÇ-İŞ Sendikası

ÖZ AĞAÇ-İŞ Sendikası 5. Olağan Genel Kurulu'nda (Ekim 1992) görüşülen Faaliyet Raporu'nda "Nasıl Bir Çevre? Nasıl Bir Dünya? Nasıl Bir Türkiye" başlığı altında çevre anlayışını belirtmeye çalışmıştır. Faaliyet Raporu'nda çevre sorununun çağın en büyük sorunlarından biri olduğu belirtilmiştir¹²⁹.

Sendika, raporunda "çarpık sanayileşme" ve "çarpık kentleşmeden" ortaya çıkan çevre sorunlarının, en çok işçileri etkilediğini ve işçilerin her türlü sağlık şartlarından uzak çalışmaya, oturmaya zorunlu bırakıldıklarına değinmektedir¹³⁰.

"Nasıl bir dünyada yaşamak istiyoruz?" sorusu ile sendika, dünya çapındaki çeşitli toplumsal ve ekonomik taleplerini sıralamıştır. Bu taleplerden iki tanesi doğrudan çevreyle ilgilidir¹³¹:

¹²⁶ PETROL-İŞ, Rakamlarla: ..., s. 186.

¹²⁷ PETROL-İŞ, Rakamlarla: ..., s.162.

¹²⁸ PETROL-İŞ, '89..., s.319.

¹²⁹ ÖZ AĞAÇ-İŞ, 5. Olağan Genel Kuruluna Sunulan Faaliyet Raporu, ÖZ AĞAÇ-İŞ Ya., Ankara, 1992, 213.

¹³⁰ ÖZ AĞAÇ-İŞ, s.213.

¹³¹ ÖZ AĞAÇ-İŞ, s. 217.

- Herşey gibi, üstünde yaşadığımız dünyanın da bize emanet olduğu şuuruyla kirlenmenin önlenmesi, nükleer atıkların geri bırakılmış ülkelerde değil, nükleer enerjiyi üreten ülkelerde imha edildiği;

- Temiz ve mümkün olduğunca doğallığını koruyan bir dünya için çaba gösterildiği, (bir dünyada yaşamak istiyoruz)

Raporda yine yukarıdakine benzer şekilde, Türkiye'ye ilişkin taleplerin yer aldığı "Nasıl bir Türkiye'de yaşamak istiyoruz?" bölümünde "çevre kirlenmesi ve atıklarla tabii ve tarihi seviyenin tahribine meydan verilmediği denizleri, nehirleri, havasının kirli olmadığı" bir Türkiye isteği belirtilmiştir¹³².

ÖZ AĞAÇ-İŞ Sendikası'nın Raporu'nda yer alan çevre bölümünde yer alan bilgiler değerlendirildiğinde sendika çevre sorununa karşı şu önlemleri öngördüğünü söyleyebiliriz:

- Çevre kirliliği bir veya birkaç kuruluş tarafından çözümlenemez. Konu, aile fertlerinden devlete kadar herkesin konusu olmalıdır. Bu da bir eğitim meselesidir. Çevre eğitimine ağırlık verilmelidir.

- Temiz çevre ilkesi, yaşam tarzı haline getirilmeli ve benimsetilmelidir.

- Kazanç amacıyla çevre katledilmemelidir.

- Türkiye, başka ülkelerin sanayi atıklarının kolayca ve sorumsuzca bırakılabildiği bir çöplük olmamalıdır.

- Ormanlarımızın yakılmasına, sahillerimizin yağmalanmasına, denizlerimizin, göllerimizin, körfezlerimizin kirlenmesine, doğal dengenin yıkılmasına müsaade edilmemelidir.

- Dünyada yeraltı ve yerüstü nükleer silah denemelerine son verilmeli, konuşup anlaşılabilir barış ortamı tesis edilmelidir.

- Çevre sorununun çözümünde devlet, itici güç olmalı, bu iş için yapılacak faydalı çalışmaları çeşitli şekillerde desteklemeli ve bu mücadeleyi cazip hale getirmelidir.

¹³² ÖZ AĞAÇ-İŞ, s.221.

- Tüm devlet kuruluşlarının, belediyelerin, sanayicilerin ve işçilerin katılımını sağlayacak vakıflar ve gönüllü kuruluşlar oluşturulmalıdır.

- Yasal düzenlemeler getirilmelidir.

ÖZ AĞAÇ-İŞ Sendikası, "tüm bu olumsuzluklardan kurtulmanın yolu uzun vadeli kendi öz benliğimizi temsil eden politikaların uygulanmaya konulması ve toplumumuzun tüm kesimlerinin bu politikaya katılımının sağlanmasıyla mümkün olacaktır" anlatımını kullanarak alternatif bir hedef çizmeye çalışmıştır¹³³.

F. Türkiye Liman Dok ve Gemi Sanayii İşçileri Sendikası (DOK, GEMİ-İŞ)

1989 yılında yapılan 31. Genel Kurul Çalışma Raporu'nda çevre konusunda bazı yaklaşımlar sergilenmiştir. Çalışma Raporu'nda yer alan yaklaşımlar, bütünsel bir çevre politikası anlatımından uzaktır. Ancak, çevre koruma amaçlı alınan somut önlemlerin tersane işyerleri ve bu işyerlerindeki istihdam üzerindeki olumsuz etkileri belirtilmektedir. Aynı zamanda sendika, uygulanan çevre politikalarının bir çifte standart yarattığını belirtmektedir.

Yerel yönetim tarafından kongre tarihinden önce uygulamaya konulan "Mavi Haliç" ve "Yeşil Boğaziçi" projeleri nedeniyle İstanbul'da bulunan Tuzla kompleksi dışındaki özel tersanelerin büyük bir kısmının yıktırılmış olduğu ve yıkılan bu tersanelerden az bir kısmının üretimlerini başka bir yere taşıdıkları, geri kalan büyük bir çoğunluğunun ise ya kapandığı ya da başka ticaret alanlarına kaymış olduğu anlatılmaktadır¹³⁴.

Raporun devamında hazırlanan Yeni İstanbul Nazım Planı'nda, kamuya ait tersanelere de "el atılmak istendiği" belirtilmektedir. Sendika Haliç ve Boğaziçi bölgelerinde bulunan özel ve kamu tersanelerinin yıkılmasına şu nedenlerle karşı çıkmaktadır¹³⁵:

¹³³ ÖZ AĞAÇ-İŞ, s. 214.

¹³⁴ DOK, GEMİ-İŞ, XXXI OLAĞAN MERKEZ GENEL KURULU 4/5 KASIM 1989, DOK, GEMİ-İŞ Ya., ?, 1989, s.137.

¹³⁵ DOK, GEMİ-İŞ, s.138.

- Gemi inşa sanayini elinde bulunduran ülkelerde (Japonya, G.Kore gibi) tersaneler ve gemi inşa kızakları büyük yerleşim birimlerinin içinde, hatta içindedir.

- Geçmişte Pendik Tersanesi'nin yapımına karşı çıkılırken, günümüzde tersanenin düzenli çalışmasını sürdürmesine rağmen yörede her türlü turistik tesis yapılmıştır.

- Haliç'te askeri gemi inşa kızakları bulunmaktadır.

- Bazı tersaneler Osmanlı İmparatorluğu döneminden kalmıştır ve tarihi değere sahiptir.

DOK,GEMİ-İŞ Sendikası Çalışma Raporu'nun başka bir yerinde tersane yıkımlarına değinerek, "yerlerine yeni tersaneler yapılmadıkça bu tersanelerin kaldırılmasına kesinlikle karşıyız" ifadesini kullanmıştır¹³⁶.

Raporun çeşitli bölümlerinde "Mavi Haliç", "Yeşil Boğaziçi" ve Yeni Nazım Planı hazırlıklarının kamu yararından çok "mutlu bir azınlığın yararına uygulanmak istendiği" görüşü de savunulmaktadır¹³⁷. Aynı çalışma raporunda, Haliç'i lağım pisliklerinden temizleme amaçlı yapılan alt akıntı kanallarının Marmara Denizi'ni daha çok kirlettiği, "Yeşil Boğaziçi naralarıyla", boğazın her iki yakasında yeşil alanların yok edildiği düşüncesi dile getirilmiştir¹³⁸.

G. Türkiye Enerji, Su ve Gaz İşçileri Sendikası (TES-İŞ)

TES-İŞ Sendikası 1991 yılında yaptığı 4. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu'nda "Çevre Kirliliği", "Enerji ve Çevre" başlıkları altında görüşlerini belirtmeye çalışmıştır¹³⁹.

Sendika, çevre sorunlarının temelinde insan etkileri sonucunda ortaya çıkan atıkların doğanın kendiliğinden yenilemesi yeteneğini aşmasına bağlamaktadır. Sayısız teknolojik kolaylıkların insanlara hizmet sunarken, insanların ortak malı olan çevrede geri getirilmesi zor, hatta mümkün olmayan varlıkları da alıp götürmektedir. Çevre sorunlarının gelişmiş ve

¹³⁶ DOK,GEMİ-İŞ, s. 365.

¹³⁷ DOK,GEMİ-İŞ, s. 137-138,365.

¹³⁸DOK,GEMİ-İŞ, s. 137.

¹³⁹ TES-İŞ, 4. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu, TES-İŞ Ya., Ankara, 1992, s.97-102.

gelişmekte olan ülkelerin ortak sorunlarından biri olduğu, bu ülkelerin hem sanayileşme hem de doğal dengeyi korumak için önlemler aramaya başladıkları, raporda belirtilmektedir¹⁴⁰.

Raporun devamında, kamuoyunda Gökova Termik Santrali olarak bilinen Kemerköy Termik Santrali hakkında bilgilere ve sendikanın görüşlerine yer verilmiştir¹⁴¹. Bu kısımda sendika, sanayileşen bir toplumda enerji tüketiminin hızla artacağını, yeni yatırımların yeterli olmaması, yapılacak olan yatırımlardan ise 8-10 yıl içinde sonuç alınmayacağı gerekçelerinden hareketle, yapımı tamamlanmak üzere olan bir santralin yapımının durdurulması veya başka bir yere taşınmasının enerji sıkıntısını ciddileştireceğini söylemektedir¹⁴².

Aynı paragrafta sendika, santralin taşınması durumunda yapılan harcamaların yarısının heba olacağı fikrini savunmaktadır¹⁴³. Gökova Termik Santrali'na çevre açısından değerlendirildiği söylenen bölümde kısaca şu düşünceler ileri sürülmektedir¹⁴⁴:

- Kömüre dayalı çalışan termik santral, nerede kurulursa kurulsun baca gazları atmosfere gideceğinden atmosfer kirlenmesinde bir değişim olmaz.

- Desülfirizasyon sistemi kurulması gerekir. "Tabii ki ülkenin ekonomik gücü bu yükü kaldırabiliyorsa".

- Enerji kesintili günler yaşamamak ve "müreffeh" bir ülke haline gelmek için, enerji yatırımlarından "taviz" verilemez.

Sendika raporun "Enerji ve Çevre" alt başlığı altında enerji kaynaklarının önemli bir kısmını oluşturan Türkiye linyit yataklarının düşük kaliteli oluşunun önemli çevre sorunları yarattığı belirtilmekte, Türkiye'de termik santrallerde kullanılan kömürlerin düşük kalorili, fakat yüksek kükürt içermesinin bu sorunların ortaya çıkmasında etkili olduğu

¹⁴⁰ TES-İŞ, 4. Olağan ..., s.97.

¹⁴¹ TES-İŞ, 4. Olağan ..., s.97-100.

¹⁴² Bu çalışmanın hazırlandığı sırada sözü edilen termik santralin yapımı bitmiş ve deneme üretimi yapılmaktadır.

¹⁴³ TES-İŞ, 4. Olağan ..., s.100.

¹⁴⁴ TES-İŞ, 4. Olağan ..., s.100.

söylenmektedir. Ancak, elektrofiltrelerin bulunduğu santrallarda sınır değeri altında kül atılmasının olduğu belirtilmiştir¹⁴⁵.

Enerji ve çevre ilişkisine yönelik TES-İŞ Sendikasının önerileri şunlardır:

- Termik santraller için çevresel etki değerlendirmesi yapılmalıdır.

- Ekonomik anlamda, zamanında, yeterli, güvenilir ve büyüme ile toplumsal kalkınmayı destekleyecek enerji ile çevre arasında dinamik ve uygulanabilir bir politika oluşturulmalıdır.

- İşçiler eğitilmelidir.

Çalışma raporunda sendikanın çevre konusuna ilişkin yaptığı faaliyetler de belirtilmektedir¹⁴⁶:

- İşçi sağlığı ve iş güvenliği eğitim seminerlerinde çevre sağlığı konusu işlenmiştir. İleride "daha belirli bir çevre eğitimi" seminerleri düzenlenecektir.

- Sendikaların bağlı olduğu uluslararası Kimya, Enerji ve Genel Hizmet İşçileri Federasyonu'nun çevre konulu toplantısına katılmış ve öneriler TES-İŞ'in ilgili kurullarına aktarılmıştır.

TES-İŞ Sendikası Çalışma Raporu dışında bazı belgelerinde de çevre konusuna ilişkin yaklaşımlarını ortaya koymaktadır. Bu belgelerden biri, sendika tarafından hazırlanan "Türkiye Enerji Raporu"dur¹⁴⁷. Bu raporda Çevre Yasası'na ilişkin şu değerlendirmeler yapılmıştır:

- Çevre Yasası ile santrallara getirilen yaptırımlar, baştan uygulanamayacak kararlar şeklindedir. Bu kararlar, enerji sektöründe darboğazlara neden olmaktadır. Yasada öngörülen önlemler kamunun finansman olanaklarını aşmaktadır. Bu nedenle mevcut santrallara kükürt arıtma tesisi yapılamaz, yani santral projelerine kaynak ayrılamaz duruma gelinmiştir.

¹⁴⁵ TES-İŞ, 4. Olağan ..., s.100-101. Kükürt ve kül farklıdır. Elektrofiltreler yalnızca külü tutar. Kükürtün tutulması için desülfirizasyon sistemi gereklidir.

¹⁴⁶ TES-İŞ, 4. Olağan ..., s.101.

¹⁴⁷ TES-İŞ, Türkiye Enerji Raporu, TES-İŞ Eğitim Ya., Ankara, 1995.

- Bazı linyit santrallarının, saldıkları emisyon nedeniyle mahkeme kararıyla kapatılması günlük olaylar durumuna gelmiştir.

- Bir ülkenin uygun olmayan yasal düzenlemelerle, nasıl kendisini ve sanayisini çıkmaza soktuğunun en güzel örneği Türkiye'dir.

- Temiz bir şekilde işletilebilecek yeni santral yatırımları, yöresel ve siyasi tepkiler nedeniyle olanaksız hale gelmektedir. Kasalardaki hukuki başlıklar, adaletin işleyişindeki yavaşlık ve bürokrasi, yöre halkı tarafından yapılan, sağlıklı bilgilere dayanmayan engelleme çabalarına destek olmaktadır. Bu nedenle en uygun alanlarda bile santral kurmak ciddi bir sorun haline gelmiştir¹⁴⁸.

Türkiye Enerji Raporu'nda sendikanın değinilen enerji ve çevre konularındaki öneriler¹⁴⁹:

- Hiçbir ülkede tamamen temiz ve emniyetli şekilde, sadece enerji üretilmesi bir yana, hiçbir sanayi faaliyetinin yürütülmesi olanaklı değildir. Devlet, bunun bilincinde olarak, sanayileşme ve çevrenin korunmasıyla ilgili düzenlemeler yaparken, kendi kendini altından kalkamayacağı finansal yükler altına sokmamalıdır.

- Toplumun bütün kesimleri, çevrenin korunması amacıyla, herşeyden önce kendi kişisel yaşam sınırları içinde görevlerini yapmaları, gereksiz ve aşırı enerji tüketiminden kaçınmaları gerekmektedir.

- Önümüzdeki yıllarda ülkelerin enerji politikalarının, uluslararası anlaşmalarla çevre koruma amaçlı müdahale edilebilecektir. Bu konuda gerekli önlemleri almayan ve işbirliğine girmeyen ülkeler, ekonomik yaptırımlarla karşı karşıya kalacaklardır. Bu konularda uluslararası taahhütlere girilirken, uzun dönemde ülkenin enerji talebinin gelişimi dikkate alınmalıdır.

- Çevre politikalarının ve yönetmeliklerinin, özellikle yüzey kirliliğini önleyici önlemlere ağırlık verecek biçimde yenilenmelidir.

- Çevre korumaya ilişkin önlemler alınırken, kirliliğe yol açan madde ve faaliyetlere olan talepleri azaltmak için formüller geliştirilmelidir. Nüfus

¹⁴⁸ TES-İŞ, Türkiye..., s.36-37.

¹⁴⁹ Bu öneriler farklı sayfalardan derlenmiştir. TES-İŞ, Türkiye..., s.37-38, 98-99.

artışının durdurulması, kişilere bilinç verilerek daha az enerji yoğun yaşam tarzlarına yönelmelerinin sağlanması bu doğrultudaki çalışmalardır.

Sendikanın 4. Olağan Genel Kurulu'nda alınan kararlardan birisi, "Çevre ve Enerji Üretimi" konusundadır. Genel Kurul'da alınan kararın metni şu şekildedir¹⁵⁰:

"Çevreye zarar veren santrallerin zararının en aza indirilebilmesi için bacalarına desülfirizasyon sisteminin belirli bir periyod içinde yapılmasını ve bu sistemler yapılıncaya kadar elektrik üretiminin devam etmesini, çalışmakta olan ve yeni santrallerin aynı duruma sürüklenmemesi için de Çevre Kanunu'nun ilgili maddelerinin bu yönde tadil edilmesi hususunda gerekli hukuki ve meşru mücadelenin verilmesi..., Genel Kurulumuz tarafından kabul edilmiştir."

Yeşil ve çevreci hareketin tüm dünyada karşı çıktıkları nükleer santrallara ilişkin TES-İŞ'in görüşleri çeşitli şekillerde kamuoyuna yansıtılmıştır. ICFE Nükleer Enerji Konferansı'nda TES-İŞ'in temsilcisi, sendika adına yaptığı konuşmada; "Biz TES-İŞ olarak, nükleer enerjiye karşı değiliz", "Nükleer enerjinin toplumda kullanımında en üstün güvenlik, sağlık ve çevre kurallarının gözönüne alınmasını TES-İŞ olarak ön şart koşmaktayız" demiştir¹⁵¹. Sendikanın yayınlarında nükleer enerji ve santraller konusunda çeşitli yazılar ve düşüncelere de yer verilmektedir¹⁵². Sendikanın enerji-çevre ilişkisine bir diğer yaklaşımı da alternatif enerji kaynaklarıdır. Sendika doğayla daha uyumlu olan alternatif enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasını istemektedir¹⁵³.

TES-İŞ Sendikası'nın çevre sorunları ile ilgili katıldığı bazı uluslararası toplantılar da vardır:

- ICFE İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği, Çevre Sorunları Dünya Genel Kurulu, 1990 (ABD). TES-İŞ Sendikası genel kurula "ülke raporu" sunmuştur. Bu Genel Kurul, geçmişte yalnızca işçi sağlığı ve iş güvenliği

¹⁵⁰ TES-İŞ, "13. Olağan Genel Kurul Kararları", TES-İŞ DERGİSİ, S.38(Ağustos 1995), s.25-26.

¹⁵¹ "ICFE Nükleer Enerji Konferansı Washington'da Yapıldı", TES-İŞ DERGİSİ, S.33 (Nisan-Masıy 1994), s.11.

¹⁵² Örnek yazılar için bkz.: "Nükleer Enerji Nedir", TES-İŞ HABER BÜLTENİ, (Nisan 1996), s.6-7; TES-İŞ, Türkiye..., s.105-106.

¹⁵³ TES-İŞ, Türkiye..., s.68-71, 106.

konularını kapsamaktaydı. 1988 yılı Japonya toplantısında çevre sorunları da Genel Kurul çerçevesine alınmıştır¹⁵⁴.

- ICEF ve ATU'nun ortaklaşa düzenledikleri Chernobil Faciası'nın 10. Yıl Konferansı, 1996 (Ukrayna)¹⁵⁵.

- ICEF Nükleer Enerji Konferansı, 1994 (ABD) Sendiki bu konferansa bir delege grubu ile katılmıştır. ¹⁵⁶.

¹⁵⁴ "ICEF İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği, Çevre Sorunları Dünya Genel Kurulu ABD'nde Yapıldı", TES-İŞ DERGİSİ, S.23 (Ocak 1991), s.18.

¹⁵⁵ "Chernobil Faciasının 10. Yıl Konferansı Yapıldı", TES-İŞ HABER BÜLTENİ, (Nisan 1996), s-1,7.

¹⁵⁶ "ICEF Nükleer Enerji Konferansı", TES-İŞ Eğitim Kültür Ya., s.33.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUĞLA İLİNDE BULUNAN İŞÇİ SENDİKA ŞUBELERİ İLE İŞYERİ BAŞTEMSİLCİLERİNİN ÇEVRE KONUSUNA İLİŞKİN GİRİŞİMLERİ VE YAKLAŞIMLARININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR UYGULAMA

Ş.1. TES-İŞ SENDİKASI YATAĞAN ŞUBESİ İLE MADEN-İŞ SENDİKASI YATAĞAN VE HAVALİSİ ŞUBESİ'NİN ÇEVRE KONUSUNDAKİ GİRİŞİMLERİ VE AÇIKLAMALARI

Muğla ili'nde faaliyet göstermekte olan TES-İŞ ve MADEN-İŞ Sendikalarının şubeleri termik santraller ve bu santrallara kömür sağlayan linyit kömürü ocaklarına ilişkin yürütülen çevre merkezli tartışmalarda yer almışlar ve işçilerin de katıldığı bazı kampanya ve girişimlerde bulunmuşlardır. Belirtilen kampanya ve girişimler sırasında da görüşlerini kendi sendika yayınlarında dile getirmeleri yanında yerel düzeyde kitle iletişim araçlarından da yararlanmışlardır¹.

¹ Şubelerin yönetim kurulu başkanları yerel gazeteler ile birlikte yerel televizyon istasyonlarında da "haber", "açık oturum", "tartışma" programlarında sıkça görüşlerini ve girişimlerinin gerekçelerini anlatmışlardır. Ancak televizyonlarda ifade edilen ve oldukça kapsamlı olan anlatımlara ulaşamamıştır. Bu nedenle yalnızca yazılı basın organlarında çıkan şube görüşlerine atıf yapılacaktır.

I. ŞUBELERİN ÇEVRE KONUSUNDAKİ YAKLAŞIMLARINI BELİRLEYEN İSTİHDAM SORUNU

İki sendika Şubesinin Çevre konusundaki girişim ve eylemlerini belirleyen ana etmenin istihdam veya iŐsizlikle ortaya Çıkan ücret geliri kayıbları olduğu söylenebilir. Çünkü termik santrallara yönelik alınan yargı kararları bu işyerlerindeki eksikliklerin giderilmesine kadar kapatılması yönündedir².

Yatağan Termik Santrali bugüne kadar ŐeŐitli nedenlerle geÇici olarak kapatılmıştır. Bu termik santral, 24 Mart 1994 tarihinde Aydın İdare Mahkemesi'nin verdiği "yürütmeyi durdurma kararı" dolayısıyla 90 günlük bir süre için kapatılmıştır. Ancak 90 günlük süre beklenilmeksizin "deneme üretimi" amacıyla yeniden faaliyete geŐmiŐtir. Kısa süreli olarakta Çevre nedeni ile iki defa üretimine ara vermiştir. Bunlardan birincisinin nedeni Muğla Merkez İlçe'de radyasyon oranının yükseldiğine yönelik sirenlerin alarm vermesidir. Radyasyon oranının yükselmesinin nedenlerinden biri olabileceği kuŐkusuyla bu termik santral geÇici bir süre kapatılmıştır. Benzer Şekilde 1995 yılında termik santralin kurulu bulunduğu Yatağan İlçesi ve civarında oldukça yüksek oranlara ulaşan hava kirliği nedeniyle de santral geÇici bir süre kapatılmıŐtır³.

Yeniköy Termik Santrali'na ilişkin Çevre tartışmaları kamuoyunda pek rastlanılmamaktaydı. Ancak Aydın İdare Mahkemesi 1996 yılında verdiği karar, bu santralin eksikliklerinin giderilmesine kadar kapatılması yönündedir.

Kemerköy (Gökova) Termik Santrali planlandđı günden bugüne kamuoyunda tüm boyutlarıyla tartışma konusu olmaktadır. Bu termik santral "deneme üretimi" adı altında ŐalıŐtırılmaktadır. Aydın İdare Mahkemesi 1996 yılında Kemerköy (Gökova) Termik Santrali için verdiği karar, bu santralin eksikliklerinin giderilmesine kadar kapatılması yönündedir.

² Yeniköy Termik Santrali için bkz.: Aydın İdare Mahkemesi, T.20.6.1996, E.1994/1062; Yatağan Termik Santrali için bkz.: Aydın İdare Mahkemesi, T.20.6.1996, E.1993/830; Kemerköy Termik Santrali için bkz.: Aydın İdare Mahkemesi, T.20.6.1996, E.1993/781.

³ "Santral Yine Zehir SaÇtı", HAMLE GAZETESİ, 16.9.1995, s.1-3.

Burada belirtilmesi gereken bir nokta vardır. 1996 yılında İdare Mahkemesi üç ayrı karar vermiştir. Bu üç ayrı karar, Yeniköy Termik Santrali'nin, Yatağan Termik Santrali'nin ve Kemerköy (Gökova) Termik Santrali'nin gerekli önlemler ve ruhsatlar alınıncaya kadar kapatılmasıdır. Üç termik santral için ayrı ayrı verilmiş bu kararlar, 1994 yılındaki tartışma yaratan "yürütmeyi durdurma" kararına göre daha kapsamlıdır. 1996 yılı kararlarında 1994'ten farklı olarak Yeniköy ve Kemerköy Santrallerinin de kapatılması kararı verilmiş, kararlardan etkilenen işyeri ve işçi sayısı artmıştır. Diğer yandan 1996 kapatma kararlarının süresi önceden belirlenmemiştir. 1994 "yürütmeyi durdurma kararı" yalnızca 90 günle sınırlıydı.

G.E.L.'ne bağlı işyerleri ise (linyit maden ocakları) termik santrallarda yakıt olarak kullanılan linyiti kömürünü sağlamaktadır. Termik santrallerin kapalı kaldığı durumlarda bu işyerlerinde bir üretim söz konusu olmayacaktır.

A. Yatağan Termik Santrali'nda İstihdam

Yatağan Termik Santrali'nda çeşitli statülerde 945 kişi istihdam edilmektedir. Bunun yanısıra "band yolunun bakım işleri", "kaynakçı işleri" ve "temizlik işleri" ihale yoluyla alt işverene verilmiştir. Bu işlerde de 66 işçi istihdam edilmektedir. İhale edilmiş işlerde çalışan işçiler de gözönüne alındığında Yatağan Termik Santrali'nda toplam 1011 kişi çalışmaktadır. Bu çalışanların statüleri ve sayıları Tablo 11'de gösterilmiştir.

TABLO 11 :
YATAĞAN TERMİK SANTRALI'NDA İSTİHDAM

PERSONEL - STATÜ	SAYI
MÜHENDİSLER	13
İDARİ PERSONEL	30
YEVMIYELİ PERSONEL	872
SAGLIK PERSONELİ	3
MÜTAHİT İŞÇİLERİ	66
SİVİL SAVUNMA PERSONELİ	27
SANTRAL TOPLAMI	1011

Kaynak: T.E.A.Ş., "Y.A.T.E.Ş. Aylık Çalışma Raporu", (Haziran 1996), Form No.15.

B. Yeniköy Termik Santrali'nda İstihdam

Yeniköy Elektrik Üretim ve Ticaret A.Ş.'ne bağlı bir işyeri olan Yeniköy Termik Santrali'nda 569'u işçi statüsünde toplam 624 kişi istihdam edilmektedir. İşyerinde alt-işveren yoluyla çalıştırılan işçi olup olmadığına yönelik bir bilgi elde edilememiştir. Yeniköy Termik Santrali'nda çalışanların statüleri ve sayıları Tablo 12'de gösterilmiştir.

**TABLO 12 :
YENİKÖY TERMİK SANTRALI'NDA İSTİHDAM**

PERSONEL - STATÜ	SAYI
MEMURLAR	2
SÖZLEŞMELİ PERSONEL	19
BAŞ.MÜH./ MÜH. SÖZLEŞMELİ	12
TEKNİSYEN SÖZLEŞMELİ	1
ÖZEL GÜV. GÖREVLİSİ	21
İŞÇİ (1475 Sayılı Yasaya tabi)	569
SANTRAL TOPLAMI	624

Kaynak: Tabloda belirtilen bilgiler Yeniköy Elektrik Üretim ve Ticaret A.Ş. 1995 yılı faaliyet raporundan alınmıştır.

C. Kemerköy (Gökova) Termik Santrali'nda İstihdam

Kemerköy Elektrik A.Ş.'ne bağlı Kemerköy Termik Santrali'nda 210 kişi çalışmaktadır. Bu termik santral, şu anda "deneme üretimi" yapmaktadır. Bu nedenle Kemerköy Santrali'nda çalışanların sayısı diğer termik santrallara göre azdır. Bu santralde çalışanların statüleri ve sayıları Tablo 13 'de gösterilmiştir.

**TABLO 13 :
KEMERKÖY (GÖKOVA) TERMİK SANTRALI'NDA İSTİHDAM**

PERSONEL - STATÜ	SAYI
MEMURLAR	3
SÖZLEŞMELİ PERSONEL	14
SÜREKLİ İŞÇİ	154
GEÇİCİ İŞÇİ	39
SANTRAL TOPLAMI	210

Kaynak: Tabloda belirtilen bilgiler Kemerköy Elektrik A.Ş. 1995 yılı faaliyet raporundan alınmıştır.

D. Güney Ege Linyitleri İşletmesi'nde (G.E.L.İ.) İstihdam

Güney Ege Linyitleri İşletmesi'nde çeşitli statülerde 1561 kişi çalışmaktadır. Bunların 1368'i işçi statüsüyle çalışmaktadır. Alt işveren uygulaması konusunda bilgi edinilememiştir. Bu işletmede çalışanların statüleri ve sayıları Tablo 14' de gösterilmiştir.

TABLO 14 :
GÜNEY EGE LİNYİTLERİ İŞLETMESİ'NDE İSTİHDAM

PERSONEL - STATÜ	SAYI
MEMUR	37
SÖZLEŞMELİLER	156
İŞÇİLER	1368
TOPLAM	1561

Kaynak: Tabloda belirtilen bilgiler G.E.L.İ. 1995 yılı faaliyet raporundan alınmıştır.

II. TES-İŞ SENDİKASI YATAĞAN ŞUBESİ'NİN GİRİŞİMLERİ VE AÇIKLAMALARI

TES-İŞ Sendikası, hem Genel Merkez hem de Yatağan Şubesi düzeyinde bölgede bulunan termik santrallara ilişkin çevre tartışmalarını, faaliyet durdurma ve kapatma kararlarını olumlu olmayan bir tutum izlemiştir. Bu tutumun temelinde üye işçilerin işsiz kalacakları, bölgenin gelir kaybına uğrayacağı, ülke ve bölge düzeyinde enerji açığının ortaya çıkacağı gerekçeleri dile getirilmektedir⁴.

Yatağan Termik Santrali, 24 Mart 1994 tarihinde Aydın İdare Mahkemesi'nin verdiği "yürütmeyi durdurma kararı" dolayısıyla 90 günlük bir süre için kapatılmıştır⁵. Termik santral işyerinde örgütlü bulunan ve yürürlükteki T.İ.S.'nin tarafı olan TES-İŞ Sendikası'nın Yatağan Şubesi ve üyeleri bu tarihten önce faaliyeti durdurma kararının uygulanmaması için bir dizi eylem gerçekleştirmişlerdir. Bu eylemlerde

⁴TES-İŞ Genel merkezinin görüşleri konusunda bkz.: İkinci Bölüm, §.6.II / F.

⁵"Yatağan Termik Faaliyetini Durdurdu", DEVRİM GAZETESİ, 25.3.1994, s. 1.

işçiler termik santralin faaliyetlerinin durdurulmasının kendi aleyhlerine olduğunu belirterek, faaliyeti durdurma kararının kaldırılmasını istemişlerdir⁶.

Termik santrale ilişkin verilen yürütmeyi durdurma kararının uygulanmaya başlanmasından sonra TES-İŞ Yatağan Şubesi açıklamalarına ve eylemlerine devam etmiştir. Bu sırada çevreci, yeşil gruplarla birlikte santrale dava açan avukatlar grubuyla basın yoluyla tartışmalara girildiği görülmüştür. O tarihlerde yayınlanan bir yerel günlük gazetede, işçilerin sendika şubesi aracılığıyla "santraldeki üretimin durmasına neden olan çevrecileri eleştirdiklerine" yönelik haberler yer almıştır. Aynı yayındaki haberde, işçilerin "işverenin kendilerini üç ay ücretsiz izinli saydığını belirterek, geçim sıkıntısı ile başbaşa kalan işçilerin durumuna acil önlem getirilmesi" istekleri belirtilmiştir. Haberin devamında sendika şubesi başkanının çevre grubu avukatlarına yönelik yaptığı eleştiriye değinilmiştir.

Şube başkanı eleştirisine "9.2.1994 tarihinde adıma yolladığınız çok masum, insancıl, demokratik, doğacı ve haklı olduğu izlenimi verilmeye çalışılan, sözüm ona doğacı ve insan sağlığına ön plana çıkarır gibi görünen yazınıza yanıt verme gereği duymamıştım" ifadesiyle başlamıştır. Eleştirinin devamında; "... koşulların yanısıra çabalarınız sonucunda 25 Mart 1994 tarihinden itibaren 3 ay süreyle kapatılan TEK Yatağan Termik Santrali'nde çalışan 1000 üyemiz için işverenin yasal kılıflar bularak zorunlu senelik izin, ücretsiz izin gibi bize göre yasal olmayan birtakım uygulamaları karşısında size birşeyler yazmak kaçınılmaz olmuştur" denilmiştir⁷. Bu uzun alıntının yapılmasının nedeni, işçi sendikası şubesinin çevreci bir grubu muhatap alması zamanını göstermesi bakımından anlamlı olmasıdır.

Sendika şubesi, termik santralin kapalı kaldığı dönemde santralin kapatılması taraftarı çevreci gruplara "bizler en az sizin kadar çevreciyiz"

⁶ "Elektrik Kesintileri Kaçınılmaz", DEVRİM GAZETESİ, 5.4.1994, s. 1; "Yatağan İşçisi Eyleme Geçti", DEVRİM GAZETESİ, 1.4.1994, s. 1.

⁷ "Çağdaş Yaşam Nasıl Devam Edecek", DEVRİM GAZETESİ, 31.3.1994, s. 1.

mesajını göndermekle birlikte, bu gruplara "çevreci geçinen bazı avukatlar", "çevreci geçinen bazı kişiler" ve "sözde çevreci geçinen ve Türkiye'nin gelişmesini istemeyenler" şeklinde nitelendirmiştir⁸.

Bu dönem içerisinde, işçilerin santral açılıncaya dek sürekli eylem kararı aldıkları ve eylem programı içerisinde santralin işgal edilmesinin de yer aldığı haberi, bir yerel gazetede yer almıştır⁹.

Termik santral, 90 günlük süre dolmadan idari bir kararla faaliyetine başlamıştır. Santral açılmadan önce işçiler, eş ve çocukları, sendika şube başkanı, yöneticiler Muğla Valiliği önünde "üç saat süren yağmur altında slogan atarak gösteri yaptılar". Yerel gazetede 1500 kişinin toplandığı ve bu yüzden meydanın trafiğe kapandığını, vali ile görüşmek isteyen işçilere güvenlik güçlerinin engel olduğu bilgileri yer almıştır. Haberin devamından anlaşıldığı üzere işçiler, sonuçta valiyle görüşmüşler ve isteklerini iletmışlerdir¹⁰.

Sendika şubesi, santralin çalışmaya başlamasından sonra "hiçbir kesimin zarar görmesini kabul edemedik" anlayışını ortaya koymuş ve santralin kapalı kaldığı dönemde ve açıldıktan sonra şu düşünceleri savunmuştur¹¹:

- Santralde çalışan işçiler, işsizler ordusuna katılmak isteniyor. Bu girişim, sendika tarafından kabul edilemez.

- Santral, ülke ekonomisine ayda 200 milyar lira katkı sağlamaktadır. Kapatılması gelecekte birçok bakımdan onarılması imkansız hatalara yol açacaktır.

- İşsiz demokrasi, demokrasisiz çevre olmaz. Çevreyi ve insanı korumanın yolu, demokrasi mücadelesinden geçer.

⁸"Çağdaş Yaşam", s. 1; "Yatağan Şubesi Genel Kurulu", TES-İŞ DERGİSİ, S.34-35 (Kasım-Aralık 1994), s.13; "Yatağan Termik Santrali Açıldı", TES-İŞ DERGİSİ, S.3 (Nisan-Mayıs 1994), s.23; "Yatağan Termik Santrali Açılacak", TÜBA, S.962 (Nisan 1994)

⁹"Yatağan İşçisi ...", s. 1.

¹⁰"Yatağan Termik Açıldı", DEVRİM GAZETESİ, 9.4.1994, s. 1.

¹¹"Yatağan Şubesi", s.13; "TES-İŞ Kendi Binasına Taşındı", DEVRİM GAZETESİ, 7.5.1994, s. 1.

- Çevrecilere karşı değiliz, ancak çevrecilerin fabrika kapattırmak yerine, fabrikanın eksik sistemine yönelik çalışma yapmaları gerekir.

- Gerekli önlemler alındığında çevre konusundaki sorunlar en aza inecektir.

Aydın İdare Mahkemesi'nin 1996 yılında gerekli önlemler alınuncaya kadar verdiği ikinci bir kapatma kararı, sendika şubesini yeniden harekete geçirmiştir. TES-İŞ Şube Sekreteri "Yargı kararlarına saygılıyım. Ancak, işçimizin de hakkını aramak zorundayız. Daha önceki uygulamalarda gördük. Santralin kapatıldığı gün işçiler ücretsiz izne çıkarılıyor. Haklarımızı korumak için direniş yaparız" açıklamasıyla kararı ve kararın sonuçlarını değerlendirmiştir. Benzer düşünceler TES-İŞ ve MADEN-İŞ şubelerine atfedilerek yerel ve bölgesel gazetelerde yayınlanmıştır¹².

II. MADEN-İŞ SENDİKASI YATAĞAN VE HAVALİSİ ŞUBESİ'NİN GİRİŞİMLERİ VE AÇIKLAMALARI

MADEN-İŞ Yatağan ve Havalisi Şubesi ilde bulunan termik santrallerin kapatıldığı ya da kapatılması gündeme geldiğinde, kapatma uygulamalarına ve kararlarına karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkışını da basın yoluyla kamuoyuna yansıtmıştır.

1994 Yatağan Termik Santrali'nin kapatılması sırasında "MADEN-İŞ Yatağan ve Havalisi Şubesi Yönetim Kurulu adına şube başkanı'nın yaptığı yazılı açıklamada, çevreci gruplara "Gözünüz Aydın Ola " başlığıyla seslenilmektedir. Çevreci, yeşil gruplara, bir işçi sendikası şubesinin yönelttiği eleştiriler bakımından bu yazı oldukça çarpıcıdır. Yazının önemli bir kısmı aşağıda aktarılmıştır¹³:

- "İşçi düşmanı, çoluğun çocuğun rızkına göz diken çevreci dostların gözleri aydın ola ".

- "Türkiye Elektrik Kurumu'nda çalışan yüzlerce işçiyi sokağa döken, Yatağan'ın ekonomik durumunu allak bullak eden, Yatağan halkını, esnafını aç koyan sayın çevreci dostların gözleri aydın ola ".

¹² "Ege Bölgesi Mum İşığına Mahkum", HAMLE GAZETESİ, 25.7.1996, s.1; "Ege'de Üç Santral Duracak", YENİ ASIR, 24.7.1996, s.10.

¹³ Alıntılar hiç bir değişiklik yapılmadan, belirtilen yazıdan aynen alınmıştır. İbrahim KOCABIYIK, "Gözünüz Aydın Ola ", DEVRİM GAZETESİ, 24.1994, s. 1.

- "TEK'i üç ay için nasıl kapattıysanız, şimdi Yatağan'a gelerek bu üç ay zarfında filtreyi de takarsınız değil mi? Çünkü sizler güçlüsünüz, üç ay içinde filtreyi başınıza şapka takar gibi filtreyi de bacaya üç ay içinde oturtuverirsiniz".

- "... bu kapatma kararı, bir avuç zengine TEK peşkeş çekmek, özelleştirmeye adım adım yaklaşmaktır, bu da özelleştirmeyi candan isteyenlerin ekmeğine yağ sürmektedir".

- "TEK'in kapatılmasını biz Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yatağan ve Havalisi Şubesi olarak şiddetle karşıyız. Yapacakları her türlü eylemde yanlarında olacağımızı ve onları candan destekleyeceğimizi bilmelerini isteriz".

1996 yılında alınan üç ayrı kararla, ilde bulunan üç termik santralin kapatılması durumunda MADEN-İŞ Şubesi, işçilerin ücretsiz izne ayrılmaları durumunda eylem yapacağını bildirmiştir¹⁴.

MADEN-İŞ Yatağan ve Havalisi Şubesi'nin kendi işyerine veya işyerlerine doğrudan yönelik olmayan bu kapatma uygulamalarına ve kararlarına karşı çıkışı anlamsız değildir. Çünkü ilde şubenin örgütlü olduğu işyerleri (linyit maden ocakları) termik santrallarda yakıt olarak kullanılan linyiti sağlamaktadır. Termik santralların kapalı kaldığı durumlarda MADEN-İŞ'e bağlı işyerlerinde bir üretim söz konusu olmayacaktır.

MADEN-İŞ şubesinin faaliyet ve girişimleri yalnızca bunlarla sınırlı değildir. 1996 yılı Şubat-Mart aylarında şube, Muğla Mahalli Çevre Kurulu'nun Yatağan ve Yeniköy işletmelerinde çıkarılan linyit kömürünün yakımını ve satışını yasaklayan bir kararına karşı imza kampanyası yürütmüştür¹⁵. Kampanyanın amacı, yasaklama kararının yeniden gözden geçirilerek, kaldırılmasıdır. Kampanyanın gerekçeleri ise şu şekilde belirtilebilir¹⁶:

¹⁴ "Ege Bölgesi Mum ...", s.1; "Ege'de Üç", s.10.

¹⁵ Kampanyanın konusu olan karar için bkz.: M.M.Ç.K., "Mahalli Çevre Kurulu Kararı", K. T., 9.6.1995, K.No.26.

¹⁶ "Yatağan MADEN-İŞ Kömürle İlgili İmza Kampanyası Başlattı", DEVRİM GAZETESİ, 25.3.1996, s. 1; "MADEN-İŞ İmza Topluyor", HAMLE GAZETESİ, 9.3.1996, s.1; "Muğla Kömürü Gündemde", HAMLE GAZETESİ, 19.3.1996, s.1.

- Satışı serbest olan kömürler pahalıdır. Halkın bu kömürleri alacak ekonomik gücü yoktur.

- Bu karar, tek taraflı alınmış bir karardır.

- Bu kararlar özel sektöre peşkeş çekilmektedir. Kamu işletmesinin çıkardığı kömürler yasaklanırken, aynı yerdeki, aynı kalitedeki ve aynı kalorideki özel sektöre ait madenlerden çıkarılan kömür yasaklanmamaktadır. Özelleştirmeye davetiye çıkarılmakta, zemin hazırlanmaktadır.

Kampanya çerçevesinde ilde çeşitli yerlerde sendika şubesinde afişler asılmış, imzalar toplanmıştır. Bu imzalar, daha sonra gerekli makamlara iletilmiştir. İl Çevre Kurulu 1997 yılına ilişkin yine benzer bir karar almıştır. Ancak, yasak sadece belirli yerleşimler için geçerlidir. Eski karara göre daha dar uygulama alanı olan bir yasaktır¹⁷.

Ş.2. MUĞLA İLİNDE BULUNAN İŞÇİ SENDİKA ŞUBELERİ VE İŞYERİ BAŞTEMSİLCİLERİNİN ÇEVRE KONUSUNDAKİ YAKLAŞIMLARINI BELİRLEMeye YÖNELİK UYGULAMA

I. UYGULAMANIN AMACI

Uygulamanın amacı, yerel düzeyde faaliyet gösteren sendika birimlerinin, çevre konusuna ilişkin yaklaşımlarını ana hatları ile belirlemektir. Sendika birimlerinin çevre konusundaki yaklaşımlarına yönelik belirlenmeye çalışılan ana hatları şu şekilde sıralamak olanaklıdır.

- i. Sendika birimlerinin yerel çevre sorunlarına yaklaşımları
- ii. Sendika birimlerinin çevreci, yeşil gruplara yaklaşımları
- iii. Sendika birimlerinin, çevre konusunu çalışma koşulları ve ilişkileri bakımından nasıl değerlendirdikleri
- iv. Sendika birimleri arasında bulunan yaklaşım ve değerlendirme farklılıklarının ortaya konulması

¹⁷ Yeni karar için bkz.: M.M.Ç.K., "Mahalli Çevre Kurulu Kararı", K. T.,26.6.1996, K.No.35.

II. UYGULAMANIN KAPSAMI

Anket uygulaması, Muğla İli'nde faaliyet gösteren işçi sendikalarının şubelerini ve şubesi olmayan işçi sendikalarının işyeri baştemsilcilerini kapsamaktadır. Uygulama öncesi, Muğla'da 8 sendika şubesi ve 7 sendika işyeri baştemsilcisi belirlenmiştir. Bunlar Muğla İli'nde çeşitli ilçe ve beldelere dağılmış durumdadır.

Muğla İli'ndeki 8 sendika şubesinin tamamına anket uygulama aşamasında ulaşılmış ve anket formunu doldurabilmeleri için 7 gün süre verilmiştir. Anket formları, bu sürenin sonunda yeniden şubelere gidilerek toplanmıştır. İlde faaliyet gösteren 8 sendika şubesinin tümü uygulamaya katılmıştır.

Ancak Muğla'da bulunduğu tesbit edilen 7 sendika işyeri baştemsilcisinin hepsine ulaşılamamıştır. Ulaşılan 4 sendika işyeri baştemsilcisi anket formlarını doldurmuşlardır. Diğer 3 sendika işyeri baştemsilcisine çeşitli nedenlerle ulaşılamamış ve anket uygulaması yapılamamıştır.

Uygulama kapsamındaki birimlerin Muğla İli'ndeki dağılımları şöyledir:

Merkez İlçe: 2 sendika şubesi, 2 sendika işyeri baştemsilcisi

Yatağan İlçesi: 2 sendika şubesi

Dalaman İlçesi: 2 sendika şubesi, 1 sendika işyeri baştemsilcisi

Marmaris İlçesi: 1 sendika şubesi, 1 sendika işyeri baştemsilcisi

Göcek Beldesi: 1 sendika şubesi

Bu sendika birimlerinin bağlı oldukları sendikaların faaliyette buldukları işkolları da oldukça farklıdır.

"Tarım ve ormancılık, avcılık ve balıkçılık" işkolunda faaliyet gösteren ayrı sendikalara bağlı olan iki sendika şubesi, "Madencilik" işkolunda aynı sendikaya bağlı iki ayrı sendika şubesi, "Kağıt" işkolunda kurulu bulunan bir sendika şubesi, "Enerji" işkolunda bir sendika şubesi, "Konaklama ve eğlence yerleri" işkolunda bir sendika şubesi ve "Genel işler" işkolunda bir sendika şubesi bu uygulama çalışmasına katılmışlardır. Benzer çeşitlilik

işyeri baştemsilcileri için de gereklidir. Uygulama kapsamındaki sendika işyeri baştemsilcileri, "Milli Savunma", "Haberleşme", "Hava Taşımacılığı" ve "İnşaat" işkollarında kurulu bulunan sendikalara bağlı olarak çalışmaktadır.

Uygulama kapsamındaki tüm sendika birimlerinin bağlı oldukları işçi sendikası aynı işçi sendikaları konfederasyonuna üyedir. İl'de farklı konfederasyona bağlı bir sendikanın işyeri baştemsilcisi olduğu belirlenmiştir. Ancak bu baştemsilciye ulaşılammıştır.

III. UYGULAMANIN YÖNTEMİ

Uygulama yöntemi olarak "anket tekniği" seçilmiştir¹⁸. Bu yöntemin, çeşitli sorunlar ortaya çıkardığı bazı yazarlarca belirtilmektedir. Ancak, bu yöntemin kullanılması zorunlu bir hal almıştır. Çünkü, Muğla İli'nde çevre konusunda sendika birimlerinin de içinde yer aldığı "sert" tartışmaların uzun bir süreden beri sürmesi ve bu araştırmanın yönteminin belirlenmesi sırasında ilde yeniden iki sendika şubesinde doğrudan katıldığı "söze" dayalı tartışmalar ortaya çıkmıştır.

Termik santrallarda ve linyit madeni işyerlerinde örgütlü iki sendika şubesi dışında ilde bulunan sendika birimleri, "kendilerini ilgilendirmeyen, gereksiz bir çatışma ortamında" yer almak istememektedirler. Çünkü diğer sendika birimleri, tartışmaya doğrudan katılan iki sendika şubesi ile çevreci, yeşil hareketleri karşılına almaktan kaçınmaktadırlar. Bu nedenle sendika şube yetkilileri ve temsilcileri "yazılmaması" şartıyla sözlü görüşmeler yapma eğilimindedirler. Bu durumda "görüşme yapma" ve benzeri araştırma yöntemlerinin uygulanması olanaksız hale gelmektedir.

Diğer yandan, yerel düzeyde faaliyet gösteren sendika birimlerinin, basım-yayın gibi çalışmalarda bulunmaları ender rastlanan bir durumdur. Bu nedenle sendika birimlerinin yayınlarını tarama yoluyla politikalarını belirlemeye çalışmakta olanaksız hale gelmiştir. Yöntem belirlemeye ilişkin ortaya çıkan bu kısıtlar daha da çoğaltılabilir¹⁹.

¹⁸ Uygulamada kullanılan anket formu çalışmanın Ek Bölümünde gösterilmiştir.

¹⁹ Uygulama yöntemi konusunda bkz.: Muzaffer SENCER, *Toplumbilimlerinde Yöntem*, B. 3, İstanbul, 1989; Ruşen KELEŞ, *Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem*, T.O.D.A.İ.E. Ya., Ankara, 1976.

Anket formu, "uygulamanın amacı" kısmında belirtilen dört amacın gerçekleştirilebilmesi için hazırlanmış 22 sorudan oluşmaktadır. Bu 22 soru, farklı anket soru teknikleri gözönüne alınarak ortaya çıkarılmıştır. Anket formunda "duyarlılık belirleme", "öncelikleri belirleme", "bir yargıya katılma", "açık uçlu sorular" gibi farklı soru teknikleriyle hazırlanmış sorular yer almıştır.

Bunların yanısıra sendika birimlerine anket formunda ve sözlü görüşmelerde anket formunun doldurulması sırasında kişisel düşüncelerin belirtilmesinden kaçınılarak, sendika şubesinin ve temsilcilik yapılan işyerinde bulunan üyelerin genel yaklaşımlarının ifade edilmesi gerekliliği hatırlatılmıştır.

Sendika birimlerine anket formunun konuyu bütün yönleri kapsadığı iddiasında olmadığı, bu nedenle konu ile ilgili, fakat formda açık olarak belirtilmeyen veya hiç değinilmeyen hususlar olabileceği yazılı olarak ifade edilmiştir. Bu nedenle sendika birimlerinin anket formuna yazılı bir ek verebilecekleri, not düşebilecekleri belirtilmiştir.

Anket formunun sonunda anket formunu dolduran yetkililerin adı, soyadı ve ünvanını belirtmesi istenmiştir. Uygulama kapsamındaki tüm birimler bu gerekliliği yerine getirmişlerdir.

IV. SENDİKA BİRİMLERİNİN YEREL ÇEVRE SORUNLARINA YAKLAŞIMLARI

A. Muğla İli Gündeminde Sürekli Olarak Çevre Sorunlarının Yer Almasının Nedenlerine İlişkin Değerlendirmeleri

Muğla İli gündeminde sürekli olarak çevre sorunları ile ilgili konular yer almakta ve tartışmalar ortaya çıkmaktadır. Hatta bu konular ve tartışmalar ulusal ve uluslararası alanlara da yansiyabilmektedir. Gündemde yer alan konular yalnızca termik santrallerle sınırlı değildir. İlde bulunan maden ocakları, turizme yönelik tesisler, kentleşme, orman yangınları gibi konular yanında, kurulması düşünülen çimento fabrikaları, havaalanları, organize sanayi bölgesi gibi projelerde tartışma konusu halindedir.

Sendika birimlerine, Muğla ili gündeminde sürekli olarak çevre sorunlarına ilişkin konuların yer almasının nedeni sorulmuştur. Neden olarak da beş seçenek sunulmuş ve sendika birimlerine bu seçeneklerden en çok üçünü işaretleyebilecekleri belirtilmiştir.

11 sendika birimi, Muğla ilinin bir "turizm bölgesi olması",

6 sendika birimi, "ilin bitki örtüsü (ormanlar, otlaklar vb.)",

5 sendika birimi ise "ilde yaşayan ve ili ziyaret eden insanların eğitim ve gelir düzeylerinin yüksek olması",

4 sendika birimi "tarımsal üretimin yoğun olması",

3 sendika birimi ise "son 10-15 yılda artan sanayileşme eğilimi" nedeniyle çevre sorunlarının Muğla gündeminde sürekli olarak bulunduğunu belirtmişlerdir.

B. Muğla İli'nde Çevre Sorunu Yaratan Etmenleri Değerlendirmeleri

Sendika birimlerine ilde çevre sorunu yaratan etmenler sorulmuştur. Sendika birimlerine birden fazla seçenek işaretleyebilecekleri söylenerek, 15 etmen sıralanmış ve bu soru açık uçlu bırakılmıştır.

9 sendika birimi, ilde bulunan "termik santrallerin" çevre sorunu yaratıcı etmen olduklarını belirtmiştir. "Orman alanlarının bilinçsiz kullanımının" ilde çevre sorunu yarattığı seçeneğini işaretleyen sendika birimi sayısı 7'dir. Aynı şekilde 7 sendika birimi "kentleşmeyi" il genelinde çevre sorunu olarak görmektedir. "Evsel çöpler ve kanalizasyon", "gemi ve tekne atıkları", "turizmin gelişmesi ve turistik tesisler" seçeneklerini 5 sendika birimi işaretlemiştir. 4 sendika birimi ise il merkezinde kurulu bulunan "Kireç Sanayi A.Ş." işyerini çevre sorunu yaratıcı etmen olarak tanımlamıştır.

C. İlde Faaliyet Gösteren Termik Santrallara İlişkin Değerlendirmeleri

Uygulama kapsamındaki sendika birimlerine Yatağan, Yeniköy ve Kemerköy Termik Santrallerinde ne yapılması gerektiği sorulmuştur. Yatağan Termik Santrali'ne ilişkin sendika birimlerinin tavrı, net ve ortaktır. Uygulamaya katılan tüm sendika birimleri, bu santralde "yarattığı

çevre sorunlarını giderici önlemler alınmalı" görüşünü savunmaktadırlar. Seçenekler içinde yer alan "kapatılmalı" düşüncesine hiçbir sendika birimi katılmamaktadır. Aynı şekilde hiçbir sendika birimi "şimdiki durumuyla faaliyetini sürdürmeli" düşüncesine katılmamaktadır.

Yeniköy Termik Santralı'na ilişkin 11 sendika birimi "yarattığı çevre sorunlarını giderici önlemler alınmalı" görüşünü savunmaktadır. 1 sendika birimi (bu birim sendika şubesidir) ise "kapatılmalı" seçeneğini işaretlemiştir. "Şimdiki durumuyla faaliyetini sürdürmeli" diyen sendika birimi yoktur.

Kemerköy (Gökova) Termik Santralı konusunda, sendika birimleri farklı görüşlere sahiptirler. 8 sendika birimi "yaratacağı çevre sorunlarını giderici önlemler alınmalı" derken; 3 sendika birimi "faaliyete geçmemeli" demektedir. 1 sendika birimi ise, bu santralın "yeri değişmeli (taşınmalı)" düşüncesini savunmaktadır. Sendika birimlerinin Kemerköy Termik Santralı hakkındaki düşünceleri ve sendika şubeleri ile işyeri sendika baştemsilcilerinin dağılımı Tablo 15'de gösterilmiştir.

TABLO 15:
SENDİKA BİRİMLERİNİN KEMERKÖY (GÖKOVA) TERMİK
SANTRALINA İLİŞKİN DÜŞÜNCELERİ

	Sendika Birimi	%	Sendika Şubesi	İşyeri Sen. Baştemsilcisi
Faaliyete Geçmemeli	3	25.0	2	1
Taşınmalı	1	8.3	1	-
Önlem Alınmalı	8	66.7	5	3
Toplam	12	100	8	4

Muğla ile birlikte Türkiye'nin de gündeminde sürekli yer alan termik santral tartışmalarını, sendika birimlerinin nasıl değerlendirdikleri anket formunda iki soruyla belirlenmeye çalışılmıştır. Bu sorulardan biri Yatağan Termik Santralı'na diğeri de Kemerköy (Gökova) Termik Santralı'na ilişkindir. Yeniköy Termik Santralı soru konusu yapılmamıştır. Çünkü bu santral, kamuoyunda Aydın İdare Mahkemesi'nin kararına kadar pek fazla yer almamış, yalnızca çok özel ve dar konulu çevre tartışmalarında adı geçmiştir.

TABLO 16:
SENDİKA BİRİMLERİNİN YATAĞAN TERMİK SANTRALİNİN ÇEVRE
SORUNU YARATTIĞINA İLİŞKİN TARTIŞMA VE GİRİŞİMLERİ
DEĞERLENDİRMELERİ

	Sendika Birimi	%	Sendika Şubesi	İşyeri Sen. Baştemsilcisi
Kesinlikle olumlu	3	25.0	2	-
Olumlu	8	66.7	5	3
Olumsuz	1	8.3	1	1
Toplam	12	100	8	4

Yatağan Termik Santralı'nın çevre sorunu yarattığına ilişkin tartışmaları ve girişimleri "kesinlikle olumlu" olarak değerlendiren 3 sendika birimi, "olumlu" olarak değerlendiren 5 sendika birimi vardır. 4 sendika birimi ise, bu tartışma ve girişimleri "olumsuz" olarak değerlendirmektedir. Dağılım Tablo 16'da gösterilmiştir.

Kemerköy (Gökova) Termik Santralı'nın çevre sorunu yarattığına ilişkin tartışma ve girişimleri 2 sendika birimi "kesinlikle olumlu", 8 sendika birimi ise "olumlu" olarak değerlendirmiştir. Buna karşılık yalnızca 1 sendika birimi ise, bu tartışma ve girişimleri "olumsuz", 1 sendika birimi de "kesinlikle olumsuz" olarak nitelmiştir. Sendika birimlerine göre bu soruya verilen yanıtların dağılımı Tablo 17'de gösterilmiştir. Hem Yatağan hem de Yeniköy Termik Santralına ilişkin tartışmaları "olumsuz" olarak değerlendiren bir sendika birimi, bu değerlendirmeyi "yapılan tartışmalar işyerinin kapatılması yönünde olduğu için" yaptıklarını formda yazılı olarak belirtmiştir.

TABLO 17:
SENDİKA BİRİMLERİNİN KEMERKÖY (GÖKOVA) TERMİK
SANTRALİNİN ÇEVRE SORUNU YARATTIĞINA İLİŞKİN TARTIŞMA
VE GİRİŞİMLERİ DEĞERLENDİRMELERİ

	Sendika Birimi	%	Sendika Şubesi	İşyeri Sen. Baştemsilcisi
Kesinlikle olumlu	2	16.7	2	-
Olumlu	8	66.7	5	3
Olumsuz	1	8.3	1	-
Kesinlikle Olumsuz	1	8.3	-	1
Toplam	12	100	8	4

V. SENDİKA BİRİMLERİNİN ÇEVRECİ, YEŞİL GRUPLARA YAKLAŞIMLARI

A. Çevreci, Yeşil Grupları Nitelendirmeleri

Sendika birimlerine çevreci, yeşil grupları nasıl nitelendirdiklerine yönelik bir soru sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtlar ve yanıtların sendika birimlerine göre dağılımı Tablo 18'de gösterilmiştir. 6 sendika birimi bu grupları "sanayileşme ile çevre arasında denge kurulmasında yararlı gruplar" olarak nitelendirmektedir. Buna karşılık 3 sendika birimi bu grupları "sivil baskı grupları", geriye kalan 3 sendika birimi ise "gerçeklerden kopuk, hayalci gruplar" olarak nitelemiştir. "Gerçeklerden kopuk, hayalci gruplar" nitelemesini yapan bir sendika birimi anket formunda belirttiği notta, bu gruplar için "bakış açılarının dar, tekdüze ve ormana bakınca sadece bir ağacı görüyorlar" ifadesini kullanmıştır.

TABLO 18:
SENDİKA BİRİMLERİNİN ÇEVRECİ, YEŞİL GRUPLARA BAKIŞLARI

	Sendika Birimi	%	Sendika Şubesi	İşyeri Sen. Baştemsilcisi
Sivil Baskı Grupları	3	25.0	3	-
Hayalci Gruplar	3	25.0	3	-
Denge Grupları	6	50.0	2	4
Toplam	12	100	8	4

Diğer yandan hiçbir sendika biriminin bu grupları, "sanayileşme karşıtı hareketler" şeklinde nitelendirmediği görülmektedir. Bunun yanı sıra bir sendika birimi bu grupları "sivil baskı grubu" olarak nitelerken forma düştüğü notta bu gruplardan bazılarının "ideolojik hareketler" olarak nitelenebileceğini belirtmiştir.

B. Çevreci, Yeşil Gruplarla Ortak Girişimde Bulunmayı Düşünmeleri

Uygulama kapsamındaki 12 sendika biriminden yalnızca biri çevreci, yeşil gruplarla ortak bir girişimde bulunmuştur. Bu sendika birimi şube düzeyinde faaliyet göstermektedir. Diğer şube ve baştemsilciliklerin ortak bir girişimi olmamıştır. Sendika birimlerine gelecekte bu gruplarla ortak girişimde bulunmayı düşünüp düşünmedikleri sorulduğunda; 1 sendika birimi "kesinlikle düşünürüz", 9 sendika birimi de "düşünürüz" yanıtını vermiştir. "Düşünürüz" yanıtın veren bir sendika birimi, bu grupların

"yıkıcı değil, yapıcı oldukları takdirde" işbirliği yapabileceklerini belirtmiştir. Buna karşılık 1 sendika birimi "kararsız" kalmıştır. "Kesinlikle düşünmeyiz" yanıtını veren 1 sendika birimi vardır. Bu birim, sendika şubesi olarak faaliyet göstermektedir. Ortak girişimde bulunma eğilimleri Tablo 19'da gösterilmiştir.

TABLO 19:
SENDİKA BİRİMLERİNİN ÇEVRECI, YEŞİL GRUPLARLA ORTAK GİRİŞİMDE BULUNMAYI DÜŞÜNMELERİ

	Sendika Birimi	%	Sendika Şubesi	İşyeri Sen. Baştemsilcisi
Kesinlikle Düşünürüz	1	8.3	1	-
Düşünürüz	9	75.0	6	3
Kararsız	1	8.3	-	1
Kesinlikle Düşünmeyiz	1	8.3	1	-
Toplam	12	99.9	8	4

Tablo 20'de ise, sendika birimlerinin bu grupları nitelendirme biçimleri ile ortak girişimde bulunmayı düşünmeleri konusunda verdikleri yanıtlar karşılaştırılmaktadır.

TABLO 20:
SENDİKA BİRİMLERİNİN ÇEVRECI, YEŞİL GRUPLARA BAKIŞI VE BU GRUPLARLA ORTAK GİRİŞİMDE BULUNMAYI DÜŞÜNMELERİ

ÇEVRECI, YEŞİL GRUPLARA BAKIŞ	ORTAK GİRİŞİMDE BULUNMAYI			
	Kesinlikle Düşünürüz	Düşünürüz	Kararsız	Kesinlikle Düşünmeyiz
Sivil baskı grubu	1	2	-	-
Hayalci gruplar	-	2	-	1
Denge gruplar	-	5	1	-
Toplam	1	9	1	1

VI. SENDİKA BİRİMLERİNİN ÇEVRE KONUSUNUN ÇALIŞMA KOŞULLARINA VE İLİŞKİLERİNE YAPTIĞI ETKİLERİ DEĞERLENDİRMELERİ

A.Sendikaların Çevre Konularıyla İlgilenmeleri

Sendika birimlerine, sendikaların çevre konusuyla neden ilgilenmeleri gerektiğine yönelik bir soru sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtların dağılımı Tablo 21'de görülmektedir. Bu soruya yanıt veren birimlerin 4'ü "toplumsal bir sorun" olduğu için, 2'si ise "işyerlerini, işçileri

ve işverenleri çeşitli biçimlerde etkilemesi" nedeniyle sendikaların çevre konusuyla ilgilenmeleri gerektiğini belirtmiştir. Diğer yandan sendikaların çevre konusuyla ilgilenmelerine "öncelikli değildir" yanıtını veren 3 sendika birimi vardır. "Gereksiz bulan" sendika birimi sayısı ise 2'dir. Çevre konusuyla sendikaların ilgilenmelerini gereksiz ve önceliksiz bulan sendika birimleri içinde işyeri sendika baştemsilcilerinin ağırlıklı olması dikkat çekicidir.

TABLO 21:
SENDİKA BİRİMLERİNİN, SENDİKALARIN ÇEVRE KONUSUYLA İLGİLENME NEDENLERİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELERİ

	Sendika Birimi	%	Sendika Şubesi	İşyeri Sen. Baştemsilcisi
Toplumsal boyutlu bir konu olması nedeniyle	4	36.36	3	1
İşyeri, işçileri ve işverenleri çeşitli biçimlerde etkilemesi nedeniyle	2	18.18	2	-
Çevre öncelikli bir konu değildir	3	27.27	1	2
Sendikaların çevre konusu ile ilgilenmeleri gereksizdir	2	18.18	1	1
Toplam	11*	99.99	7*	4

* Bir sendika şubesinin bu soruyu yanıtlama şekli anket değerlendirme tekniğine uymadığı için değerlendirme dışı tutulmuştur.

B. Çevre Koruma Amaçlı İşyeri Kapatılması

Uygulamada yer alan sendika birimlerine çevre koruma amaçlı işyerlerinin sürekli kapatılması konusuna ilişkin iki soru sorulmuştur. Bu sorunun birincisi, sendika birimine üye işçilerin çalışmakta olduğu bir işyerinin önemli ölçüde çevre sorunu yarattığı varsayımından hareketle, bu işyerinin sürekli olarak kapatılmasına katılıp katılmadıklarına yöneliktir. Sorunun ikincisi ise, komşu bir işyerinin, üyelerin çalışmakta olduğu işyerlerini çevre sorunu yaratarak, işgücü sağlığı ve iş güvenliğini tehlikeye düşürmesi durumunda, bu komşu işyerinin sürekli olarak kapatılması düşüncesine katılıp katılmadıklarını belirlemeye çalışmaktadır.

4 sendika birimi üyelerinin çalışmakta olduğu işyerinin sürekli olarak kapatılması görüşüne "katılırız" yanıtını vermiştir. Bu soruya "katılırız"

yanıtını veren bir sendika birimi "başka ihtimal yoksa" şartını öne sürmüştür. 1 sendika birimi ise "kararsız" kalmıştır. Buna karşılık 5 sendika birimi "kesinlikle katılmayız", 2 sendika birimi ise "katılmayız" yanıtını vermiştir. Bu soruda "kesinlikle katılırız" seçeneği sendikalara sunulmasına rağmen, hiçbir sendika birimi bu yanıtı işaretlememiştir. Bu soruya verilen yanıtlar ve dağılım Tablo 22'de gösterilmiştir.

TABLO 22:
SENDİKA BİRİMLERİNİN ÜYELERİNİN ÇALIŞMAKTA OLDUĞU İŞYERİNİN SÜREKLİ KAPATILMASI DÜŞÜNCESİNE KATILMALARI

	Sendika Birimi	%	Sendika Şubesi	İşyeri Sen. Baştemsilcisi
Katılırız	4	33.3	3	1
Kararsız	1	8.3	1	-
Katılmayız	2	16.7	1	1
Kesinlikle Katılmayız	5	41.7	3	2
Toplam	12	100	8	4

Sendika birimleri komşu işyerinin sürekli olarak kapatılması düşüncesine biraz daha farklı yaklaşmaktadırlar. 5 sendika birimi komşu işyerinin sürekli olarak kapatılması düşüncesine "katılırız" yanıtını verirken; 3 sendika birimi de "kararsız" yanıtını vermiştir. Aynı soruya 3 sendika birimi "kesinlikle katılmayız", 1 sendika birimi de "katılmayız" yanıtını vermiştir.

TABLO 23:
SENDİKA BİRİMLERİNİN ÜYELERİNİN İŞGÜCÜ SAĞLIĞINI VE İŞ GÜVENLİĞİNİ OLUMSUZ ETKİLEYEN KOMŞU İŞYERİNİN SÜREKLİ KAPATILMASI DÜŞÜNCESİNE KATILMALARI

	Sendika Birimi	%	Sendika Şubesi	İşyeri Sen. Baştemsilcisi
Katılırız	5	41.7	3	2
Kararsız	3	25.0	3	-
Katılmayız	1	8.3	-	1
Kesinlikle Katılmayız	3	25.0	2	1
Toplam	12	100	8	4

"Katılmayız" yanıtını veren bir sendika birimi üyelerinin işgücü sağlığını tehdit eden komşu işyeri için "belediye ve kamuoyu destekli başka bir bölgeye aktarılmasını isteriz" düşüncesini belirtmiştir. Hem üyelerinin hemde komşu işyerinin kapatılmasına "kararsız" kalan bir sendika birimi, "öncelikle çevreye verilen zararın ortadan kaldırılması, eğer çevreye verilen

zarar ortadan kaldırılamıyorsa bu işyerinin kapatılmasını kesinlikle isteriz" düşüncesini forma eklediği yazıda belirtmiştir. Tablo 23 komşu işyerinin sürekli kapatılması sorusuna verilen yanıtları ve dağılımı göstermektedir.

Farklı iki soruya verilen yanıtların karşılaştırılması Tablo 24'de yapılmıştır. Ancak burada üyelerinin çalışmakta olduğu işyerinin sürekli olarak kapatılması düşüncesine "katılırız" yanıtını veren bir sendika biriminin komşu işyerinin sürekli olarak kapatılması düşüncesine "kesinlikle katılmayız" yanıtı vermesi tartışılabilir bir noktadır.

TABLO 24:
SENDİKA BİRİMLERİNİN ÜYELERİNİN ÇALIŞMAKTA OLDUĞU İŞYERİNİN SÜREKLİ KAPATILMASI İLE ÜYELERİNİN İŞGÜCÜ SAĞLIĞINI VE İŞ GÜVENLİĞİNİ OLUMSUZ ETKİLEYEN KOMŞU İŞYERİNİN SÜREKLİ KAPATILMASI DÜŞÜNCESİNE KATILMALARI

ÜYELERİN ÇALIŞMAKTA OLDUĞU İŞYERİNİN	KOMŞU İŞYERİNİN			
	Katılırız	Karasız	Katılmayız	Kesinlikle Katılmayız
Katılırız	3	-	-	1
Karasız	-	1	-	-
Katılmayız	2	-	-	-
Kesinlikle Katılmayız	-	2	1	2
Toplam	5	3	1	3

Diğer yandan Tablo 25 sendika birimlerinin, üyelerin çalışmakta olduğu işyerinin sürekli kapatılması düşüncesine katılmaları ile çevreci, yeşil grupları nitelime biçimlerini karşılaştırmaktadır.

TABLO 25:
SENDİKA BİRİMLERİNİN ÇEVRECİ, YEŞİL GRUPLARA BAKIŞI VE SENDİKA BİRİMLERİNİN ÜYELERİNİN ÇALIŞMAKTA OLDUĞU İŞYERİNİN SÜREKLİ KAPATILMASI DÜŞÜNCESİNE KATILMALARI

ÇEVRECİ, YEŞİL GRUPLARA BAKIŞ	ÜYELERİN ÇALIŞMAKTA OLDUĞU İŞYERİNİN KAPATILMASI			
	Katılırız	Karasız	Katılmayız	Kesinlikle Katılmayız
Sivil baskı grubu	1	1	1	-
Hayalci gruplar	-	-	-	3
Denge gruplar	3	-	1	2
Toplam	4	1	2	5

C. İşyerlerinin Belirli Bölgelere Taşınmaya ya da Kurulmaya Zorlanmaları Konusunu Değerlendirmeleri

Sendika birimleri, işyerlerinin çevre koruma amacıyla yerleşim ve tarım alanlarından uzakta, belirli bölgelerde kurulmaya ya da taşınmaya zorlanmaları konusunu değerlendirmişlerdir. Sendika birimlerinin yanıtları ve bu yanıtların dağılımı Tablo 26'da görülmektedir. 5 sendika birimi bu tür zorlamaları "kesinlikle olumlu" değerlendirdiklerini belirtmiştir. 5 sendika birimi ise, "olumlu" olarak değerlendirmiştir. Geriye kalan iki sendika birimlerinden biri "kararsız" kalırken biri de "olumsuz" olarak değerlendirmiştir. "Kararsız" ve "olumsuz" yanıtı veren sendika birimlerinin işyerleri yerleşim alanlarından uzakta kuruludur.

TABLO 26:
İŞYERLERİNİN TAŞINMALARI VE BELİRLİ BÖLGELERDE KURULMAYA ZORLANMALARI KONUSUNU İLİŞKİN SENDİKA BİRİMLERİNİN DEĞERLENDİRMELERİ

	Sendika Birimi	%	Sendika Şubesi	İşyeri Sen. Baştemsilcisi
Kesinlikle olumlu	5	41.7	4	1
Olumlu	5	41.7	4	1
Kararsız	1	8.3	-	1
Olumsuz	1	8.3	-	1
Toplam	12	100	8	4

D. Çevre Sorunları ile İşgücü Sağlığı ve İş Güvenliğini Riske Sokan Etmenler Arasında Bir İlişkinin Olduğu Düşüncesini Değerlendirmeleri

Sendika birimleri, çevre sorunları ile işgücü sağlığı ve iş güvenliği sorunları arasında bir ilişki olduğu düşüncesine katılmaktadırlar. Tablo 27'de bu görülebilir.

3 sendika birimi çevre sorunları-işgücü sağlığı ve iş güvenliği arasında bir ilişki olduğu düşüncesine "kesinlikle katılırız", 7'si ise "katılırız" şeklinde yanıtlamıştır. Ancak 2 sendika birimi bu ilişki düşüncesine "kesinlikle katılmayız" yanıtını vermişlerdir.

TABLO 27:
SENDİKA BİRİMLERİNİN ÇEVRE SORUNLARI İLE İŞGÜCÜ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİNİ RİSKE SOKAN ETMENLER ARASINDA BİR İLİŞKİ OLDUĞU DÜŞÜNÇESİNE KATILMALARI

	Sendika Birimi	%	Sendika Şubesi	İşyeri Sen. Baştemsilcisi
Kesinlikle Katılıyoruz	3	25.0	1	2
Katılıyoruz	7	58.3	6	1
Kesinlikle Katılmıyoruz	2	16.7	1	1
Toplam	12	100	8	4

Tablo 28 işyerlerinin çalışmakta olduğu işyerinin sürekli kapatılması düşüncesine katılma durumu ile çevre sorunları-işgücü sağlığı ve iş güvenliği arasındaki ilişki düşüncesine katılmayı karşılaştırmaktadır.

TABLO 28:
SENDİKA BİRİMLERİNİN ÜYELERİNİN ÇALIŞMAKTA OLDUĞU İŞYERİNİN SÜREKLİ KAPATILMASIYLA ÇEVRE SORUNLARI İLE İŞGÜCÜ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİNİ RİSKE SOKAN ETMENLER ARASINDA BİR İLİŞKİ OLDUĞU DÜŞÜNÇESİNE KATILMALARI

ÜYELERİN ÇALIŞMAKTA OLDUĞU İŞYERİNİN	ÇEVRE SORUNLARI İLE İŞGÜCÜ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİYE		
	Kesinlikle Katılıyoruz	Katılıyoruz	Kesinlikle Katılmıyoruz
Katılıyoruz	1	3	-
Karasız	-	1	-
Katılmıyoruz	1	1	-
Kesinlikle Katılmıyoruz	1	2	2
Toplam	3	7	2

E. Çevre Koruma Politikalarının İstihdam ve Ücret Düzeyleri Üzerindeki Etkileri

Sendika birimlerine çevre koruma politikalarının istihdam üzerindeki etkisinin hangi yönde olduğu sorulmuştur. 10 sendika birimi "uygulanan politikanın biçimine ve ekonomik koşullara bağlıdır" yanıtını verirken 1 sendika birimi çevre koruma politikalarının "istihdamı azaltıcı", 1 sendika birimi ise "istihdam arttırıcı" etkisi olduğunu belirtmiştir. Bu soruya "istihdam azaltıcı" şeklinde yanıtlayan sendika birimi çevre koruma

politikalarını "özelleştirmeyi meşru hale getirir ve hızlandırır"düşüncesini "diğer" kısmında belirtmiştir. İstihdam-çevre korumaya ilişkin yanıtlar ve bu yanıtların sendika birimlerine göre dağılımı Tablo 29'da görülmektedir.

TABLO 29:
SENDİKA BİRİMLERİNİN ÇEVRE KORUMA POLİTİKALARININ İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİ DEĞERLENDİRMELERİ

	Sendika Birimi	%	Sendika Şubesi	İşyeri Sen. Baştemsilcisi
İstihdam Arttırıcı	1	8.3	-	1
İstihdam Azaltıcı	1	8.3	1	-
Uygulanan Politikaya Bağlı	10	83.4	7	3
Toplam	12	100	8	4

Bir başka soruda sendika birimlerine, istihdam konusunda olduğu gibi "koruma politikalarının işçilerin ücret düzeyleri üzerinde nasıl bir etkisi olur" sorusu sorulmuştur. Bu soruya 1 sendika birimi "ücretleri azaltıcı", 1 sendika birimi "belirsiz", 1 sendika birimi de "koruma politikalarıyla ücret arasında bir ilişki yoktur" (Diğer) yanıtlarını vermişlerdir. Geriye kalan 9 sendika birimi ise "uygulanan politikanın biçimine ve ekonomik koşullara bağlıdır" demişlerdir.

Sendika birimlerine "üyelerinin çalışmakta olduğu bir işyerinin çevre sorunu yaratması dolayısıyla "kapanması", "geçici olarak faaliyetlerinin durdurulması", "taşınması" ve "üretimini veya pazarının sınırlandırılması konularının" gündeme gelip gelmediği sorulmuştur. Sorunun amacı sendikaların üyelerinin çalıştığı işyerlerinde hangi oranda çevre tartışmasının yapıldığı ve bu tartışmaların işçiler üzerindeki etkilerini belirlemektir. Bu soruya şu yanıtlar verilmiştir:

- "Bunlardan hepsi" (1 sendika birimi)
- "Taşınması istendi" (1 sendika birimi)
- "Kapanması istendi", "Geçici olarak faaliyetlerinin durdurulması istendi", "Üretimini veya pazarının sınırlandırılması istendi" (1 sendika birimi)

Yukarıdaki yanıtları veren sendika şubelerine bu istemlerin gerçekleşip gerçekleşmediği sorulmuştur. Bu soruya şu yanıtlar verilmiştir:

- "Kapandı", Geçici olarak faaliyeti durduruldu", "Üretimi veya pazarı sınırlandı" (1 sendika birimi)
- "Taşındı" (1 sendika birimi)
- "Kapandı", "Geçici olarak faaliyetleri durduruldu" (1 sendika birimi)

Bu tür durumların gerçekleşmesi halinde işverenden işçilerin gelir ve istihdamlarını koruma altına alacak bir istemde bulunup bulunmadıkları sorulmuştur. Yukarıda belirtilen 3 sendika biriminden 2'si böyle bir istemde bulduklarını ancak, işverence bu isteğin kabul edilmediğini belirtmişlerdir.

Ş.3. UYGULAMA SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Uygulama kapsamında bulunan sendikal birimler "sendika-işçiler ve çevre" olgusunu bütün boyutları ile değerlendirmekten uzaktırlar. Sendikaların çevre konuları ile ilgilenmelerinin gerekliliği konusunda sorulan soru bu durumu açıkça göstermektedir. Soruyu (doğru) ²⁰yanıtlayan 11 sendika biriminin 5'i sendikaların çevre konusuyla ilgilenmelerini "gereksiz" ve sendikalar için "öncelikli olmayan bir konu" şeklinde nitelendirmişlerdir. Bu değerlendirmeyi yapan 5 sendikal birimin 3'ünü sendika işyeri baştemsilcilerinin oluşturması bir başka önemli noktadır. Sendikaların çevre konusuyla ilgilenmesi gerektiğini belirten sendika işyeri baştemsilcisi sayısı yalnızca birdir (Tablo 21).

Buna karşın çevre konsuyla sendikaların ilgilenmesi gerekliliğin ifade eden 4 sendikal birimi, bu gerekliliğin temelinde daha çok konunun "toplumsal boyutlu bir konu" olmasını görmektedir. Sendikaların çevre konusuyla ilgilenmesini belirten 2 sendika birimi (bunlar sendika şubesidir) ise bu görüşünü çevre konusunun işyerlerini, işverenleri ve işçileri etkilediği temelinden hareket etmektedir (Tablo 21).

Sendika birimlerinin çevre koruma amaçlı işyeri kapatılması düşüncesine büyük oranda katılmadıkları görülmektedir. Ancak bu konuda sendikaların işyerlerine göre değişen farklı standartlara sahip olduklarını söyleyebiliriz. Birimler üyelerinin çalışmakta olduğu bir işyerinin önemli ölçüde çevre sorunu yaratması varsayımı karşısında, bu işyerinin kapatılması düşüncesine katılmamaktadırlar. Üyelerinin çalıştığı işyerinin

²⁰ Bir sendika şubesinin bu soruyu yanıtlama şekli anket tekniğine uymadığı için değerlendirme dışı tutulmuştur.

kapatılması düşüncesine "kesinlikle katılmayan" ve "katılmayan" birimlerin oranı (7 sendika birimi) %58,4'tür. Buna karşılık üyelerinin sağlıklarını olumsuz etkileyen komşu işyerinin kapatılması düşüncesine, "kesinlikle katılmayız" ve "katılırız" yanıtını veren birimlerin oranı (4 sendika birimi) %33,3'tür (Tablo 22).

Üyelerinin işyerlerinin kapatılması düşüncesine karşı çıkan birimler, üyelerinin çalışmadığı bir başka işyerinin kapatılması düşüncesi karşısında "kararsız" veya "katılırız" yanıtını verebilmektedirler. Bu nedenle sendikaların çevre koruma amaçlı işyeri kapatmaları karşısında alacakları tavır belirleyen ana etmen, üyelerinin istihdamının bu kapatma kararından etkilenip etkilenmeyeceğidir (Tablo 23, Tablo 24).

İşgücü sağlığı ve iş güvenliği ile çevre sorunları arasında karşılıklı bir ilişkinin olduğu düşüncesine katılma oranı (7 sendika birimi "katılırız": %58,3; 2 sendika birimi "kesinlikle katılırız": %25,0) oldukça yüksektir. Bu önemli bir sonuçtur (Tablo 27). Ancak sendikaların çevreyle ilgilenmeleri "gereksizdir" ve "öncelikli bir konu değildir" değerlendirilmesinin sendika birimlerinin yanıtlarında bir ağırlığa sahip olması bu önemin derecesini azaltmaktadır. Çünkü bazı birimler çevre sorunları ile işgücü sağlığı arasındaki ilişkiyi kabul etmekte ama, sendikaların çevre konusuyunda ilgilenmelerini gereksiz veya önceliksiz bir konu olarak değerlendirebilmektedirler.

Diğer yandan birimlerin (2 sendika birimi) %16,7 si böyle bir ilişkiyi reddetmektedir. Bunun anlamı ise bu sendika birimlerinin işgücü sağlığı ve iş güvenliği sorunlarını halen geleneksel boyutuyla algıladıkları, belirtilen konuda yapılan yeni çalışmalar hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları veya bu çalışmalarda düşünceleri yanlış bulmalarındır. Bu değerlendirmeyi yapan sendika birimlerinin bir başka ortak özelliği de vardır. Bu sendika birimleri üyelerinin çalışmakta olduğu işyerlerinin kapatılmasına karşı çıkmaktadır (Tablo 28).

Çevre koruma politikalarının istihdam üzerindeki etkilerini değerlendiren sendika birimlerinden 10'u, etkinin yönünün daha çok "uygulanan politikaya bağlı" olduğunu belirtmişlerdir (Tablo 29). Sendika birimlerinin bu konuda bir önyargıya sahip olmamaları, gelecekte önerilmesi olası istihdam arttırıcı politikaların uygulanmasını olumlu

etkileyecektir. Çünkü çevre koruma politikaları kimi durumlarda istihdam artırıcı etkilerde bulunmasına rağmen, istihdamı azaltıcı yönde etkilerde de bulunabilmektedir.

Sendika birimlerinin 10'u (% 83,4).işyerlerinin yerleşim bölgelerinden uzakta kurulmasına veya taşınmasına olumlu yaklaşmaktadırlar. Ancak işyeri yerleşim bölgelerinden uzakta olan sendika birimleri bu konuya ya "olumsuz" bakmakta ya da "kararsız" kalmaktadırlar (Tablo26).

Yeşil ve çevreci gruplara ilişkin sorulan sorulardan sendika birimlerinin genelde bu grupları "sanayileşme ve çevre arasında denge grubu" olarak değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Ancak 3 sendika birimi (% 25) bu gurupları "hayalci, gerçeklerden kopuk gruplar" şeklinde tanımlamıştır (Tablo 18). Diğer yandan hiçbir sendika biriminin bu grupları, "sanayileşme karşıtı hareketler" şeklinde nitelendirmedikleri görülmektedir. Bunun yanısıra bir sendika birimi bu grupları "sivil baskı grubu" olarak nitelerken forma düştüğü notta bu gruplardan bazılarının "ideolojik hareketler" olarak nitelenebileceğini belirtmiştir. Çevreci, yeşil gruplarla işbirliği eğilimi (10 sendika birimi) %83,3 gibi oldukça yüksek bir orandır (Tablo 19). Fakat sendika birimlerinin işbirliği sırasında, bu grupların "mantıklı" olması gerektiği yönündeki şartları belirgindir.

Muğla İli'nde faaliyet gösteren sendika birimlerinin çevre konusuna ilişkin yaklaşımlarını, bütünsel ve kendi içinde tutarlı bir politika olarak değerlendirmek oldukça güçtür. Bununla birlikte ilde termik santralara yönelik "sendikacı-işçi ve çevreci" tartışmalarının yaşanması ve bu süreçten santrallarda çalışan işçilerin istihdamlarının olumsuz etkilenmesi sendikaları çevre sorunları karşısında temkinli bir noktaya itmektedir.

SONUÇ

Çevre sorunları günümüzde ortaya çıkardığı ve gelecekte ortaya çıkarması olası sonuçlar bakımından, uygarlığın önünde duran en önemli sorunlardan birisidir. Çevre sorunları ve çevre koruma politikaları işçiler üzerinde çok çeşitli etkilere neden olmaktadır. Bu etkilerin işçiler üzerindeki sonuçları diğer toplumsal gruplara göre bir çok noktada farklılık taşır. Bu durum işçilerin üretim sürecinde çevre açısından buldukları yer ve gelir düzeyleriyle yakından ilgilidir.

Çevre sorunları ve bu sorunları önlemeye yönelik çevre koruma politikaları, işgücü sağlığı-iş güvenliği ile işçilerin yaşam kaliteleri üzerinde önemli etkilerde bulunmaktadır. Bu etkiler şu şekilde özetlenebilir:

i. Sanayi devriminden bu yana işgücü sağlığı ve iş güvenliğini tehdit eden etmenler, çeşitli nedenlerle etki alanını genişletmişlerdir. Bu etmenler, artık yalnızca işçilerin sağlık ve güvenliklerini değil, aynı zamanda çevreyi ve çevrede yaşayanların da sağlık ve güvenliklerini tehdit eder niteliktedir. Diğer yandan komşu işyerlerinden, kentleşmeden ve büyük endüstriyel kazalardan kaynaklanan çevre sorunları, işgücü sağlığı ve iş güvenliği sorunu olmayan veya bu sorunlarını en aza indiren işyerlerinde çalışan işçileri de etkilemektedir. Bu nedenle işgücü sağlığı ve iş güvenliği ile çevre sorunlarını birlikte değerlendirme ve çözüme anlayışı gelişmektedir¹.

¹ Bkz.: Birinci Bölüm, §.4.I.

ii. Çevre koruma politikaları ise işyerlerindeki işgücü sağlığı ve iş güvenliği önlemlerini destekler niteliktedir. Bununla birlikte çevre koruma politikalarının yeni işgücü sağlığı ve iş güvenliği sorunları ortaya çıkardığı da bilinmektedir².

iii. Çevre sorunlarının önemli bir sonucu da yaşam kalitesini olumsuz etkilemesidir. İşçilerin yerleşim yerleri, genelde işyerlerinin ve çevre sorunlarının yoğun olarak bulunduğu bölgelerdir. Bu nedenle işçiler ve aileleri, işyerlerinin çevre sorunu yaratan etmenleri yanında diğer bazı yerleşim yerlerinin özelliklerinden kaynaklanan çevre sorunlarına maruz kalırlar³.

İşgücü sağlığı ve iş güvenliği sorunlarının öncelikli ve doğrudan tarafı olan işçi sendikaları, yaşam kalitesi kavramını da dikkate alarak, yukarıda kısaca değinilen nedenlere bağlı olarak çevre konusunda bir politika oluşturma gerekliliği duymaktadırlar.

Çevre konusu, sağlık boyutu yanında istihdam ve istihdama bağlı gelir üzerinde de etkisini göstermektedir. Çevre sorunları ile çevre koruma politikalarının istihdam üzerindeki etkileri şu şekilde özetlenebilir:

i. Çevre sorunları tarım, ormancılık ve turizm gibi sektörlerde istihdam azalmalarına neden olur⁴.

ii. Çevre sorunlarını önlemeye yönelik geliştirilen çevre koruma politikaları, işsizlik yaratabilir⁵.

iii. Çevre koruma politikaları, yeni istihdam alanları yaratarak, işsizliğin azalmasına neden olabilir⁶.

iv. Bazı çevre koruma politikaları, işyerlerini yer değiştirmeye veya belirli bölgelerde kurulmaya zorlayabilmektedir⁷.

² Bkz.: Birinci Bölüm, §.2.II / A-B.

³ Bkz.: Birinci Bölüm, §.2.III / A-B.

⁴ Bkz.: Birinci Bölüm, §.2.IV.

⁵ Bkz.: Birinci Bölüm, §.4.II/B.

⁶ Bkz.: Birinci Bölüm, §.4.II/A.

⁷ Bkz.: Birinci Bölüm, §.4.III.

v. Çevre koruma amaçlı geliştirilen önlemler arasında işe giriş sınırlamaları ile belirli bir eğitim alma ve istihdam etme zorunlulukları olabilmektedir⁸.

Endüstri ilişkileri sisteminde çevrebilimsel bir genişleme ya da gelişme olduğu belirtilmektedir. Genişleme veya gelişmenin temelinde çevre sorunları ile çevre koruma politikalarının yanısıra çevreci, yeşil grupların da etkisi bulunmaktadır. Endüstri ilişkileri sisteminin çevrebilimsel genişlemesi geleneksel fonksiyonlarda, konularda, düzeylerde, aktörlerde ve düzenleme biçimlerinde bir genişlemeyi, yenileşmeyi ifade etmektedir. Örneğin, endüstri ilişkileri sisteminin geleneksel konu ve fonksiyonlarının ağırlığının çalışma ve ücret gibi iş merkezli konular olduğu bilinmektedir. Fakat ortaya çıkan genişleme sonucunda iş merkezi konularının arasına yaşamın korunması, yaşam kalitesine ilişkin mücadele, çevre gibi konular da dahil olmuştur⁹.

İşçi sendikaları son yıllarda yaşadıkları "sendikal kriz"i aşabilmek için sendikal değişime, yenilenmeye yönelmektedir. Sendikaların bu yönelişi çok çeşitli tartışmalara neden olmaktadır. Sendikal değişim sürecinde tartışılan konulardan yalnızca biri, çevre konusudur. Günümüzde, işçi sendikaları şu nedenlerle çevre konusuna yönelmektedirler¹⁰:

i. Çevre sorunları, geniş perspektifli bir toplumsal sorundur.

ii. Çevre sorunları ve bu sorunları önlemeye yönelik çevre koruma politikaları, işçiler ve çalışma koşulları üzerinde çeşitli etkilerde bulunmaktadır.

iii. Endüstri ilişkileri sistemi çevresel anlamda genişlemektedir.

iv. Yeni toplumsal hareketler içinde yer alan yeşil ve çevreci gruplar, endüstri ilişkilerine çeşitli biçimlerde etki etmektedir.

Çeşitli ülkelerde faaliyet gösteren işçi sendikalarının çevre sorunlarına ilişkin çalışmalarında ve politikalarında en çok üzerinde durdukları konu ve girişimler şu şekilde sıralanabilir:

⁸ Bkz.: Birinci Bölüm, §.4. IV.

⁹ Bkz.: İkinci Bölüm, §.1.

¹⁰ Bkz.: İkinci Bölüm, §.2.

i. Çevresel konularda deklarasyon, bildiri, rapor, program, stratejiler hazırlamak, bunları yayınlamak ve toplantılar düzenlemek.

ii. İşverenlerle çevre konularında görüşme yapmak, işletme düzeyinde işçilerin katılımını sağlamak. Görüşme yapma ve katılımı sağlama sürecini bir hak olarak kabul ettirme girişimlerinde bulunmak.

iii. İşçilerin çevre konularında eğitilmelerini ve bilgilendirilmelerini talep etme, eğitim faaliyetlerini düzenleme, işbirliğine yönelme ve çevre eğitiminin mesleki eğitimin bir parçası olarak yaygınlaştırılması girişimlerinde bulunmak.

iv. Ulusal düzeyde çevre politikalarının belirlenmesi sürecine katılma, hükümetler üzerinde baskı kurma ve çevre korumaya yönelik ekonomi politikaları önermek.

v. Bilimadamları, araştırmacılar ve çeşitli örgütlerle işbirliği, bilgi alışverişi sağlama yanında kendi çevre enstitülerini ve araştırma merkezlerini kurmak.

vi. Çevreci, yeşil ve ekolojist gruplarla işbirliği yapmak.

vii. İşyerinin faaliyetleri nedeniyle çevrenin riske girdiği durumlarda işçilerin işi durdurma hakkının kabul edilmesine yönelik girişimlerde bulunmak ve üyelerinin toksit maddelerle çalışmasına karşı çıkmak.

viii. Toplumda ve sendika üyeleri arasında çevre duyarlılığını arttırmaya yönelik kampanyalar düzenlemek.

ix. Çevreyle uyumlu turizm kampanyaları yürütmek.

x. Çevresel nedenlerle işini kaybeden işçilere, oluşturulacak bir fondan gelir yardımı yapılmasına yönelik yasa tasarısı önermek.

İşçi sendikaları, imzaladıkları toplu iş sözleşmelerine çevre konusunda hükümler koymaya yönelik girişimlerde bulunmakta, kimi durumlarda bunda başarılı olmaktadır. Bazı ülkelerde işçi sendikalarının işverenlerle, işveren örgütleriyle yalnızca çevre konularını kapsayan özel (toplu) sözleşmeler yaptıkları da görülmektedir. Bu yeni toplu sözleşme eğilimine "toplu iş sözleşmelerinin yeşillendirilmesi" veya "yeşil sözleşmeler" adı

verilmektedir. Bu tür toplu sözleşmelerde yer alan veya yer alması işçi sendikalarınınca talep edilen düzenlemeler şu şekilde belirtilebilir:

i. İşverenlerle ve işveren örgütleriyle ulusal, bölgesel ya da sektörel düzeyde ortak çevre-sağlık enstitülerinin kurulmasına yönelik düzenlemeler.

ii. Çevresel konularda işçi sendikalarının ve işçilerin rolünü işverenlerin kabul etmesi ve ortak tartışma, değerlendirme hakkının düzenlenmesi.

iii. İşyerlerinde çevre sorunlarına yönelik komitelerin kurulması, delegelerin tanınması veya varolan komite ve delege sisteminin yetkilerinin çevresel konuları da kapsar şekilde genişletilmesi.

iv. İşçilerin ve işletme yöneticilerinin çevre eğitime tabi tutulması, bu eğitim masraflarının işverence karşılanması ve işçilerin bilgilendirilme, katılma haklarının düzenlenmesi.

v. Çevresel bakımdan tehlike arzeden kimyasal maddeler hakkında işçilerin şikayet haklarının düzenlenmesi ve güvence altına alınması.

vi. İşyerlerinde kullanılmakta olan veya ileride kullanılacak olan hiçbir malzemenin çevresel zarar oluşturmayacağına yönelik emredici düzenlemeler.

vii. Çevre bakımından önemli tehlike oluşması durumunda veya olasılığın gündeme gelmesi halinde işi bırakma hakkının düzenlenmesi.

viii. Kirliliğin yüksek olduğu işyerlerinde veya işlerde yüksek ücret politikasının uygulanması.

ix. İşyerlerine ulaşımda toplu taşımanın özendirilmesi ve kurşunsuz benzin kullanımı.

x. İşverenin ve işçi sendikasının çevre koruma amacını her zaman göz önüne alacaklarını kamuoyuna açıklamaları.

Türkiye'de bulunan işçi sendikaları son yıllarda çevre sorunlarıyla ilgilenmeye başlamışlardır. Ancak, çevre sorunlarıyla ilgilenen sendika sayısı sınırlı ve bu sınırlı sayıdaki sendikanın da çevre konusuna

yaklaşımları tam olarak belirgin değildir. Çevre sorunlarına ilişkin yaklaşımlarını ortaya koymaya çalışan sendikaları dört grup altında toplayabiliriz. Bunlardan birincisi, çevre sorunlarını "geniş perspektifli toplumsal bir sorun" olarak değerlendiren işçi sendikalarıdır. İkinci grup işçi sendikaları ise, daha çok işgücü sağlığı ve iş güvenliği ile çevre sorunları arasında bulunan karşılıklı ilişkiyi öne çıkararak çevre konusuna yönelmektedirler. Üçüncü grupta yer alan işçi sendikaları, çevre sorunlarına hem toplumsal bir sorun hem de işgücü sağlığı ve iş güvenliğiyle doğrudan ilgili bir sorun olarak bakmaktadırlar.

Çevre duyarlılığını ve korumacılığını geliştirmeye dönük bu üç grup sendikal yaklaşımın dışında bulunan ve çevre korumacılığa karşı bir "direnc grubu" özelliği gösteren sendikalar ise dördüncü grubu oluşturmaktadır. Bu çalışmada "direnc grubu" özelliği gösteren iki sendika belirlenmiştir. Bu sendikalardan biri "enerji işkolu", diğeri ise "gemi iş kolu"nda faaliyet göstermektedir. Çevre korumaya karşı direnc gösteren sendikalar, çevre koruma politikalarının istihdam üzerindeki olumsuz etkilerinden yola çıkarak bu tür yaklaşımlar oluşturmaktadırlar.

Toplu iş sözleşmeleri ve görüşmelerinde çevresel konulara yer verilmesi Türkiye'de oldukça nadir görülen bir durumdur. Bu konuda yalnızca birkaç örnek tesbit edilebilmiştir.

Bu çalışma kapsamında, Muğla İli'nde bulunan işçi sendikası şubeleri ve ilde şubesi bulunmayan sendikaların işyeri baştemsilcilerini kapsayan bir anket uygulaması yapılmıştır. Yapılan uygulamanın amacı, sendikaların yerel birimlerinin çevre konusuna ilişkin yaklaşımlarını ana hatlarıyla belirlemektir. Bu uygulamanın sonuçları şu şekilde özetlenebilir¹¹:

Sendika birimlerinin büyük bir çoğunluğu Muğla İli'nde bulunan termik santrallerin çevre sorunu yaratıcı etken olduğunu belirtmişlerdir. Sendika birimlerinin tümü Yatağan Termik Santrali'nin kapatılmasına karşıdır. Ancak, bu termik santralin yarattığı çevre sorunlarını giderici önlemlerin alınması gerekliliğini belirtmektedirler. Sendikaların Kemerköy (Gökova) Termik Santrali'ne ilişkin tavırları ise oldukça farklılaşmaktadır.

¹¹Bkz.: Üçüncü Bölüm, §2; §.3.

Sendika birimlerinin (6 sendika birimi) %50'si çevreci, yeşil grupları sanayileşme ile çevre arasında denge kurmada yararlı gruplar olarak nitelendirirken, büyük bir çoğunluğunu oluşturan (10 sendika birimi) %83,3'ü bu gruplarla ortak girişimde bulunmayı düşünmektedir.

Sendika birimlerinin büyük bir çoğunluğu, üyelerinin çalışmakta olduğu veya komşu bir işyerinin çevre koruma amaçlı kapatılması düşüncesine karşı çıkmaktadırlar. Üyelerinin işyerlerinin kapatılması düşüncesine karşı çıkan birimler, üyelerinin çalışmadığı bir başka işyerinin kapatılması düşüncesi karşısında "kararsız" veya "katılırız" yanıtını verebilmektedirler. Bu nedenle sendikaların çevre koruma amaçlı işyeri kapatmaları karşısında alacakları tavır belirleyen ana etmen, üyelerinin istihdamının bu kapatma kararından etkilenip etkilenmeyeceğidir

Sendika birimleri, çevre sorunlarıyla işgücü sağlığı ve iş güvenliği sorunları arasında bir ilişki olduğu düşüncesine büyük ölçüde katılmaktadır. Çevre koruma politikalarının istihdam düzeyi üzerindeki etkisinin yönü, 10 sendika birimince (% 83,4) uygulanan politikaya bağlı olarak değerlendirilmektedir.

Sendika birimlerinin %36,36'sı (4 sendika birimi) çevre konusunun "toplumsal bir konu" olması nedeniyle, % 18,18'i (2 sendika birimi) "işyerlerini, işçileri etkilemesi" nedeniyle işçi sendikalarınca ilgilenmesi gerekliliğini belirtmişlerdir. Buna karşılık sendikaların çevre konusuyla ilgilenmesini, %27,27'si (3 sendika birimi) "öncelikli değil", %18,18'i (2 sendika birimi) "gereksiz" şeklinde değerlendirmiştir.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse, işçi sendikaları çevre konusuyla ilgilenme eğilimindedirler. Bu eğilim, hem değişim sürecinin hem de çevre konusunun sendikaları ve işçileri etkilemesinin bir sonucudur. Çevre konusuna yönelmiş sendikalar, genelde çevre duyarlılığını ve korumacılığını destekleyici, geliştirici bir politika doğrultusunda ilerlemektedirler. Bazı işçi sendikaları ise, özellikle çevre sorunu yaratan sektörlerde faaliyet gösteren sendikalar, çevre duyarlılığına ve korumacılığına karşı bir "direnc grubu" özelliğinde politikalar oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- ACAR Erhan : "İşçi Sağlığının Boyutları", 2. ULUSAL İŞÇİ SAĞLIĞI KONGRESİ 4-7 NİSAN 1988 ANKARA, İzmir, 1991.
- AKALAN İlhan : "Türkiye Tarım Topraklarının Amaç Dışı Kullanımları", ÇEVRE SORUNLARININ ÇÖZÜMLENMESİNDE EKONOMİK YAKLAŞIMLAR VE KAYNAK SAĞLAMA SİMPOZYUMU, Ankara, 1984.
- AKAT İlter : Endüstri Toplum Bilimi, İzmir, 1984.
- AKBULUT Turhan : İşçi Sağlığı Prensipleri ve Uygulamaları, B.2, İstanbul, 1994.
- ALDRICH P. Tybjerg : "The Danish Case Study", INDUSTRIAL RELATIONS AND ENVIRONMENT, CASE STUDIES, E.F.I.L.W.L. Ya., ?, 1994.
- ALPAGUT Berna : "Doğal Çevre ve İnsanın Evrimi", İNSAN ÇEVRE VE TOPLUM, Ankara, 1992.
- ALTUĞ Fevzi : Çevre Sorunları, U.Ü. Güçlendirme Vakfı Ya. No.41, Bursa, 1990.
- ALTUĞ Fevzi : Kent Ekonomisinin İlkeleri, U.Ü. Güçlendirme Vakfı Ya. No.34, Bursa, 1989.
- A.T. : Avrupa'da Çevre Sorunları, A.T. Ya., Ankara, ?.

- A.T. : "Avrupa'da İstihdam 1995", GÜNCEL AVRUPA, S.1 (Ocak 1996).
- ATKINS M.H.
LOWE J.F. : Pollution Control Costs in Industry, New York, 1977.
- AYHAN Abdurrahman : "Sosyal Güvenlik-İş Güvenliği İlişkisi", ESKİŞEHİR ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İ.İ.B.F. DERGİSİ, C.VI, S.2(Kasım 1988).
- BARTONE Carl ve diğerleri : Toward Environmental Strategies for Cities, Dünya Bankası Ya., Washington, 1994, s.15.
- BAŞOL Koray : Doğal Kaynaklar Ekonomisi, Doğal Kaynaklar, Enerji ve Çevre Sorunları, İzmir, 1985.
- BHALLA A. S. : "Conlusions and Future Perspectives", ENVIRONMENT, EMPLOYMENT AND DEVELOPMENT, ILO Ya., Cenevre, 1992.
- BHALLA A.S.
BIFANI P. : "Some Global Issues", ENVIRONMENT, EMPLOYMENT AND DEVELOPMENT, ILO Ya., Cenevre, 1992.
- BİLİR Nazmi : "İşçi Sağlığının Boyutları", 2. ULUSAL İŞÇİ SAĞLIĞI KONGRESİ 4-7 NİSAN 1988 ANKARA, İzmir, 1991.
- BORA Tanıl : Yeşiller ve Sosyalizm, İstanbul, 1988.
- BROWN L.R. ve diğerleri
(Çev. Yaman KÖSEOĞLU
Fehiman KÖSEOĞLU) : Dünyanın Durumu 1993, TEMA Ya. No.4, ?, ?.
- BROWN L.R. ve diğerleri : Dünyanın Durumu 1991, İstanbul, ?.
- BROWN Lester R. (Çev.
Kemal TOSUN ve diğerleri) : Yirmi Dokuzuncu Gün , İ.Ü. İşletme İktisadı Enstitüsü Ya., İstanbul,1979.

- BUTELAAR Wout : "A Case Study Report of DSM Chemicals Rotterdam", INDUSTRIAL RELATIONS AND ENVIRONMENT, CASE STUDIES, E.F.I.L.W.L. Ya., ?, 1994.
- CONNELL Campbell R.-
BRUE Stanley L. : Contemporary Labor Economics, New York, 1988.
- ÇAĞLAR Yücel : Çevre Sorunlarının Konu ve Yöre Düzeyinde Önceliklerinin Belirlenmesi, M.P.M. Ya. No.437, Ankara, 1991.
- ÇİDAMLI Çiğdem ve diğçerleri
(Haz. Çetin UYGUR) : Dinazorların Krizi Değışim ve Sendikalar, B.3, İstanbul, 1993.
- DAYSAL Kemal : "Çevre Gününe Değil, Çevreye Önem Verelim", TÜBA, S.971 (Haziran 1994).
- DAYSAL Kemal : "İş Kazalarında Avrupa Rekortmeniyiz", DİSK-AR, S.19 (Haziran 1996).
- D.Ç.K.K. : Ortak Geleceğımız, T.Ç.S.V.Ya.,B.3,Ankara,1991.
- D.İ.E. : Çevre İstatistikleri, İmalat Sanayi Atık İstatistikleri, DİE Ya. No.1705, Ankara, 1995.
- D.P.T. : Çevre, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Ya. No. 2360,Ankara, 1994.
- DİSK : 9. Genel Kurul Çalışma Raporu 4-7 Ağustos 1994, Disk Ya. No.8, İstanbul, 1994.
- DİSK : Olağanüstü Genel Kurul Çalışma Raporu 27-28 Ocak 1996", DİSK Ya. No.20, İstanbul, 1996.
- DİSK : "Türkiye İşçi Sınıfını 2000'li Yıllara DİSK Taşıyacaktır", TÜBA, S.1068 (Nisan 1996).
- DOELEMEN J. A. : "Employment Concerns and Environmental Policy", ENVIRONMENT, EMPLOYMENT AND DEVELOPMENT, ILO Ya., Cenevre, 1992.

- DOK,GEMİ-İŞ : XXXI OLAĞAN MERKEZ GENEL KURULU
4 / 5 KASIM 1989, DOK,GEMİ-İŞ Ya., ?.
- DUBE P.
RUSHBROOK P.
KERSAUZE R. : "Land Use and Human Health",
NATUROPA, S. 78 (1995).
- DURA Cihan : "Çevre Sorunları ve Ekonomi", ÇEVRE
ÜZERİNE, T.Ç.S.V. Ya., Ankara, 1991.
- DURING Allan Thein : "Yerel Halkların Haklarının Tanınması",
DÜNYANIN DURUMU, TEMA Ya.No:4, ?,
?.
- EKİN Nusret : "Değişim ve Sendikaların Geleceği",
MERCEK DERGİSİ, S.2(Nisan 1996).
- EKİN Nusret : Endüstri İlişkileri, İ.Ü. Ya. No.3301,
İstanbul, 1985.
- EKİN Nusret : "İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği'nde Son
Gelişmeler", İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ
GÜVENLİĞİ SEMPOZYUMU 4-10 MAYIS
1991, Ankara, 1992.
- ELLIOT Robert F. : Labor Economics: A Comparative Text,
London, 1990.
- ERKUL İhsan : Sosyal Politika Dersleri, E.S.B.A.V. Ya.
No.59, C.I, Eskişehir, 1988.
- ERKUL İhsan
ALTAN Ömer Zühtü
GEREK Nüvit : Sosyal Politika Dersleri, Anadolu
Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel
Araştırma Çalışmaları Vakfı Ya. No.48, C.II,
Eskişehir, 1984.
- FİŞEK A. Gürhan : "Hedef: Çevre ve Meslek Hastalıkları", '93-
'94 PETROL-İŞ, İstanbul, 1995.
- FİŞEK A. Gürhan : "Hedef: Önde Gelen Endüstriyel Tehlikeler
İçin Eylem Planı", ÇALIŞMA ORTAMI,
S.3(Temmuz 1992).

FLAVIN Christopher
LENSSSEN Nicholas

: "Sürdürülebilir Bir Enerji Sisteminin Geliştirilmesi", DÜNYANIN DURUMU,TEMA Ya.No:4, ?, ?.

FLAVIN Christopher
YOUNG John E.

: "Gelecek Sanayi Devriminin Oluşması", DÜNYANIN DURUMU 1993, İstanbul, 1993.

FRANKEL Boris
(Çev. Kamil DURAND)

: Sanayi Sonrası Ütopya, İstanbul, 1991.

FRENCH Hilary F.
(Çev.Yaman KÖSEOĞLU
Fehiman KÖSEOĞLU)

: "Çevre Korunması ile Ticaretin Bağdaşması", DÜNYANIN DURUMU 1993, TEMA Vakfı Ya. No. 4, ??.

GENEL-İŞ

: Siyanürlü Ölüme Hayır !, GENEL-İŞ Sendikası Araştırma Dairesi Ya., ?, ?.

GEREK Nüvit

: "İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Haftalarının Hatırlattığı Görev ve Sorumluluklar", ESKİŞEHİR ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İ.İ.B.F. DERGİSİ, C.X, S.1-2, 1992.

GORZ André
(Çev. Işık ERGÜDEN)

: İktisadi Aklın Eleştirisi, İstanbul, 1995.

GÖRMEZ Kemal

:Türkiye'de Çevre Politikaları, Ankara, 1991.

GÖYMEN Güner

: "Çevre Kirliliği ve Meslek Hastalıklarının Nedeni", İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ BÜLTENİ, S.26(Ağustos 1994).

GREGORY Denis
OATES Andrea

: "The British Case Study 3M Gorseinon", INDUSTRIAL RELATIONS AND ENVIRONMENT, CASE STUDIES, E.F.I.L.W.L. Ya., ?, 1994.

GÜLER Çağatay

: "Çevrenin İnsan Sağlığı Üzerinde Etkisi", STANDART ÇEVRE ÖZEL SAYISI, (Mayıs 1995).

- GÜLER Çağatay : "Mezbahalarda Kişi ve Çevre Sağlığı Açısından Alınması Gereken Önlemler", İSGÜM BÜLTENİ, C.I, S.1(Mayıs 1988).
- GÜLERMAN Adnan : "İş Kazaları ve Meslek Hastalıklarında Batı'da ve Avrupa Topluluğu Ülkelerindeki Gelişmeler ile Mevcut Durumumuzun Karşılaştırılması", İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ SEMPOZYUMU 4-10 MAYIS 1991, Ankara, 1992.
- GÜRPINAR Ergun : Çevre Sorunları, B.2., İstanbul, 1992.
- GÜVEN Ercan : İş Kazası Yönünden Sosyal Politika Sorunları, Ankara, 1970.
- HAK-İŞ : 8. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu, HAK-İŞ Ya., Ankara, 1995.
- HALLEN Peter van der : "Environmental Policy in a Company: Volvo", INDUSTRIAL RELATIONS AND ENVIRONMENT, CASE STUDIES, E.F.I.L.W.L. Ya., ?, 1994.
- HILDEBRANDT Eckart
ZIMPELMANN Beate : "The German Case Study, The Protection of Health and the Environment: Combined Case Study", INDUSTRIAL RELATIONS AND ENVIRONMENT, CASE STUDIES, E.F.I.L.W.L. Ya., ?, 1994.
- HILDEBRANT Eckart
SCHMIDT Ebarhard : Industrial Relations and Environmental Protection in Europe, E.F.I.L.W.C. Ya., Lüksemburg, 1994.
- HUN Ediz : "Canlı Çevrenin Dünü, Bugünü ve Yarını", İNSAN ÇEVRE VE TOPLUM, , Ankara, 1992.
- I.L.O. : Emek Yoğun Yatırım Programları, Türk-İş Ya., Ankara, 1985.
- I.L.O. : Employment and Training, Implication of Environmental Policies in Europe, ILO Ya., Cenevre, 1989.

- I.L.O. : Major Hazard Control, A Practical Manual, ILO Ya. B.2, Cenevre, 1990.
- I.L.O. : "Mastering Major Hazards", WORLD OF WORK THE MAGAZINE OF THE ILO, S.5 (Eylül-Ekim 1993).
- I.L.O. : Note on the Proceedings, Sectoral Activities Programme, Chemical Industries Committee, ILO Ya., Cenevre, 1995.
- I.L.O. : Record of Proceedings International Labour Conference 77. Session, ILO Ya., Cenova, 1991.
- I.L.O.
(Çev. İsmail TOPUZOĞLU) : Büyük Endüstriyel Kazaların Önlenmesi ILO Uygulaması Kodu, ILO Bürosu Ya., Ankara, 1991.
- İLKİN Akın
ALKİN Erdoğan : Çevre Sorunları, T.O.B.B. Ya. No.203, Ankara, 1991.
- İMAMOĞLU Okay : "Psikolojik Açıdan İnsan-Çevre İlişkileri", İNSAN ÇEVRE VE TOPLUM, , Ankara, 1992.
- İSGÜM Laboratuar Şefliği : "Pestisidler", İSGÜM BÜLTENİ, S.23(Haziran 1991).
- JACKSON M.P.
(Çev. Erinç BİLGİNOĞLU) : Sendikalar, Ankara, 1996.
- KARAMAN Zerrin Toprak : "Globalleşmede Çevre Faktörü ve Korumacı İdeolojiye Politik Bir Yaklaşım",YENİ TÜRKİYE, Y.1, S.5.
- KARAMAN Zerrin Toprak : Yerel Yönetimler, D.E.Ü. Ya. No. 96.030.163, B.3, İzmir, 1996.

KARA Serap
BANARMüfide
DÖĞEROĞLU Tuncay

: "Bazı Özel Atıkların İnsana ve Doğaya Etkileri: Başlıca Etken Maddeler, Ekolojik Çevrimler ve Önlemler", TEHLİKELİ VE TOKSİK ATIKLARIN YÖNETİMİ; TEKNİK, YASAL VE YÖRESEL UYGULAMALAR KOLLOKYUMU VE ESKİŞEHİR'DE DURUM VE ÇÖZÜM ALTERNATİFLERİNİN UYGULANABİLİRLİK YÖNÜNünden TARTIŞILMASI PANELİ 26-27 KASIM 1992, Anadolu Üniversitesi Ya. No.678, Eskişehir, 1992.

KARAKAYALI Ayça

: "Çevre Yönetiminde Ekonomik ve Mali Araçlar, Öneriler", TABİAT VE İNSAN, S.3(Eylül 1995).

KARAKAYALI Ayça

: "Çevre Yönetiminde Ekonomik ve Mali Araçlar", TABİAT VE İNSAN, S.4(Aralık 1995).

KARPUZCU Mehmet

: Çevre Kirlenmesi ve Kontrolü, B.3, İstanbul, 1991.

KELEŞ Ruşen

: "Çevre Sorunlarının Ekonomik Boyutları", ÇEVRE SORUNLARININ ÇÖZÜMLENMESİNDE EKONOMİK YAKLAŞIMLAR VE KAYNAK SAĞLAMA SİMPOZYUMU, Ankara, 1984.

KELEŞ Ruşen

: "Kentleşme, Nüfus ve Çevre", Nüfus ve Çevre Konferansı, T.Ç.S.V. Ya. No.86, Ankara, 1988.

KELEŞ Ruşen

: Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem, T.O.D.A.İ.E. Ya., Ankara, 1976.

KILIÇBAY Ahmet

: Değişen Dünyada Türk Ekonomisi, İstanbul, 1993.

KIŞLALIOĞLU Mine
BERKES Fikret

: Çevre ve Ekoloji, İstanbul, 1990.

- KLEPPER Gernot : "The Political Economy of Trade and the Environment in Western Europe", INTERNATIONAL TRADE AND THE ENVIRONMENT, Dünya Bankası Ya., Washington, 1992.
- KOCABIYIK İbrahim : "Gözünüz Aydın Ola !", DEVRİM GAZETESİ, 2.4.1994.
- KOGI Kazutaka : "Endüstriyel Faciaların Önlenmesi İçin Ulusal Çalışma Grubunun Toplantısının Açılış Konuşması", ÇALIŞMA ORTAMI, S.3(Temmuz 1992).
- KORAY Meryem : Endüstri İlişkileri, BASİSEN Ya. No. 22, İzmir, 1992.
- KORAY Meryem : Değişen Koşullarda Sendikacılık, TÜSES Ya. İstanbul, 1994.
- KÖKTEN Uğur : Avrupa'da Sendikalar, A.T. Ya., ?, ?.
- KURTULUŞ Numan : Sanayi Ötesi Dönüşüm, İstanbul, 1996.
- LORDOĞLU Kuvvet
TÖRÜNER Mete : Çalışma Ekonomisi, B. 2, İstanbul, 1995.
- LOSTAR Dilşen : "Kurulmuş ve Kurulmakta Olan İşyerlerinde İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği", İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ SEMPOZYUMU 4-10 MAYIS 1988, Ankara, 1989.
- MILLER Dean F : Dimension of Community Health, B.3, Dubuque, 1992.
- MUNCK Ronaldo
(Çev. Cenk AYGÜN) : Uluslararası Emek Araştırmaları, Ankara, 1995.
- NOTARGIOVANNI
Alessandro : "The Italian Case Study, The ACNA Case", INDUSTRIAL RELATIONS AND ENVIRONMENT, CASE STUDIES, E.F.I.L.W.L. Ya., ?, 1994.
- O.E.C.D. : Economic Instruments for Environmental Protection, O.E.C.D. Ya., Paris, 1989.

- O.E.C.D. : Environment and Economics, OECD Ya. No. 21668, Paris, 1984
- OBADIA Isaac : "Chemicals: Benefits and Dangers", WORLD OF WORK THE MAGAZINE OF THE ILO, S.7(Mart 1994).
- OKTAR T. Özkipper : "Uluslararası Ekonomik Kuruluşlarda Çevre Kirliliği Sorunu Çalışmaları", M.Ü.İ.B.F. DERGİSİ, C.V, S.1-2(1988).
- ÖKTEM Ruhi : "Kent İçi Şantiyelerde İş ve Çevre Güvenliğinin Çıkmazları", ÇALIŞMA ORTAMI, S.2(Mayıs 1992).
- ÖNGİDER Seyfi : Kriz ve Sendikal Hareket, İstanbul, 1994.
- ÖZ AĞAÇ-İŞ : 5. Olağan Genel Kuruluna Sunulan Faaliyet Raporu, ÖZ AĞAÇ-İŞ Ya., Ankara, 1992.
- ÖZ GIDA-İŞ : 7. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu, ÖZ GIDA-İŞ Ya., Ankara, 1992.
- ÖZEL Alper : "Avrupa'da "Yeşil Uygulamalar", EKONOMİK VİZYON DERGİSİ, S.4 (Temmuz-Ağustos 1993).
- ÖZFATURA Burhan : "Türkiye'de Çevre Meseleleri ve Sanayi Gelişimi Açık Oturumu", TÜRKİYE İKTİSAT, Y.1, S.2.
- ÖZKALP Enver : "Teknoloji ve Çevre", ESKİŞEHİR ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İ.İ.B.F. DERGİSİ, C.X, S.1-2(1992).
- ÖZYILDIZ Gönül : "Pestisidlerin İşçi Sağlığı Açısından Önemi ve Bölgemizde Yapılan İSGÜM Pestisid Çalışmaları", İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ SEMPOZYUMU 4-10 MAYIS 1988, Ankara, 1989.
- PAYA D. Dilşat : "Ülkemizi 79. ILO Konferansı'nda Temsil Eden Kanatların Konuya İlişkin Değerlendirmeleri", ÇALIŞMA ORTAMI, S.3(Temmuz 1992).

- PEARCE David
MARKANDYA Anil
BARBIER Edward B.
(Çev.Türksen KAFAOĞLU
Arslan B. KAFAOĞLU) : Yeşil Ekonomi İçin Mavi Kitap, İstanbul,
1993.
- PEKÖZ Metin : "Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine
Deşarj Yönetmeliği'nin Sanayiciye Getirdiği
Yükümlülükler", İSO DERGİSİ, Y.27, S. 316
(Haziran 1992).
- PERSON Charles S. : "Yabancı Sermaye Yatırımları, Çevre ve
Ekonomik Kalkınma", ÇEVRE
ÜZERİNE..., T.Ç.S.V. Ya., Ankara, 1991.
- PETROL-İŞ : '87 PETROL-İŞ, PETROL-İŞ Ya. No.19,
İstanbul,1989.
- PETROL-İŞ : '89 PETROL-İŞ, PETROL-İŞ Ya. No.25,
İstanbul,1990.
- PETROL-İŞ : '90 PETROL-İŞ , PETROL-İŞ Ya. No.26,
İstanbul,1991.
- PETROL-İŞ : Rakamlarla: İşyerlerinde Tükenen Yaşam,
Petrol-İş Araştırma Ya. No. 10, İstanbul,
1986.
- POSTEL Sandra
RYAN John C. : "Ormancılıkta Reform", DÜNYANIN
DURUMU 1991, İstanbul,1991.
- SARGIN Ayçan : "Çevre ve İnsan", TÜRK-İŞ DERGİSİ, S.288
(Nisan 1994).
- SARYAL Nuri : "Isı Yalıtımı-Sağlık İlişkisi ve Türkiye
Ekonomisine Etkisi", ÇEVRE
SORUNLARININ ÇÖZÜMLENMESİNDE
EKONOMİK YAKLAŞIMLAR VE
KAYNAK SAĞLAMA SİMPOZYUMU,
Ankara, 1984.
- SENCER Muzaffer : Toplumbilimlerinde Yöntem, B. 3, İstanbul,
1989.
- Dominiqve SIMONNET
(Çev. Selami ŞAKİROĞLU) : Çevrecilik, İstanbul, 1990.

- SOYER Ata : "Üçüncü Dünyaya Tehlike İhracı: Sanayileşmede Çifte Standart", BİLİM VE SANAT DERGİSİ, S.92(Ağustos 1988).
- SÖNMEZ Necmi : "Sürdürülebilir Tarımsal Kalkınma, Türkiye'nin Durumu ve Sorunları", ÇEVRE ÜZERİNE, T.Ç.S.V. Ya., Ankara, 1991.
- ŞENEL Alaeddin : İlkel Topluluktan Uygar Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik, Toplumsal, Düşünsel Yapıların Etkileşimi, B.3., Ankara, 1991.
- ŞENER Adnan : "Sanayileşme Hareketleri, Endüstriyel Atık Su Sorunları", İSO DERGİSİ, S.277 (Mart 1989).
- ŞEŞEN Teoman : "Gürültünün İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri", İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ SEMPOZYUMU 4-10 MAYIS 1991, Ankara, 1992.
- T.Ç.S.V : Türkiye'nin Biyolojik Zenginlikleri, T.Ç.S.V. Ya., Ankara, 1988.
- T.Ç.S.V : Türkiye'nin Çevre Sorunları, T.Ç.S.V. Ya., Ankara, 1991.
- T.O.B.B : Çevre Kurulu Raporu, T.O.B.B. Ya. No.246, Ankara, 1993.
- TAŞYÜREK Mustafa : "Kordsa Kord Bezi Sanayi ve Ticaret A.Ş. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği ve Çevre İşleri Çalışmaları", 2. ULUSAL İŞÇİ SAĞLIĞI KONGRESİ 4-7 NİSAN 1988 ANKARA, İzmir, 1991.
- TES-İŞ : " 13. Olağan Genel Kurul Kararları", TES-İŞ DERGİSİ, S.38(Ağustos 1995).
- TES-İŞ : 4. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu, TES-İŞ Ya., Ankara, 1992.
- TES-İŞ : Türkiye Enerji Raporu, TES-İŞ Eğitim Ya., Ankara, 1995.

- TEZ Zeki : "Teknik Uğraşının Tarihsel Gelişimi ve Anlamı", BİLİM VE SANAT DERGİSİ, S.24(Eylül 1983).
- TOKOL Aysen : Avrupa Topluluğuna Üye Ülkelerde Sendikal Hareket, U.Ü.G.V. Ya., No.82, Bursa, 1993.
- TOLAN Barlas : Büyük Kent Sorunlarına Toplu Bir Bakış, A.İ.T.İ.A. Ya. No.99, Ankara, 1977.
- TURNER Kerry
BATEMAN Ian : Environmental Economics, Baltimore, 1993.
- TÜRK-İŞ : 15. Genel Kurul Çalışma Raporu 1986-1989, TÜRK-İŞ Ya., Ankara, 1986.
- TÜRK-İŞ : 16. Genel Kurul Çalışma Raporu 7-13 Aralık 1992, Ankara, 1992.
- TÜRK-İŞ : 17. Genel Kurul Çalışma Raporu 5-10 Aralık 1995, Ankara, 1995.
- TÜRK-İŞ : Çevre ve İşçi Sağlığı İş Güvenliği Ders Notları, TÜRK-İŞ Ya. No.190, Ankara, 1995.
- TÜRK-İŞ : İnsan ve Çevre, TÜRK-İŞ Ya., Ankara, 1992.
- TÜRK-METAL : "9.Olağan Genel Kurulu'na Sunulan Çalışma Raporu", TÜBA, S.1069(Nisan 1996).
- TÜRKCAN Ergun : Teknolojinin Ekonomi Politikası, A.İ.T.İ.A. Ya., Ankara, 1981.
- ULUĞ S. Erol : "Çevre Kirlenmesinin Boyutları", İNSAN ÇEVRE VE TOPLUM , Ankara, 1992.
- ÜNSAL Nejla : "Çevre Politikaları ve Ticaret Üzerine Etkileri", HAZİNE VE DIŞ TİCARET DERGİSİ, S.10(1991/3).
- VARGEL İbrahim : "Tarımsal İşlerde Çalışanlarda Meslek Hastalığı Riskleri", İSGÜM BÜLTENİ, S.1(Mayıs 1988).

- VARGI Sinan : "Çevrenin Korunması Konusunda Sendikalar Tarafından Yürütülen Çalışmalar", TÜRK-İŞ DERGİSİ, S.287 (Mart 1994).
- VARGI Sinan : "Çevrenin Korunmasında Sendikaların Rolü", TÜRK-İŞ DERGİSİ, S.285 (Ocak 1994).
- VARGI Sinan : "Toplu İş Sözleşmeleri İle Çevrenin Korunması", TÜRK-İŞ DERGİSİ, S.286 (Şubat 1994).
- VICTOR P.A. : İktisadi Açından Çevre Kirlenmesi, Akbank Kültür Yayınları, İstanbul, 1978.
- WATT Kenneth E.F. : Understanding the Environment, Boston, 1982.
- WEBER Peter : "Mercan Resiflerinin Canlandırılması", DÜNYANIN DURUMU 1991, İstanbul, 1991.
- YARDIMCI H. Avni : "İşçi Sağlığının Boyutları", 2. ULUSAL İŞÇİ SAĞLIĞI KONGRESİ 4-7 NİSAN 1988 ANKARA, İzmir, 1991.
- YAŞAMIŞ F. Demir : Çevresel Yönetim ve Planlama, Ankara, 1989.
- YAVUZ Fehmi : Çevre Sorunları Genellikle ve Ülkemiz Açısından, A.Ü. S.B.F. Ya. No.385, Ankara, 1975.
- YAVUZ Fehmi
KELEŞ Ruşen
GERAY Cevat : Şehircilik Sorunlar-Uygulama ve Politika, A.Ü. S.B.F. Ya. No.358, Ankara, 1973.
- : "A.T.'nın Çevre Politikası Gelişimi Hakkında Çerçeve Rapor", EC NEWS, Y.9, S.16 (Haziran 1992).
- : "Avrupa Komisyonu Çevreye Verilen Zararın Telafisine İlişkin Bir Metni Kabul Etti", EC NEWS, Y.7, S.9 (Nisan 1993).

- : "Avrupa Komisyonu Karbon / Enerji Vergisine İlişkin Bir Öneriyi Kabul Etti", EC NEWS, Y. 6, S. 6 (Nisan 1994).
- : "Avrupa Komisyonu Tehlikeli Yüklerin Taşınmasına İlişkin Tehlikeleri Azaltmayı Hedefleyen Bir Yönerge Taslağını Kabul Etti", EC NEWS, Y.4, S.19, (Temmuz 1993).
- : "Chernobil Faciasının 10. Yıl Konferansı Yapıldı", TES-İŞ HABER BÜLTENİ, (Nisan 1996).
- : "Çağdaş Yaşam Nasıl Devam Edecek", DEVRİM GAZETESİ, 31.3.1994.
- : Çevre Bibliyografyası, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md. Dokümantasyon Daire Bşk. Ya. No.15, Ankara, 1995.
- : "Çevrenin Korunması ve İş Güvenliği Arasında Köprü Kurmak", ÇALIŞMA ORTAMI, S.10(Eylül 1993).
- :"Ege Bölgesi Mum Işığına Mahkum", HAMLE GAZETESİ, 25.7.1996.
- : "Ege'de Üç Santral Duracak", YENİ ASIR, 24.7.1996.
- : "Elektrik Kesintileri Kaçınılmaz", DEVRİM GAZETESİ, 5.4.1994.
- : "ICEF İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği, Çevre Sorunları Dünya Genel Kurulu ABD'nde Yapıldı", TES-İŞ DERGİSİ, S.23 (Ocak 1991).
- : "ICEF Nükleer Enerji Konferansı Washington'da Yapıldı", TES-İŞ DERGİSİ, S.33 (Nisan-Mayıs 1994).
- : "ICEF Nükleer Enerji Konferansı", TES-İŞ Eğitim Kültür Ya., ?, ?.
- : "İzmir Sanayii Organize Bölgelere Taşınıyor", EKONOMİK VİZYON, S.4 (Temmuz-Ağustos 1993).

- : "MADEN-İŞ İmza Topluyor", HAMLE
GAZETESİ, 9.3.1996, s.1; " Muğla Kömürü
Gündemde", HAMLE GAZETESİ, 19.3.1996.
- : "Nükleer Enerji Nedir", TES-İŞ HABER
BÜLTENİ, (Nisan 1996).
- : "Organize Deri Sanayi Bölgesini Ziyaret"
İSO DERGİSİ, S.343 (Ekim 1994).
- : "Sakarya Çevresinde 40 Fabrikanın
Çalışması Geçici Olarak Durduruldu",
TÜBA,S.986(26 Eylül 1994).
- : "Sanayileşelim Ama Çevreyi Kirletmeden",
İSO DERGİSİ, S.338 (Mayıs 1994).
- : "Santral Yine Zehir Saçtı", HAMLE
GAZETESİ, 16.9.1995.
- : "Sendikalar da Siyanürle Altına Karşı",
CUMHURİYET GAZETESİ, 11.1.1997.
- : "TES-İŞ Kendi Binasına Taşındı", DEVRİM
GAZETESİ, 7.5.1994.
- : "Türk Ekonomisi ve Deri Sektörü", İSO
DERGİSİ, S.343 (Ekim, 1994).
- : "Uluslararası Metal İşçileri
Federasyonu'nun Alternatif Küresel
Kalkınma Politikası", TÜBA, S. (Ağustos
1994).
- : "Yatağan İşçisi Eyleme Geçti", DEVRİM
GAZETESİ, 1.4.1994.
- : "Yatağan MADEN-İŞ Kömürle İlgili İmza
Kampanyası Başlattı", DEVRİM GAZETESİ,
25.3.1996.
- : "Yatağan Şubesi Genel Kurulu", TES-İŞ
DERGİSİ, S.34-35 (Kasım-Aralık 1994).
- : "Yatağan Termik Açıldı", DEVRİM
GAZETESİ, 9.4.1994.

- : "Yatağan Termik Faaliyetini Durdurdu",
DEVİRİM GAZETESİ, 25.3.1994.
- : "Yatağan Termik Santralı Açılacak", TÜBA,
S.962 (Nisan 1994).
- : "Yatağan Termik Santralı Açıldı", TES-İŞ
DERGİSİ, S.3 (Nisan-Mayıs 1994).
- : "Yeşiller ve Alternatif Hareket",
SOZYALİZM VE TOPLUMSAL
MÜCADELER ANSİKLOPEDİSİ, C.5, 1988

UYGULAMA ANKET FORMU

.....SENDİKASI ŞUBE YÖNETİM KURULU'NA

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı'nda işçi sendikalarının çevre sorunlarına ve çevre koruma politikalarına ilişkin yaklaşımlarının belirlenmesini amaçlayan bir Bilimde Uzmanlık tezi hazırlamaktayım. Tez çerçevesinde sendikaların çevre konusundaki yaklaşımlarının öğrenilebilmesi için bir anket uygulama çalışması yapılması gerekmektedir. Bu amaçla hazırlanan anket formu ekte sunulmuştur.

Anket formu doldurulurken dikkat edilmesi gereken iki husus vardır. Bunlardan birincisi, anket formunun yanıtlanmasında kişisel düşüncelerin belirtilmesinden kaçınılmasıdır. Düşünceler belirtilirken olabildiğince sendika şubesinin genel yaklaşımının ifade edilmesi çalışmanın sağlığı ve sendikanın gerçek yaklaşımının öğrenilebilmesi bakımından yararlı olacaktır. Diğer bir husus ise, bu anket formu konuyu bütün yönleri ile kapsadığı iddiasında değildir. Bu nedenle konu ile ilgili fakat formda açık olarak belirtilmeyen veya hiç değinilmeyen sendika şubenizce önem verilen bazı noktalar olabilir. Bu noktaları ayrıca bir kağıda yazarak anket formuna ekleyebilirsiniz.

Açık olarak belirtilmesinde yarar gördüğümüz farklı bir nokta ise yanıtların değerlendirilmesi yöntemine ilişkindir. Sendikaların anket formuna verdikleri yanıtların değerlendirilmesi yalnızca bilimsel kıstaslar esas alınacak ve hiç bir şekilde bilimsel ahlak kurallarının dışına çıkmayacaktır.

Çalışmaya gösterdiğiniz ilgiden dolayı teşekkür eder, çalışmalarınızda başarılar dilerim.

Recep Kapar

İletişim :

Recep Kapar
Araştırma Görevlisi
Muğla Üniversitesi, İ.İ.B.F.,
Çal. Ek. ve End. İlş. Bl.

Kötekli / MUĞLA

İş tel : 223 80 02'den 138
Ev tel : 214 08 52

EK

1. Aşağıda bazı konu başlıkları belirtilmiştir. Belirtilen bu konular hangi öncelik sırasına göre Türkiye'nin sorunlarıdır? (Lütfen 1, 2, 3,... numaraları vererek sıralayınız. 1 en çok öncelikli, 10 en az öncelikli sorun)

- Terör ve şiddet eylemleri
- Özelleştirme
- Siyasal belirsizlik ortamı
- Sendikasılaştırma
- İşgücü sağlığı ve iş güvenliği
- Enflasyona bağlı ücret kayıpları ve gelir dağılımı
- Çevre sorunları
- Laiklik tartışmaları
- İşsizlik ve iş güvencesi
- Düzensiz kentleşme sağlık sorunları

2. Aşağıda belirtilen yargılardan hangisine katılırsınız?

- Toplumsal bir sorun olması nedeniyle işçi sendikaları çevre konusu ile ilgilenmelidir.
- Çeşitli boyutlarıyla işyerlerini, işçileri ve sendikaları etkilemesi nedeni ile işçi sendikaları çevre konusu ile ilgilenmelidir.
- Çalışma yaşamında daha önemli ve acil sorunların bulunması nedeni ile işçi sendikalarının çevre konusu ile ilgilenmeleri öncelikli bir konu değildir.
- İşçi sendikalarının çevre konusu ile ilgilenmeleri bir sendikal politika tercihidir. Sendikaya ve sendika yönetimlerine göre değişebilir.
- Çalışma yaşamı ile bir ilgisinin bulunmaması nedeni ile işçi sendikalarının çevre konusu ile ilgilenmeleri gereksizdir. Çünkü sendika doğrudan tarafı olmadığı tartışma ve çatışmaların içinde yer alacaktır.

3. Muğla İli gündeminde sürekli olarak çevre sorunları ile ilgili konular yer almaktadır. Sendikanıza göre bunun nedenleri nelerdir? (En çok üç maddeyi işaretleyebilirsiniz.)

- İlde tarımsal üretimin yoğun olması
- Son 10-15 yılda artma eğilimi gösteren sanayileşme
- Turizm bölgesi olması
- İlin bitki örtüsü (ormanlar, otlaklar vb.)
- İlde yaşayan ve ili ziyaret eden insanların eğitim ve gelir düzeylerinin yüksek olması

4. Aşağıdakilerden hangileri Muğla İlinde çevre sorunu yaratan etmenlerdir? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz)

- Mermer madeni ocakları
- Linyit madeni ocakları
- Dalaman SEKA işletmesi
- Muğla Kireç Sanayi
- Kireç ocakları
- Tarımsal üretim (ilaçlar, gübreleme, anız yakma vb.)
- Turizmin gelişmesi ve turistik tesisler
- Kentleşme
- Karayolu ulaşımı
- Dalaman havaalanı
- Eti Bank'a ait maden işletmeleri
- Gemi ve tekne atıkları
- Termik santraller
- Evsel Çöpler ve kanalizasyon atıkları
- Orman alanlarının bilinçsiz kullanımı
- Hiçbiri
- Diğer (lütfen belirtiniz) :

5. Kemerköy (Gökova) Termik Santrali;

- Faaliyete geçmemeli
- Yeri değişmeli (taşınmalı)
- Yaratacağı çevre sorunlarını giderici önlemler alınmalı
- Şimdiki durumuyla faaliyete geçmeli
- Fikir yok
- Diğer (lütfen belirtiniz) :

6. Yeniköy Termik Santrali;

- Kapatılmalı
- Yarattığı çevre sorunlarını giderici önlemler alınmalı
- Şimdiki durumuyla faaliyetini sürdürmeli
- Fikir yok
- Diğer (lütfen belirtiniz) :

7. Yatağan Termik Santrali;

- Kapatılmalı
- Yarattığı çevre sorunlarını giderici önlemler alınmalı
- Şimdiki durumuyla faaliyetini sürdürmeli
- Fikir yok
- Diğer (lütfen belirtiniz) :

8. Yatağan Termik Santralının çevre sorunu yarattığına ilişkin tartışmaları ve girişimleri nasıl değerlendiriyorsunuz?

- Kesinlikle olumlu
- Olumlu
- Kararsız
- Olumsuz
- Kesinlikle olumsuz

9. Kemerköy (Gökova) Termik Santralının çevre sorunu yaratacağına ilişkin tartışmaları ve girişimleri nasıl değerlendiriyorsunuz?

- Kesinlikle olumlu
- Olumlu
- Kararsız
- Olumsuz
- Kesinlikle olumsuz

10. Çevreci, yeşil grupları nasıl nitelendirirsiniz?

- Sivil baskı grupları
- İdeolojik hareketler
- Gerçeklerden kopuk, hayalci
- Sanayileşme karşıtı hareketler
- Sanayileşme ile çevre arasında denge kurulmasında yararlı gruplar
- Diğer (lütfen belirtiniz) :

11. Sendika olarak çevreci, yeşil gruplarla, derneklerle ortak bir girişiminiz oldu mu?

- Oldu
- Olmadı
- Diğer (lütfen belirtiniz) :

12. Gelecekte sendika olarak bu gruplarla ya da derneklerle ortak bir girişimde bulunmayı düşünür müsünüz?

- Kesinlikle düşünürüz
- Düşünürüz
- Kararsız
- Düşünmeyiz
- Kesinlikle düşünmeyiz

13. Sendika olarak çevreci, yeşil gruplarla, derneklerle çatıştığınız konular oldu mu?

- Oldu
- Olmadı
- Diğer (lütfen belirtiniz) :

14. Bugüne kadar üyelerinizin çalıştığı bir işyerinin çevre sorunu yaratması nedeniyle kapanması, geçici olarak faaliyetinin durdurulması, taşınması ve üretiminin veya pazarının sınırlandırılması gündeme geldi mi?

- Kapanması istendi
- Geçici olarak faaliyetlerini durdurması istendi
- Taşınması istendi
- Üretiminin ve /veya pazarının sınırlandırılması istendi
- Yukarıdakilerden hepsi
- Böyle istemler gündeme gelmedi

15. Sendikal faaliyetleriniz sırasında işverenden 14. sorudaki seçeneklerden herhangi birinin gerçekleşmesi durumunda işçilerin gelir ve istihdamlarını koruma altına alacak bir istemde bulundunuz mu?

- İstemde bulunuldu, işverence kabul edildi
- İstemde bulunuldu, işverence kabul edilmedi
- İstemde bulunulmadı
- Diğer (lütfen belirtiniz) :

16. Bugüne kadar üyelerinizin çalıştığı bir işyerinin Çevre sorunu yaratması nedeniyle kapanması, geçici olarak faaliyetinin durdurulması, taşınması ve üretiminin veya pazarının sınırlandırılması gibi bir olay gerçekleşti mi?

- Kapandı
- Geçici olarak faaliyetleri durduruldu
- Taşındı
- Üretimi ve /veya pazarı sınırlandırıldı
- Yukarıdakilerden hepsi
- Böyle durumlar gerçekleşmedi

17. İyelerinizin çalışmakta olduğu bir işyerinin önemli ölçüde çevre sorunu yarattığı varsayımından hareketle, bu işyerinin sürekli olarak katılması görüşüne katılır mısınız?

- Kesinlikle katılırız
- Katılırız
- Kararsız
- Katılmayız
- Kesinlikle katılmayız

18. Sendikanız çevre sorunları ile işgücü sağlığı ve iş güvenliğini riske sokan etmenler arasında bir ilişki olduğu düşüncesine katılır mı?
- () Kesinlikle katılırız
() Katılırız
() Kararsız
() Katılmayız
() Kesinlikle katılmayız
19. Çevre sorunlarını önlemek amacıyla uygulanan çevre koruma politikalarının istihdam üzerindeki etkisi hangi yöndedir?
- () İstihdam arttırıcı
() İstihdam azaltıcı
() Uygulanan politikanın biçimine ve ekonomik koşullara bağlıdır
() Belirsiz
() Diğer (lütfen belirtiniz) :
20. Çevre koruma politikalarının işçilerin ücret düzeyleri üzerinde nasıl bir etkisi olur?
- () Ücretleri arttırıcı
() Ücretleri azaltıcı
() Uygulanan politikanın biçimine ve ekonomik koşullara bağlıdır
() Belirsiz
() Diğer (lütfen belirtiniz) :
21. İşyerlerinin çevre koruma amacıyla yerleşim ve tarım alanlarından uzakta, belirli bölgelerde kurulmaya ya da taşınmaya zorlanmaları konusunu nasıl değerlendirirsiniz?
- () Kesinlikle olumlu
() Olumlu
() Kararsız
() Olumsuz
() Kesinlikle olumsuz
22. Üyelerinizin çalışmakta olduğu bir işyerini olumsuz sağlık koşulları yaratarak ve bunu çevreye yayarak etkileyen komşu işyerinin sürekli olarak kapatılması fikrine katılır mısınız?
- () Kesinlikle katılırız
() Katılırız
() Kararsız
() Katılmayız
() Kesinlikle katılmayız

23. Doldurduğunuz bu anket formu konuyu bütün yönleri ile kapsadığı iddiasında değildir. Bu nedenle konu ile ilgili fakat formda açık olarak belirtilmeyen veya hiç değinilmeyen sendika şubenizce önem verilen bazı noktalar olabilir. Bu noktaları ayrıca bir kağıda yazarak anket formuna ekleyebilirsiniz.

- () Böyle bir ek mevcuttur
() Böyle bir ek mevcut değildir

Anket formunu doldurma tarihi : .../ .../ 1996

ANKET FORMUNU DOLDURAN YETKİLİ VEYA YETKİLİLERİN

ADI SOYADI

SENDİKA ŞUBESİNDEKİ GÖREVİ

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

- () Anket formu şube yönetim kurulu kararıyla doldurulmuştur.